

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

**Analiza dotycząca wpływu wsparcia udzielanego
w zakresie priorytetu VII „Kultura” Programu
Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat
i Środowisko 2021-2027 na grupy narażone
na dyskryminację**

Warszawa, luty 2023

Spis treści

1. Wprowadzenie.....	3
1.1 Cel i zakres analizy.....	3
1.2 Metody analizy.....	3
2. Przegląd literatury dotyczący grup będących w niekorzystnej sytuacji	6
3. Ocena zgodności programu z kluczowymi dokumentami i aktami prawnymi	19
3.1 Normatywne podstawy realizacji programów finansowanych w funduszy unijnych w kontekście zapewniania równego traktowania, równości szans i niedyskryminacji	21
3.1.1 Traktat o Unii Europejskiej (TUE) i Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE) .	22
3.1.2 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2016/C 202/02; KPP)	22
3.1.3 Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych	24
3.1.4 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060	28
3.1.5 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058	40
3.2 Polskie rozwiązania dotyczące zapewnienia równości i ochrony przed dyskryminacją.....	40
3.2.1 Konstytucja RP	41
3.2.2 Ustawa antydyskryminacyjna	42
3.2.3 Ustawa o dostępności i ustawa o dostępności cyfrowej.....	43
4. Założenia Programu FENIKS	45
4.1 Grupy zagrożone wykluczeniem lub narażone na dyskryminację w kontekście zakresu interwencji priorytetu VII FENIKS	46
4.2 Beneficjenci wsparcia	47
4.3 Obszary interwencji	48
5. Ocena założeń i kryteriów Programu FENIKS, Priorytet VII „Kultura”, z punktu widzenia spełnienia wymogów równościowych i antydyskryminacyjnych wynikających z przepisów prawnych	49
5.1 Ocena zgodności założeń Programu FENIKS, Priorytet VII „Kultura”, z przepisami prawa w zakresie zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji	49
5.2 Ocena zgodności działań w dwóch obszarach Priorytetu VII „Kultura”, z prawem dotyczącym zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji	52
5.3 Ocena zgodności projektu kryteriów wyboru projektów dla działania w ramach Priorytetu VII FENX.07.01 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej z prawem dotyczącym zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji.....	57
5.3.1 Uwagi ogólne	57
5.3.2 Kryteria w ramach obszaru 1	58
5.3.3 Kryteria w ramach obszaru 2.....	65
6. Wnioski	72
7. Rekomendacje	76
Aneks. Ekspertyza ewaluacyjna	79

1. Wprowadzenie

1.1 Cel i zakres analizy

Niniejsza analiza ma na celu zdiagnozowanie czynników wpływających niekorzystnie na życie osób będących w niekorzystnej sytuacji, zagrożonych wykluczeniem lub narażonych na dyskryminację w ramach przewidzianych w priorytecie VII FEnIKS typów interwencji oraz biorąc pod uwagę dostępne mechanizmy wdrażania funduszy strukturalnych, zaproponowanie rozwiązań niwelujących negatywny wpływ tych czynników.

Ocenie podlega zakres wsparcia w ramach priorytetu VII „Kultura” Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS) pod kątem istniejącego lub potencjalnego wpływu na grupy w niekorzystnej sytuacji, zagrożone wykluczeniem lub narażone na dyskryminację ze względu na różne przesłanki (w tym m.in. równość szans kobiet/mężczyzn, rasa, wiek, religia, tożsamość płciowa, orientacja seksualna, pochodzenie, niepełnosprawność).

Zadanie obejmuje określenie grup będące w niekorzystnej sytuacji, zagrożonych wykluczeniem lub narażonych na dyskryminację ze względu na różne przesłanki w kontekście zakresu interwencji priorytetu VII FEnIKS oraz wskazanie powodów ww. ograniczeń. A także ocenę zaproponowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego kryteriów wyboru projektów pod kątem potencjalnego negatywnego bądź neutralnego wpływu na dostęp grup będących w niekorzystnej sytuacji, zagrożonych wykluczeniem lub zagrożonych dyskryminacją do wyników / efektów realizacji projektów. Jak również wskazanie mechanizmów, instrumentów lub rozwiązań eliminujących potencjalne ograniczenia zdiagnozowane w dokumencie.

1.2 Metody analizy

Niniejszy dokument ma charakter ekspertyzy prawnej oraz analizy ewaluacyjnej. Został przygotowany wyłącznie w oparciu o dane zastane, tj. obowiązujące dokumenty i akty prawne oraz projekty dokumentów wdrożeniowych na poziomie krajowym i europejskim, a także raporty tematyczne oraz dane statystyczne. Analizie podlegają projektowane kryteria wyboru projektów opracowane w ramach priorytetu VII „Kultura” Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS) przez Ministerstwo Kultury

i Dziedzictwa Narodowego pod kątem ich potencjalnego wpływu na grupy w niekorzystnej sytuacji, zagrożone wykluczeniem lub narażone na dyskryminację ze względu na różne przesłanki.

Analiza danych zastanych została przeprowadzona w oparciu o:

1. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dn. 24.06.2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej;
2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058 z dn. 24.06.2021 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności;
3. Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2016/C 202/02);
4. Konwencję o Prawach Osób Niepełnosprawnych z dn. 13.12.2006;
5. Program Operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko
6. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027;
7. Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 z dnia 05.01.2023 r.¹;
8. Umowę partnerstwa 2021-2027;
9. Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021 – 2030;
10. *Raport końcowy. Badanie ewaluacyjne dotyczące stosowania zasady równości szans kobiet i mężczyzn oraz zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w ramach polityki spójności 2014-2020* (2021), Fundacja Idea Rozwoju i Fundacja Aktywizacja;
11. *Jak realizować zasadę równości szans kobiet i mężczyzn w projektach finansowanych z Funduszy Europejskich 2014-2020. Poradnik dla osób realizujących projekty oraz instytucji systemu wdrażania* (2016), Fundacja Feminoteka;

¹ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/> [dostęp:15.02.2023]

12. *Realizacja zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z Niepełnosprawnościami. Poradnik dla realizatorów projektów i instytucji systemu wdrażania funduszy europejskich 2014-2020* (2015), Ministerstwo Rozwoju;
13. *Model zapewniania dostępności oferty i zasobów instytucji kultury dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami*, Kultura bez barier;
14. Projekt Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych dla priorytetu VII „Kultura” Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko 2021-2027;
15. *Szczegółową samoocena spełnienia warunku podstawowego - Skuteczne stosowanie i wdrożenie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej*;
16. *Szczegółową samoocena spełnienia warunku horyzontalnego 4 dotyczącego Wdrażania i stosowania Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (KPON) zgodnie z decyzją Rady 2010/48/WE*;
17. *Rocznik Kultury Polskiej 2021*, Narodowe Centrum Kultury 2021;
18. *Rocznik Kultury Polskiej 2022*, Narodowe Centrum Kultury 2022;
19. Inne publikacje, ekspertyzy, analizy ważne dla realizacji zadania.

Do dokumentu zaimplementowano autorskie ekspertyzy prawne przygotowane przez dr hab. Aleksandrę Syryt oraz dr. hab. Pawła Sobczyka prof. ucz., a także (jako aneks) analizę ewaluacyjną opracowaną przez Panią dr Joannę Wróbleńską-Skrzek.

2. Przegląd literatury dotyczący grup będących w niekorzystnej sytuacji

Niepełnosprawność to nie tylko stan zdrowia fizycznego i psychicznego² lub status nadany prawnie³, ale także doświadczanie wynikające z kompilacji czynników osobistych i środowiskowych. Sposób definiowania niepełnosprawności, w kontekście wykraczającym poza schorzenia fizyczne i psychiczne, zaproponowała Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization, WHO). W ramach Międzynarodowej Klasyfikacji *Niepełnosprawności* (ICF), którą WHO opracowała w 2001 roku, przyjęto model niepełnosprawności łączący aspekty medyczne i społeczne. Model ten rozpatrywany jest w oparciu o kilka wymiarów. Pierwszy wymiar stanowią problemy związane z funkcjonowaniem ciała i z jego budową (np. paraliżem, ślepotą itp.). Drugi wymiar to utrudnienia w wykonywaniu czynności, np. chodzeniu lub jedzeniu. Trzeci wymiar związany jest z ograniczeniami związanymi z uczestnictwem w różnorodnych dziedzinach życia, na przykład w pracy lub w podróżowaniu itp. Według powyższej klasyfikacji, niepełnosprawność odnosi się do utrudnień i ograniczeń pojawiających się w obrębie wszystkich trzech wymiarów.⁴ Taki sposób definiowania, jak również pomiaru niepełnosprawności, obejmuje zależności między uszkodzeniami ciała, ograniczeniem aktywności oraz utrudnieniem lub całkowitym ograniczeniem uczestnictwa w życiu społecznym.

² Według definicji z 1980 roku, opracowanej przez Światową Organizację zdrowia (World Health Organization, WHO), za osoby niepełnosprawne uważało tych, którzy nie mogli samodzielnie, częściowo lub całkowicie, zapewnić sobie możliwości normalnego życia indywidualnego i społecznego na skutek wrodzonego lub nabytego upośledzenia fizycznego lub psychicznego. Por. Encyklopedia PWN,

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/niepelnosprawnosc;3947453.html> [dostęp: 10.02.2023].

³ Na gruncie prawa polskiego, m.in. w *Ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* pojęcie niepełnosprawności definiowane jest jako trwała lub okresowa niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodująca niezdolność do pracy (Art 2). Nadanie statusu niepełnosprawności wg Ustawy musi zostać potwierdzone orzeczeniem – o zakwalifikowaniu przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności określonych w Art. 3 Ustawy lub o całkowitej niezdolności do pracy (na podstawie odrębnych przepisów. Por. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971230776> [dostęp: 11.02.2023]. W statystyce publicznej przyjmuje się, że osoba niepełnosprawna to taka, która posiada odpowiednie orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony lub osoba, która takiego orzeczenia nie posiada, lecz odczuwa ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku. Por. Pojęcia w statystyce publicznej GUS, <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/241,pojecie.html> [dostęp: 11.02.2023]

⁴ *World report on disability*, s. 5, Por. Strona internetowa World Health Organization <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability> [dostęp: 11.02.2023]

Jak wskazuje WHO stan niepełnosprawności dotyka 16% światowej populacji, a ponad miliard osób żyje z pewną formą niepełnosprawności.⁵ W badaniach Eurostatu (z 2017 roku) wykazano, że jedna czwarta ludności Unii Europejskiej w wieku 16 lat lub więcej deklaruwała, że pozostaje w stanie długoterminowej niepełnosprawności (przez rok lub dłużej), tzn. odczuwała ograniczenia w wykonywaniu codziennych czynności, takich jak praca, nauka, prowadzenie domu lub uczestnictwo w aktywnościach w czasie wolnym. Przy czym kobiety częściej niż mężczyźni zgłaszały długotrwałą niepełnosprawność (27% w porównaniu z 22%).⁶ W Polsce, według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. liczba osób niepełnosprawnych ogółem stanowiła 12% ludności kraju (4,7 mln).⁷

Niepełnosprawność należy również rozpatrywać przez pryzmat społecznego kontekstu, który lokuje osobę niepełnosprawną na kontinuum: uczestnictwo społeczne - wykluczenie społeczne. Jak pisał Jerzy Modrzewski, uczestnictwo społeczne jest cechą rzeczywistości społecznej, którego przejawem jest m.in. współdziałanie jednostek lub sytuowanie się ich w określonym miejscu, w strukturze społecznej bądź ich kandydowanie do zajęcia takiego miejsca⁸. W opozycji do uczestnictwa społecznego znajduje się wykluczenie społeczne. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że „wykluczenie społeczne to niezdolność do uczestnictwa w ważnych sferach życia zbiorowego: społecznych, gospodarczych, politycznych i kulturowych oraz w aktywnościach charakterystycznych dla danego społeczeństwa, wynikające zwykle z czynników niezależnych od wykluczonej jednostki i będących poza jej kontrolą”⁹.

Badacze podejmujący tematykę niepełnosprawności, wskazują, że jest ona ściśle powiązana z zewnętrznymi i niezależnymi od jednostki barierami, które ograniczają jej

⁵ Por. Strona internetowa World Health Organization, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> [dostęp: 11.02.2023]

⁶ Szacunku dokonano na podstawie badania Eurostatu *Population reporting long standing disability*. Badanie prowadzono w 2017 r., statystyki obejmują Wielką Brytanię. Por. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/edn-20181203-1>.

⁷ Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z 2011 r. liczba osób niepełnosprawnych prawnie wynosiła 3 131 456 mln; liczba osób niepełnosprawnych tylko prawnie wynosiła 479 452 tys.; liczba osób niepełnosprawnych prawnie i biologicznie wynosiła 2 652 005 mln.; natomiast liczba osób niepełnosprawnych tylko biologicznie wynosiła 1 565 591 mln. Por. Strona internetowa Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych, Dane demograficzne, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,79,informacje-i-dane-demograficzne> [dostęp: 11.02.2023]

⁸ Por. J. Modrzewski, *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne. Studium socjopedagogiczne*. Poznań, 2004, s. 51.

⁹ Por. *Wykluczenie społeczne w Polsce. Wybrane zagadnienia*, red. W. Klimczak, G. Kubiński, E. Sikora-Wiśniewska, Wrocław 2017, s. 9, https://www.depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/12827/Wykluczenie_spo%C5%82eczne_1p.pdf?sequence=1&isAllowed=y [dostęp: 10.02.2023].

uczestnictwo w życiu społecznym¹⁰. Przykładem takiego ujęcia jest klasyfikacja opracowana przez brytyjskich badaczy C. Barnes i G. Mercera, którzy wskazali na pojęcie niepełnosprawności społecznej. Wiąże się ona z mniej uprzywilejowaną lub mniej korzystną sytuacją danej osoby, co ogranicza lub uniemożliwia wypełnianie ról związanych z jej wiekiem, płcią oraz sytuacją społeczną i kulturową¹¹. W takim kontekście niepełnosprawność to stan, który jest związany z wykluczeniem osób odmiennych względem przyjętych w społeczeństwie norm. Elżbieta Zakrzewska-Manterys i Jakub Niedbalski podkreślili, że postrzegając niepełnosprawność nie jako zaburzenia tkwiące w jednostce, ale konstrukt powstający pod wpływem różnych czynników zewnętrznych, „przenosi się odpowiedzialność za włączenie osób niepełnosprawnych na całe społeczeństwo”¹².

Kategoria wykluczenia społecznego, jak pisał Ryszard Szarfenberg, ma funkcję poznawczą, pozwala na opisywanie i wyjaśnianie rzeczywistości społecznej. Posiada ona również wymiar normatywny i polityczny. W takim aspekcie za wykluczeniem społecznym stoją postulaty zmian i reform społecznych¹³. Poszukuje się rozwiązań, które mają na celu przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu¹⁴. W Unii Europejskiej propagowanie włączenia społecznego (ang. social inclusion) stało się celem polityki publicznej, a zarazem środkiem, który ma prowadzić do rozwoju społeczno-gospodarczego Europy¹⁵. Działania kierowane

¹⁰ Por. E. Zakrzewska-Manterys, J. Niedbalski, Od redaktorów: W drodze ku tożsamości – doświadczanie i (re)definiowanie niepełnosprawności, [w:] „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 14, nr 3, 2018, s. 7, <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.14.3.01>, [dostęp: 11.02.2023],

¹¹ C. Barnes G. Mercer, Niepełnosprawność, Warszawa 2008, s. 22.

¹² E. Zakrzewska-Manterys, J. Niedbalski, op. cit., s. 7.

¹³ R. Szarfenberg, op. cit., s. 18.

¹⁴ Prawo międzynarodowe kładzie szczególny nacisk na aspekty przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu ze względu na niepełnosprawność oraz na wyrównywanie szans i równoprawne traktowanie osób niepełnosprawnych. Do aktów prawnych, które regulują te kwestie zaliczają się m.in.: Rezolucja 48/96 nt. Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, ang. The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, przyjęta w dniu 20 grudnia 1993 r. podczas 48. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ; Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych (Convention on the Rights of Persons with Disabilities – Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/ RES/61/106 z dnia 13 grudnia 2006 r.); Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Por. Dostępność infrastruktury publicznej dla osób z niepełnosprawnością Analiza i zalecenia, BIULETYN RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH 2011, nr 5 Warszawa 2011, s. 12-14, Strona internetowa Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/13269665950.pdf> [dostęp: 29.03.2021]

¹⁵ Przykład może stanowić dokument strategii wzrostu społeczno-gospodarczego *Europa 2020*. Jednym z priorytetów strategii było włączenie społeczne (ang. *inclusive growth*). W dokumencie strategicznym założono, że do 2020 r. w Europie nastąpi spadek liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym o co najmniej 20 mln. Strategia opublikowana w 2010 r. przez Komisję Europejską, podkreślała potrzebę wspólnego działania państw UE na rzecz wychodzenia z kryzysu, wprowadzania reform związanych z globalizacją, starzeniem się społeczeństw i rosnącą potrzebą racjonalnego wykorzystania zasobów. Por. Strona internetowa Komisji Europejskiej, Komunikat Komisji Bruksela, 3.3.2010, Strategia EUROPA 2020 - *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju*

bezpośrednio na rzecz osób niepełnosprawnych zostały wskazane również w dokumentach strategicznych Komisji Europejskiej. W strategii *European Disability*, która obejmowała lata 2010 - 2020, utworowano drogę do budowania „Europy bez barier” oraz do wzmocnienia pozycji osób niepełnosprawnych, aby mogły korzystać ze swoich praw i w pełni uczestniczyć w życiu społecznym i gospodarczym. Pomimo postępów dokonanych w ostatniej dekadzie, osoby niepełnosprawne nadal napotykają znaczne bariery i są bardziej narażone na ubóstwo i wykluczenie społeczne. W 2020 roku Komisja Europejska opracowała nowy dokument strategiczny *Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030*, który jest kontynuacją polityki włączenia społecznego osób niepełnosprawnych. Celem nowej strategii jest zapewnienie wszystkim osobom niepełnosprawnym w Europie możliwości korzystania w pełni z praw człowieka, przemieszczania się oraz uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym. Nowa strategia zawiera zestaw priorytetów, działań i inicjatyw, nastawionych na podniesienie jakości życia, umożliwienie uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym, wyrównanie szans w dostępie do zatrudnienia, do wymiaru sprawiedliwości, do świadczeń zdrowotnych oraz do edukacji, sportu i kultury.¹⁶

W ww. dokumencie kluczowe znaczenie przypisano pojęciu „dostępność”. Działania odnoszące się do dostępności zostały uznane za siłę napędową praw, autonomii i równości dla osób niepełnosprawnych. Dostępność odnosi się m.in. do zabudowań infrastruktury publicznej, do towarów i usług, do technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz środowiska wirtualnego. Są to obszary które pozwolą na pełne uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, na równych prawach z innymi osobami. Zapewnienie dostępności w tych obszarach jest pierwszym warunkiem pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym¹⁷.

sprzyjającego włączeniu społecznemu, https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf [dostęp: 11.02.2023]

¹⁶ Por. *Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030*, Strona internetowa Komisji Europejskiej, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes> [dostęp: 11.02.2023].

¹⁷ Strategia zapewnia kontrolę na poziomie prawodawstwa europejskiego dotyczącą wdrożenia i oceny przepisów regulujących dostępność, zdiagnozuję luki na potrzeby dalszych działań legislacyjnych, ustali też potrzebę dalszych działań w zakresie dostępności w państwach członkowskich UE. W 2022 r. Komisja Europejska uruchomi również Europejskie Centrum Zasobów Accessibile UE, aby zwiększyć spójność polityk dostępności i ułatwić dostęp do odpowiedniej wiedzy, a także opracowywać narzędzia i normy mające na celu ułatwienie wdrażania prawa UE. Por. *Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030*, Strona internetowa Komisji Europejskiej, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=en> [dostęp: 10.02.2023].

W Polsce od 2018 roku funkcjonuje Rządowy Program Dostępność Plus 2018 -2025¹⁸, w którym zapisano ramowy plan działań mających na celu poprawę dostępności przestrzeni publicznej oraz usług publicznych. Jak zapisano w ww. Programie pojęcie „dostępności odnoszone jest do właściwości środowiska, tj. przestrzeni fizycznej, rzeczywistości cyfrowej (wirtualnej), systemów informacyjno-komunikacyjnych oraz produktów i usług. Dostępność w powyższych aspektach jest dla wielu osób warunkiem prowadzenia niezależnego życia i uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym kraju, społeczności lokalnej, szkoły czy miejscu pracy”¹⁹.

Z dostępnością powiązane jest pojęcie „projektowania uniwersalnego”, które umożliwia tworzenie przestrzeni i usług publicznych użytecznych dla jak najszerzej grupy potencjalnych odbiorców. Zgodnie z Art. 2 Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169 oraz z 2018 r. poz. 1217) projektowanie produktów, środowiska, programów i usług należy realizować w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby dodatkowych adaptacji lub specjalistycznego projektowania. Ponadto, pojęcie pokrewne „projektowanie włączające” jest definiowane jako proces projektowania nowoczesnych technologii z aktywnym udziałem adresatów rozwiązań.²⁰ W Rządowym Programie Dostępność Plus 2018-2025, wskazano, że dostępność może być zapewniona głównie dzięki zastosowaniu projektowania uniwersalnego, usuwaniu istniejących barier poprzez racjonalne usprawnienia, w tym technologie kompensacyjne i asystujące.²¹

Warto podkreślić, że w stosunku do odbiorców dostępności stosowane jest pojęcie „osoby ze szczególnymi potrzebami”. Pojęcie to odnosi się do tych, którzy powinni czerpać największe korzyści z dostępnej przestrzeni oraz usług publicznych.

¹⁸ Program *Dostępność Plus* jest inicjatywą rządową, za realizację którego odpowiedzialna jest Rada Ministrów. Koordynacja prowadzona jest przez ministra właściwego ds. inwestycji i rozwoju, a działania w ramach Programu zależą również od aktywności i zaangażowania poszczególnych resortów, odpowiedzialnych za prowadzenie określonych polityk publicznych. Por. Rządowy Program *Rządowy Dostępność Plus 2018-2025*, Warszawa 2018,

https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/97063/Program_Dostepnosc_Plus.pdf

[dostęp: 10.02.2023]

¹⁹ Rządowy Program Dostępność Plus 2018-2025, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2018, s. 9, Strona archiwalna internetowa Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju

<https://archiwum.miir.gov.pl/strony/zadania/program-dostepnosc-plus> [dostęp 10.02.2023]

²⁰ Por. *Projektowanie uniwersalne. Objaśnienie koncepcji*, Biuletyn tematyczny Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej

<http://niepelnosprawni.gov.pl/container/publikacje/projektowanie-uniwersalne/projektowanie-uniwersalne.%20Objasnienie%20koncepcji.pdf> [dostęp 11.02.2023].

²¹ Por. Rządowy Program Rządowy Dostępność Plus 2018-2025, s. 9. Strona archiwalna internetowa Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju <https://archiwum.miir.gov.pl/strony/zadania/program-dostepnosc-plus> [dostęp: 10.02.2023]

W Rządowym Programie Dostępność Plus 2018-2025 wskazano, że osoby ze szczególnymi potrzebami to: osoby na wózkach inwalidzkich, poruszające się o kulach, o ograniczonej możliwości poruszania się; osoby niewidome i słabo widzące; osoby głuche i słabo słyszące; osoby głuchoniewidome; osoby z niepełnosprawnościami psychicznymi i intelektualnymi; osoby starsze i osłabione chorobami; kobiety w ciąży; osoby z małymi dziećmi, w tym z wózkami dziecięcymi; osoby mające trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także z rozumieniem języka pisanego albo mówionego); osoby o nietypowym wzroście (w tym również dzieci); osoby z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, towarem²². Kategoria taka występuje przede wszystkim w Ustawie o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019 poz. 1696 z lipca 2019 r. W akcie prawnym wskazano, że osoba ze szczególnymi potrzebami, to taka „która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami”²³.

Ustawa nakłada na polskie podmioty publiczne obowiązek zapewnienia dostępności w trzech obszarach: architektonicznym, cyfrowym oraz informacyjno-komunikacyjnym. W Art. 4. Ustawy wskazano, że „podmiot publiczny zapewnia dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień”²⁴. W Ustawie określono również minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności²⁵.

²² Por. Rządowy Program Rządowy Dostępność Plus 2018-2025, s. 9-10. Strona archiwalna internetowa Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju <https://archiwum.miiir.gov.pl/strony/zadania/program-dostepnosc-plus> [dostęp: 10.02.2023]

²³ Art. 1, Ust. 3 Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami z lipca 2019 r. (Dz.U. 2019 poz. 1696), Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001696> [dostęp: 10.02.2023].

²⁴ Art. 4, Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami z lipca 2019 r. (Dz.U. 2019 poz. 1696), Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001696> [dostęp: 10.02.2023].

²⁵ W Art. 6 Ustawy wskazano na minimalne wymagania w zakresie dostępności architektonicznej (m.in. zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków, dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych, zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego); dostępności cyfrowej, które określone zostały określone odrębnej Ustawie z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych oraz dostępności informacyjno-komunikacyjnej (m.in. obsługę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łatwym do czytania). Por. Ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami z lipca 2019 r. (Dz.U. 2019 poz. 1696), Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001696> [dostęp: 10.02.2023].

Dostępność staje się „pryzmatem” istotnym dla wielu obszarów życia społecznego, w tym dla kultury. W optyce dostępności można zidentyfikować „przestrzenie” kultury, w których wykluczenie społeczne dominuje nad uczestnictwem. Z drugiej strony, można też odnaleźć te obszary rzeczywistości społeczno-kulturowej, w których kultura stanowi mechanizm przeciwdziałania wykluczeniu. Na przykład, jak wynika z opracowania dotyczącego polityki kulturalnej Unii Europejskiej w zakresie włączenia społecznego - *From social inclusion to social cohesion*, kultura uplasowała się na pierwszym miejscu wśród listy czynników, które zdaniem Europejczyków mają funkcję włączającą²⁶.

Ustawa nakłada na podmioty publiczne obowiązek sprawozdawczości z postępów w zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, przynajmniej w minimalnym zakresie, który wskazuje się w Art. 6.²⁷ Tym samym, na podstawie raportów można monitorować wdrażanie wymagań dostępności w publicznych instytucjach kultury - w obszarze architektonicznym, cyfrowym i informacyjno-komunikacyjnym. Dane z 2019 roku wskazywały, że dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością było 50%²⁸ wszystkich obiektów użytkowanych przez instytucje kultury, zaś dane z 2021 roku wskazują na to, że odsetek ten wzrósł o 5 punktów procentowych – do 55%²⁹. Przy czym odsetek instytucji dostosowanych do osób ze szczególnymi potrzebami różni się w zależności od rodzaju obiektu. Z jednej strony większość teatrów i instytucji muzycznych prowadzi działalność w obiektach przystosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych (85%) zaś w wśród bibliotek i placówek biblioteczno-

²⁶ Na kulturę wskazało 31% badanych Europejczyków, a w dalszej kolejności uplasowały się historia i ekonomia (ponad 20%). Wynik uzyskany został w badaniu sondażowym wśród Europejczyków – Standard Eurobarometr 87, Maj 2017 r. Treść pytania: What creates a feeling of community among EU citizens? Por. *Social inclusion to social cohesion - The role of culture policy*, s. 6-7, Strona internetowa publikacji Unii Europejskiej, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e1b88304-f3b0-11e9-8c1f-01aa75ed71a1/language-en> [dostęp: 10.02.2023].

²⁷ Art. 11. Ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami nakłada na podmioty publiczne obowiązek przekazywania co 4 lata, najpóźniej do dnia 31 marca danego roku, raportu o stanie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w danym podmiocie. Publikacja raportu następuje na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej. Aby ujednoczyć i ułatwić proces zbierania danych, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej (MFIPR) opracowało formularz raportu o stanie zapewniania dostępności oraz podjęło współpracę z Głównym Urzędem Statystycznym w celu wykorzystania do procesu raportowania portalu sprawozdawczego GUS (PS GUS). Por. Strona internetowa Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/formularz-raportu-o-stanie-zapewniania-dostepnosci> [dostęp: 10.02.2023].

²⁸ *Kultura w 2019 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2020, s. 56, Strona Internetowa GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/kultura-w-2019-roku,2,17.html> [dostęp 10.02.2023].

²⁹ *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2021 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022, s. 56, Strona Internetowa GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/kultura-i-dziedzictwo-narodowe-w-2021-r-,2,19.html> [dostęp: 10.02.2023]

informacyjnych udogodnienia wewnątrz budynku dla osób z niepełnosprawnością wykazało jedynie 32% podmiotów³⁰.

Można przyjąć również założenie, że pandemia COVID-19 nakłada na zagadnienie dostępności nowy kontekst. W obliczu zagrożeń epidemicznych ujawniły się nowe możliwości dla partycypacji w życiu społecznym i gospodarczym, rozwijające się dzięki pracy zdalnej oraz cyfrowym narzędziom i aplikacjom. Jak wskazuje firma Deloitte, aplikacje mobilne sprzyjają rozwojowi kompetencji cyfrowych na tyle, że umożliwiają szybkie i symultaniczne dzielenie się wiedzą oraz tworzą „kulturę aktywnego uczestnictwa”³¹. W kontekście pandemii kultura dostępna związana jest w dużej mierze z obszarem dostępności cyfrowej.

Na przestrzeni ostatnich lat państwo Polskie podjęło wiele działań służących zapewnieniu dostępności przestrzeni publicznej dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, zarówno o charakterze legislacyjnym, jak i programowym czy projektowym, a także organizacyjnym czy instytucjonalnym, które będą służyć wyrównywaniu szans tych osób, a także innych osób ze szczególnymi potrzebami.³² W niniejszej analizie skupiamy się jednak na działaniach ukierunkowanych na kulturę.

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje działania usuwające bariery utrudniające osobom z niepełnosprawnościami dostęp do zasobów i wydarzeń kulturalnych oraz czynny udział w tworzeniu kultury. Przykładem działań jest program „Kultura Dostępna”, którego celem jest umożliwianie uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych osobom z różnych grup społecznych, które z powodu rozmaitych barier nie korzystają z oferty kulturalnej. Innym przykładem interwencji państwa jest Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 wspierający działania proczytelnicze między innymi w grupie osób z niepełnosprawnością wzroku.

W ramach działań finansowanych ze środków unijnych realizowano w ostatnich latach projekt „Kultura bez barier”, którego elementem było opracowanie modelu zapewnienia dostępności w kulturze, wspomagającego instytucje kultury w dostosowaniu oferty do potrzeb osób ze zróżnicowanymi potrzebami. W modelu zaproponowano, by zmiany dostępnościowe

³⁰ *Kultura i dziedzictwo narodowe w 2021 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022, s. 56, Strona Internetowa GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/kultura-turystyka-sport/kultura/kultura-i-dziedzictwo-narodowe-w-2021-r-,2,19.html> [dostęp: 10.02.2023]

³¹ Por. *COVID-19 Strategic Response Lab*, Deloitte, kwiecień 2020, Strona internetowa firmy Deloitte, <https://www2.deloitte.com/pl/pl/pages/zarzadzania-procesami-i-strategiczne/articles/nowa-normalnosc-w-swiecie-po-covid-19.html> [dostęp: 26.03.2021].

³² Por. odpowiedź na interpelację poselską w sprawie ogólnej dostępności do przestrzeni publicznej w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością:

<http://orka2.sejm.gov.pl/INT9.nsf/klucz/ATTC8PJF3/%24FILE/i27087-o1.pdf> [dostęp: 11.02.2023]

prowadzić: w zgodzie z koncepcją podróży odbiorcy (...) w sposób uporządkowany i konsekwentny. Na każdy element kontaktu odwiedzającego z instytucją, podjęty w celu skorzystania z jej oferty (np. udziału w warsztatach) trzeba spojrzeć z perspektywy odbiorcy.³³ Zaproponowano także katalog niezbędnych do podjęcia kroków, który stanowi też rodzaj podsumowania, w jaki sposób powinna wyglądać ścieżka dostosowywania instytucji kultury do grup ze szczególnymi potrzebami:

Krok 0: Podjęcie decyzji i uwrażliwienie pracowników całej instytucji.

Krok 1: Nawiązanie współpracy ze środowiskiem osób ze szczególnymi potrzebami.

Krok 2: Samoocena - zdefiniowanie najważniejszych punktów podróży odbiorcy do konkretnej instytucji kultury.

Krok 3: Sposoby likwidowania barier w podróży odbiorcy.

Krok 4: Wybór grupy, dla której będą likwidowane bariery.

Krok 5: Planowanie kosztów.

Krok 6: Przygotowanie dostępnej oferty.

Krok 7: Informacja i promocja.

Krok 8: Wdrożenie dostępnej oferty i ewaluacja³⁴.

Podobnie jak w przypadku grup ze szczególnymi potrzebami, tak i w przypadku osób mieszkających w znacznej odległości od dużych ośrodków miejskich (od tzw. centrów), możemy mówić o zagrożeniu wykluczeniem społecznym, m.in. w kontekście dostępu do kultury. Ich uczestnictwo w kulturze może być bowiem utrudnione ze względu na ograniczoną dostępność oferty kulturalnej na terenach pozametropolitalnych. Podejmując temat dostępności kultury na obszarach nieuprzywilejowanych, zwrócono między innymi uwagę na istnienie nierówności i barier. Analizowano dostępność kultury przez pryzmat zagadnienia sprawiedliwości społecznej, a w szczególności sprawiedliwości terytorialnej, która leży u podstaw polskiej polityki regionalnej i polityki spójności Unii Europejskiej³⁵, zaznaczano, że odpowiedzią na różnice regionalne nie jest unifikacja i jednokierunkowe działania.

³³ *Model zapewniania dostępności oferty i zasobów instytucji kultury dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami*, s. 12

³⁴ *Ibidem*

³⁵ *Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską* podpisany w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r w: Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 2007/C C 306/3, s. 13. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTEXT> [dostęp: 11.02.2023]

W środowisku akademickim powrót zainteresowania tym wymiarem zróżnicowania wiąże się ze zwrotem przestrzennym (*spatial turn*) w naukach społecznych i humanistycznych. Zwrot ten rozpoczął się w zachodniej nauce w latach 80-tych³⁶ XX wieku, ale na gruncie polskim w pełni zaznaczył się dopiero w drugiej dekadzie obecnego wieku. Zwrot przestrzenny w naukach humanistycznych i społecznych oznacza renesans pojęcia przestrzeni, która przez długi czas zdominowana była przez pojęcie czasu. Obecnie przestrzeń oraz relacje ludzi z przestrzenią coraz częściej znajdują się w centrum zainteresowań badawczych. Przewrót przestrzenny doprowadził do „poruszenia mapy”, o którym pisze Przemysław Czapliński³⁷, czyli poddania refleksji relacji między centrami a peryferiami³⁸. W konsekwencji zwrotu przestrzennego nastąpiło ponowne odkrycie lokalności i docenienie swoistości miejsc. Wraz z tą zmianą w nauce obserwowano budzenie się tożsamości regionalnych, a także pojawiła się refleksja o sprawiedliwości przestrzennej³⁹.

Równoległe do przemian w obrębie świata akademickiego kwestia przestrzeni oraz relacji centrum-peryferie została poddana namysłowi na gruncie administracyjnym. Przyjęta w 2017 roku „Strategia Odpowiedzialnego Rozwoju” postuluje równoczesny harmonijny rozwój całego kraju, wrażliwość na terytorialną różnorodność i proponując wykorzystanie jej jako atutu⁴⁰. Nowy model rozwoju regionów w Polsce został rozwinięty i doprecyzowany w „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego”, przyjętej uchwałą Rady Ministrów w kwietniu 2019 roku. W tym dokumencie za główny cel polityki regionalnej do 2030 roku uznany został zrównoważony rozwój całego kraju poprzez zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych terytoriów⁴¹.

Nie chcąc używać obciążonego znaczeniowo pojęcia peryferie, stosuje się alternatywne określenia, takie jak obszary pozametropolitalne. Wciąż jednak przedmiotem zainteresowania są obszary nieuprzywilejowane. Jak rozpoznać takie obszary? Są to miejsca opuszczane przez młodych mieszkańców, mające zazwyczaj ujemne saldo migracji. Jak zauważa Mikołaj Lewicki, to takim miejscom przypisuje się deficyty, zacofanie, stagnację

³⁶ M. Bucholc *Miejsce poza pojemnikiem. Wstęp do polskiego wydania* w: M. Löw *Socjologia przestrzeni*, Warszawa 2018, s. 12

³⁷ P. Czapliński *Poruszona mapa*, Warszawa 2016.

³⁸ M. Jacyno, T. Kukołowicz, M. Lewicki (red.) *Kultura na peryferiach* Warszawa Narodowe Centrum Kultury 2018.

³⁹ D. Bachmann-Medick *Cultural Turns*, Warszawa 2012, s. 335-346

⁴⁰ *Strategia Odpowiedzialnego Rozwoju*, Warszawa 2017, s. 147

⁴¹ *Krajowa Strategia Rozwoju. Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony* Warszawa 2019, s. 4

i bezradność⁴². Aby być precyzyjnymi w opisie przedmiotu naszych zainteresowań, posłużymy się konkretnym przykładem operacjonalizacji pojęcia „peryferie”, zastosowanej w badaniu przeprowadzonym przez Toruńskich socjologów, pracowników Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, którzy przyglądali się uczestnictwu w kulturze w małych i średnich miastach⁴³. Naukowcy, wybierając badane miasta, kierowano się nie tylko ich wielkością, ale też odległym od metropolii i aglomeracji miejskich położeniem, brakiem zaplecza intelektualnego w postaci wyższych uczelni, małą atrakcyjnością lokalizacji dla inwestorów. Odwiedzali miejsca o ograniczonym potencjale kulturalnym, czyli niewielkiej liczbie instytucji kultury oraz ograniczonych funkcjach kontrolnych i administracyjnych, co oznacza, że w tych miejscowościach nie było żadnych instytucji o charakterze centralnym, zasięg instytucji ograniczał się do gminy.⁴⁴

Takie tereny są zagrożone deprawacją i wykluczeniem terytorialnym. Mówiąc o deprawacji, będącej częścią procesu marginalizacji, mówimy o stadium niezaspokajania potrzeby, które może prowadzić do wykluczenia społecznego. Jak piszą autorzy raportu „Regiony zagrożone deprawacją: stan, trendy i prognoza”: „Deprawacja może być silnie zróżnicowania w wymiarze terytorialnym, co jest wynikiem tendencji do przestrzennej koncentracji zjawisk problemowych w wyniku oddziaływania mechanizmów kumulatywnej przyczynowości. Obszary dotknięte deprawacją uznawane są bowiem za mniej atrakcyjne jako miejsce zamieszkania, co może prowadzić do odpływu osób zamożniejszych i lepiej wykształconych do obszarów oferujących lepsze warunki życia, a w efekcie do zjawiska segregacji przestrzennej⁴⁵. Segregacja przestrzenna pojawia się zarówno w obrębie miast, w których z łatwością wskazać można mniej i bardziej atrakcyjne dzielnice (których zróżnicowaną atrakcyjność odzwierciedla choćby zróżnicowanie cen nieruchomości), jak i w szerszej perspektywie, w kontekście mniejszej atrakcyjności całych regionów kraju, w których obserwuje się koncentrację problemów społecznych⁴⁶.

Przyjęte w ostatnich latach dokumenty strategiczne podkreślają ważną rolę kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów Polski. Rola ta objawia się przede wszystkim

⁴² Seminarium IRWiR PAN z udziałem Małgorzaty Jacyno i Mikołaja Lewickiego na temat książki *Kultura na peryferiach*, 2 grudnia 2019 (nagranie) <https://wszechnica.org.pl/wyklad/kultura-na-peryferiach/> [dostęp: 3.03.2022]. Omawiana podczas seminarium książka: M. Jacyno, T. Kukołowicz, M. Lewicki, *Kultura na peryferiach*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2018

⁴³ T. Szlendak, W. Goszczyński, M. Krajewska *Praktyki pozametropolitalne: uczestnictwo w kulturze w małym i średnim mieście*. Studia Socjologiczne 2 (233) 2019

⁴⁴ T. Szlendak.op. cit., s. 65.

⁴⁵ M. Smętkowski, G. Gorzelak, A. Płoszaj, J. Rok „Powiaty zagrożone deprawacją: stan, trendy i prognoza”, str. 4

⁴⁶ Ibidem, str. 4

na dwa sposoby, z jednej strony dostrzegany jest wpływ kultury na rozwój kapitału ludzkiego, a z drugiej możliwość wykorzystania zróżnicowania kulturowego jako waloru dla rozwojów regionów⁴⁷.

Odnosząc do perspektywy terytorialnej omawianie grup będących w trudnej sytuacji, należy nakreślić charakterystykę obszaru również od strony geograficzno-demograficznej. Dostępne dane statystyczne pozwalają przyjrzeć się przestrzennemu zróżnicowaniu Polski. Według danych GUS większość mieszkańców Polski mieszka w miastach (60% populacji) około 22 844 000 osób, podczas gdy wieś zamieszkuje około 15 329 000 osób. Warto zwrócić uwagę, że procent osób mieszkających w miastach delikatnie się zmniejsza – w 1992 roku wynosił 62%. Obszary wiejskie, słabo zaludnione, zdecydowanie dominują na terytorium naszego kraju, co widzimy na mapie obrazującej stopień urbanizacji. W Polsce wyróżnia się administracyjnie 2 478 gmin, w tym 1 514 gmin wiejskich, 662 gminy miejsko-wiejskie oraz 302 gminy miejskie⁴⁸. Łącznie w Polsce jest 964 miast. Jeśli chodzi o różnice w liczbie miast w poszczególnych województwach, są one na tyle małe, że sieć osadniczą w Polsce opisuje się jako stosunkowo zrównoważoną. Jednak zauważa się prawidłowość, że więcej miast liczą województwa znajdujące się na zachodzie Polski. W małych i średnich miastach w Polsce, czyli w miastach do 99,9 tysięcy mieszkańców, mieszka ok. 12,4 miliony osób⁴⁹.

Zróżnicowanie geograficzne Polski nie musi automatycznie przekładać się na różnice w dostępności przestrzennej do instytucji kultury. Przegląd ogólnodostępnych opracowań prowadzi do wniosku, że kwestia geograficznej dostępności do kultury jest tematem rzadko podejmowanym na gruncie nauk społecznych oraz diagnoz eksperckich w Polsce. Jednym z nielicznych opracowań podejmujących tematykę geograficznej dostępności do kultury jest analiza GUS, dotycząca dostępności bibliotek publicznych i domów kultury⁵⁰, czyli instytucji kultury, które można nazwać instytucjami pierwszego kontaktu. Opracowanie to wskazuje na ich nierównomierne rozmieszczenie na terenie kraju i silne związanie z siecią osadniczą. Co ciekawe, najgłębsze podziały geograficzne na tle dostępu do instytucji kultury pierwszego kontaktu rysują się w podziale równoleżnikowym, a nie południkowym, który jest częściej zauważany w debatach o zróżnicowaniu Polski⁵¹. Instytucje kultury pierwszego kontaktu są

⁴⁷ Należy zwrócić uwagę, że w tych dwóch podejściach operuje się dwoma różnymi pojęciami kultury

⁴⁸ GUS, *Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym (stan w dniu 30.06.2021), z uwzględnieniem aktualizacji 8.02.2022*, Warszawa 2021.

⁴⁹ Opracowanie danych GUS: *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2018 r.*

⁵⁰ GUS, *Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej*, Warszawa 2018.

⁵¹ Popularność ta znajduje wyraz chociażby w rozpowszechnieniu sformułowania "ściana wschodnia".

znacznie gęściej rozmieszczone na południu niż na północy kraju. Zarówno w przypadku bibliotek, jak i domów kultury najwyższym poziomem dostępności charakteryzowało się województwo śląskie, a najniższym - świętokrzyskie⁵². Ponadto zaobserwowano wyraźnie mniejszą dostępność instytucji kultury dla osób z terenów wiejskich w porównaniu do miejskich.

Innym źródłem informacji o przestrzennym zróżnicowaniu dostępu do kultury w Polsce są artykuły przygotowane na podstawie, przeprowadzonej przez Narodowe Centrum Kultury w 2015 roku, analizy danych statystycznych, dotyczących zarówno instytucji kultury pierwszego kontaktu, jak i bardziej wyspecjalizowanych (np. teatrów, filharmonii, galerii) oraz dziedzictwa (muzeów, zabytków), a także wydarzeń kulturalnych i internetu⁵³. Dzięki wykorzystaniu danych pochodzących z szeregu rejestrów (np. Głównego Urzędu Statystycznego, Banku Danych Lokalnych, Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Urzędu Komunikacji Elektronicznej), stworzono wskaźnik dostępności kultury. Wyniki analizy pokazały wyraźne różnice w dostępności kultury pomiędzy powiatami grodzkimi i ziemskimi. W miastach na prawach powiatów wskaźnik dostępności kultury przyjmował wyraźnie wyższą wartość niż w powiatach ziemskich. W pierwszej dziesiątce powiatów o najlepszym dostępie do kultury znalazło się tylko jedno miasto, które nie jest siedzibą władz województwa (Sopot)⁵⁴. Zaobserwowano też wyższe wartości wskaźnika dostępności kultury dla zachodniej części kraju, która cechuje się większym poziomem urbanizacji niż część wschodnia.

Co więcej wskaźnik dostępności kultury przyjmował wyższe wartości w miejscach cechujących się wyższym średnim poziomem wynagrodzeń oraz współczynnikiem rozwoju społecznego (HDI)⁵⁵, a niższe w miejscach o wyższym bezrobociu i odsetku osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej⁵⁶.

⁵² Ibidem s. 66.

⁵³ Informacje o metodologii badania oraz dwa artykuły prezentujące jego wyniki znajdują się w: T. Kukołowicz (red.) *Statystyka kultury w Polsce i Europie. Aktualne zagadnienia*, Warszawa 2015

⁵⁴ Należy jednak zwrócić uwagę, że Sopot jest częścią aglomeracji Trójmiejskiej, którą tworzy m.in. siedziba władz województwa pomorskiego.

⁵⁵ Human Development Index - współczynnik rozwoju społecznego używany od lat 90-tych XX wieku w publikacjach agendy ONZ do spraw rozwoju (UNDP). Jego składowymi są: oczekiwana długość życia, średnia oraz oczekiwana liczba lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców i dochód narodowy per capita.

⁵⁶ W. Rafałowski *Společne korelaty i konsekwencje dostępności kultury*, w: T. Kukołowicz (red.) *Statystyka kultury w Polsce i Europie. Aktualne zagadnienia*, Warszawa 2015, s. 86. Należy jednak pamiętać, że na podstawie pozyskanych danych nie sposób rozstrzygnąć o kierunku zależności, to znaczy stwierdzić, czy to np. niższe zarobki wpływają na gorszy dostęp do kultury, czy raczej lepszy dostęp wpływa na wyższe przychody.

Badając dostęp do usług publicznych, aby pogłębić diagnozę sytuacji, warto uwzględnić dostępność transportową. Najpopularniejsze jej miary⁵⁷ biorą pod uwagę czas oraz koszt dojazdów zarówno transportem indywidualnym, jak i publicznym. W kontekście dostępu do domów kultury kluczowa jest jednak dostępność w wymiarze lokalnym. Na poziomie regionalnym bardzo wyraźnie ujawniają się rozległe strefy słabo dostępnych peryferii wewnętrznych, położonych najczęściej na pograniczach poszczególnych województw lub w sąsiedztwie granicy państwowej. Są to tereny, gdzie diagnozuje się zagrożenie wykluczeniem transportowym, oddziaływujące także na poziom dostępu do instytucji kultury. Wzrastające różnice w możliwości dojazdu do instytucji kultury, nakładają się na istniejące dysproporcje w ich przestrzennej dostępności. Potęguje to wykluczenie osób zamieszkujących obszary peryferyjne z możliwości rozwojowych oferowanych dzięki dostępowi do kultury.

Powyższy krótki przegląd badań dotyczących dostępności przestrzennej instytucji kultury oraz dostępności transportowej wskazuje na wyraźne różnice w obu tych zakresach, ujawniające się w wielu wymiarach podziału geograficznego oraz administracyjnego Polski.

Podsumowując najważniejsze kwestie, które dotychczas poruszono należy zaznaczyć, że należy zwrócić uwagę na różnice terytorialne w dostępie do kultury pomiędzy powiatami grodzkimi i ziemskimi, a także różnice w dostępności kultury zaobserwowane między zachodnią częścią kraju, która cechuje się większym poziomem urbanizacji a częścią wschodnią. Ponadto projektowana interwencja powinna uwzględniać działania włączające osoby z różnego rodzaju niepełnosprawnościami w życie społeczne i zawodowe, co zapisano m.in. w Strategii na Rzecz osób z niepełnosprawnościami 2021-2030 stanowiącej wypełnienie zobowiązań Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Prawne gwarancje dostępności zostały również zapisane w dwóch ustawach, które weszły w życie w 2019 roku. W ustawie o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2019 r. poz. 1609) oraz w ustawie o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 848).

3. Ocena zgodności programu z kluczowymi dokumentami i aktami prawnymi

Przedmiotem opracowania jest analiza wpływu wsparcia udzielanego w zakresie priorytetu VII „Kultura” Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko 2021-2027

⁵⁷ Np. dostępność potencjałowa, czyli miara pokazująca możliwość zajścia interakcji między źródłem podróży, a jej celem. W konstrukcji tego wskaźnika zakłada się, że wraz z wydłużaniem się dystansu, czasu lub kosztu podróży atrakcyjność celu podróży maleje.

(FENIKS) na grupy narażone na dyskryminację z punktu widzenia realizacji wymogów równościowych i antydyskryminacyjnych przewidzianych prawem dla wydatkowania środków z programów finansowanych przez Unię Europejską (UE). Dbłość o osoby narażone na dyskryminację jest perspektywą istotną z punktu widzenia fundamentów, na których opiera się Unia Europejska. Zgodnie z art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE)⁵⁸, Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn. Z art. 3 ust. 3 zdanie 3 TUE wynika, że Unia zwalcza wykluczenie społeczne i dyskryminację oraz wspiera sprawiedliwość społeczną i ochronę socjalną, równość kobiet i mężczyzn, solidarność między pokoleniami i ochronę praw dziecka.

Powyższe oznacza, że wszelkie wsparcie, w tym finansowane z funduszy unijnych, musi uwzględniać perspektywę równości szans, równego traktowania oraz niedyskryminacji. Z tego względu programy z funduszy europejskich muszą brać pod uwagę wpływ udzielonego wsparcia na grupy narażone na dyskryminację i wykluczenie. Punktami referencyjnymi oceny danych programów są prawne podstawy dotyczące zapewniania równości i zakazu dyskryminacji w prawie unijnym, prawie międzynarodowym, do którego odwołuje się prawo unijne, i pomocniczo prawie polskim. Analiza wpływu wsparcia założonego w programie na określone podmioty musi polegać na wskazaniu założeń tego programu i przyjętych kryteriów dla finansowania przedsięwzięć, a także grup objętych wsparciem. Na tej podstawie można ocenić, czy dane elementy programu spełniają prawne wymogi dotyczące zapewnienia równości szans, równego traktowania i niedyskryminacji. Można też sprawdzić, w jaki sposób mogą one wpływać na grupy zagrożone dyskryminacją czy wykluczeniem.

W ramach analizy:

- zostaną wskazane grupy zagrożone wykluczeniem lub narażone na dyskryminację w kontekście zakresu interwencji priorytetu VII FENIKS;
- omówione będą obszary interwencji w ramach VII priorytetu FENIKS pod kątem wpływu na grupy będące w niekorzystnej sytuacji, zagrożone wykluczeniem lub narażone na dyskryminację ze względu na różne przesłanki wynikające z przepisów prawnych;

⁵⁸ Tekst dostępny na https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0018.01/DOC_2&format=PDF [dostęp: 12.02.2023].

- o dokonana zostanie ocena zaproponowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) kryteriów wyboru projektów pod kątem potencjalnego wpływu na dostęp grup będących w niekorzystnej sytuacji, zagrożonych wykluczeniem lub zagrożonych dyskryminacją do wyników/efektów realizacji projektów.

Powyższe ustalenia mają dać odpowiedzi na następujące pytania:

- 1) czy zakres wsparcia VII priorytetu FEnIKS jest zgodny z kluczowymi dokumentami i aktami prawnymi regulującymi kwestie zasad równości szans i niedyskryminacji;
- 2) czy proponowane kryteria wyboru projektów dla VII priorytetu FEnIKS umożliwią wybór projektów, które zapewnią równy dostęp do efektów/produktów zrealizowanych projektów i przyczynią się do poprawy sytuacji grup narażonych na dyskryminację? (kryteria horyzontalne i szczegółowe);
- 3) czy niezbędne jest sformułowanie dodatkowych kryteriów, które zapewnią pełne uczestnictwo wszystkich potencjalnych grup odbiorców;
- 4) czy niezbędne jest zastosowanie innych dodatkowych mechanizmów/ instrumentów/ rozwiązań w zakresie przygotowywanego systemu oceny i wyboru projektów (regulamin naboru, wymogi do studium wykonalności).

3.1 Normatywne podstawy realizacji programów finansowanych w funduszy unijnych w kontekście zapewniania równego traktowania, równości szans i niedyskryminacji

Dla oceny wpływu wsparcia programu FEnIKS na osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem konieczne jest wskazanie podstaw prawnych zakładających ochronę przed dyskryminacją w prawie UE, prawie międzynarodowym i prawie polskim, która ma kształtować kryteria wyboru projektów finansowanych w ramach programów z funduszy Unii Europejskiej. Przepisy danych aktów będą punktami referencyjnymi dalszych ocen.

Akty prawne dotyczące środków finansowanych z UE zakładają, że podział tych środków będzie uwzględniał ogólne zasady i standardy wynikające z traktatów unijnych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej w zakresie dotyczącym równego traktowania, równości szans i zakazu dyskryminacji. Nie bez znaczenia jest też odniesienie do aktów prawa międzynarodowego (zwłaszcza, że do nich odsyłają często przepisy unijne) oraz do prawa polskiego.

3.1.1 Traktat o Unii Europejskiej (TUE) i Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)⁵⁹

Oparcie działań UE o zasadę równości można znaleźć już w Preambule do TUE. Dodatkowo standard dotyczący równości i niedyskryminacji wyznaczają przede wszystkim: art. 2⁶⁰ oraz art. 3 ust. 3 TUE⁶¹. Ponadto, z art. 10 TFUE wynika, że „Przy określaniu i realizacji swoich polityk i działań Unia dąży do zwalczania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną”.

Do przepisów tych wprost albo pośrednio nawiązują akty prawa unijnego regulujące zagadnienia funduszy unijnych⁶² i są one punktem odniesienia dla standardów związanych z równością, równością szans oraz niedyskryminacją.

3.1.2 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2016/C 202/02; KPP)⁶³

Karta Praw Podstawowych UE w preambule wskazuje, że Unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności osoby ludzkiej, wolności, równości i solidarności. Opiera się ona na zasadach demokracji i państwa prawnego. Poprzez ustanowienie obywatelstwa Unii oraz stworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości stawia jednostkę w centrum swych działań.

⁵⁹ Tekst traktatu dostępny na [EUR-Lex - 12012E/TXT - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT) [dostęp: 12.02.2023].

⁶⁰ „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn”.

⁶¹ „Zwalcza wykluczenie społeczne i dyskryminację oraz wspiera sprawiedliwość społeczną i ochronę socjalną, równość kobiet i mężczyzn, solidarność między pokoleniami i ochronę praw dziecka”.

⁶² Zob. też w tym zakresie np. raport końcowy. Badanie ewaluacyjne dotyczące stosowania zasady równości szans kobiet i mężczyzn oraz zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, w ramach polityki spójności 2014-2020 (2021), Fundacja Idea Rozwoju i Fundacja Aktywizacja; Jak realizować zasadę równości szans kobiet i mężczyzn w projektach finansowanych z Funduszy Europejskich 2014-2020; Poradnik dla osób realizujących projekty oraz instytucji systemu wdrażania (2016), Fundacja Feminoteka; Realizacja zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z Niepełnosprawnościami. Poradnik dla realizatorów projektów i instytucji systemu wdrażania funduszy europejskich 2014-2020 (2015), Ministerstwo Rozwoju.

⁶³ Tekst dostępny na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT>, [dostęp: 11.02.2023].

W KPP wskazano zakaz dyskryminacji. Art. 21 stanowi, że „Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną” (ust. 1).

W zakresie zastosowania Traktatów i bez uszczerbku dla ich postanowień szczególnych zakazana jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową.

Art. 20 KPP wskazuje na równość wobec prawa, a art. 22 gwarantuje poszanowanie przez Unię Europejską różnorodności kulturowej, religijnej i językowej.

Art. 23 KPP potwierdza równość kobiet i mężczyzn, która ma być zapewniona we wszystkich dziedzinach, w tym w zakresie zatrudnienia, pracy i wynagrodzenia. Zasada równości nie stanowi przeszkody w utrzymywaniu lub przyjmowaniu środków zapewniających specyficzne korzyści dla osób płci niedostatecznie reprezentowanej.

W art. 26 KPP wskazano, że Unia uznaje i szanuje prawo osób niepełnosprawnych do korzystania ze środków mających zapewnić im samodzielność, integrację społeczną i zawodową oraz udział w życiu społeczności.

Zgodnie z art. 34 KPP, Unia uznaje i szanuje prawo do świadczeń z zabezpieczenia społecznego oraz do usług społecznych, zapewniających ochronę w takich przypadkach, jak: macierzyństwo, choroba, wypadki przy pracy, zależność lub podeszły wiek oraz w przypadku utraty zatrudnienia, zgodnie z zasadami ustanowionymi w prawie Unii oraz ustawodawstwach i praktykach krajowych. W celu zwalczania wykluczenia społecznego i ubóstwa, Unia uznaje i szanuje prawo do pomocy społecznej i mieszkaniowej dla zapewnienia, zgodnie z zasadami ustanowionymi w prawie Unii oraz ustawodawstwach i praktykach krajowych, godnej egzystencji wszystkim osobom pozbawionym wystarczających środków (ust. 3).

Standardy w zakresie równości i niedyskryminacji wynikające z KPP również są punktem odniesienia kształtowania programów wsparcia w ramach działań finansowanych ze środków unijnych.

Polegają one na konieczności równego traktowania przez organy władzy publicznej podmiotów podobnych, tj. charakteryzujących się jakąś wspólną cechą istotną. Chodzi zarówno o stosowanie do tych podmiotów takich samych kryteriów działania i wydawania rozstrzygnięć, jak i o stworzenie takich reguł, które będą takie same dla tych podmiotów. W odniesieniu do programów finansowanych z funduszy unijnych realizacja tego standardu polega na takim ukształtowaniu programu, by w taki sam sposób określał prawa i obowiązki określonych grup i podmiotów podobnych. I następnie, by dane podmioty podobne były w taki

sam sposób traktowane podczas przydzielania środków na podstawie określonych programów.

Dodatkowo standardem zgodnym z KPP jest wyeliminowanie z programów finansowanych ze środków unijnych kryteriów, które dyskryminowałyby określone podmioty lub grupy podmiotów z jakiegokolwiek przyczyny. Nie znaczy to jednak, że w programach nie mogą znaleźć się elementy, które wyrównywałyby szanse i przyczyniały się do korygowania faktycznych nierówności. W takim wypadku, wskazanie niektórych grup jako beneficjentów programu, czy określenie w ramach kryteriów przyznania środków, warunków obejmujących grupy narażone na dyskryminację czy wykluczenie, nie będzie stanowiło naruszenia zasad równości, o ile będzie się odnosiło do wartości i argumentów przemawiających za objęciem danej grupy szczególną ochroną.

3.1.3 Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych⁶⁴

Obok ogólnych standardów traktatowych, w założeniach programów opartych o fundusze unijne należy uwzględniać wymogi dotyczące zakazu dyskryminacji i walki z wykluczeniem osób z niepełnosprawnościami. Są one szczegółowo określone nie tyle w prawie unijnym, co w prawie międzynarodowym, a w szczególności w Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych. Akt ten potwierdza powszechność, niepodzielność, współzależność i powiązanie ze sobą wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz potrzebę zagwarantowania osobom niepełnosprawnym pełnego z nich korzystania, bez dyskryminacji. Konwencja PON nawiązuje do innych aktów międzynarodowych podjętych w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących praw człowieka, w szczególności do Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich [popr. Osobistych] i Politycznych, Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, Konwencji o prawach dziecka oraz Międzynarodowej konwencji o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin,

⁶⁴ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169).

Konwencja PON jest odpowiedzią wspólnoty międzynarodowej na trudności, jakie napotykają osoby z niepełnosprawnościami. Są one narażone na różne i intensywne formy dyskryminacji, w tym ze względu na przynależność rasową, kolor skóry lub płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe, etniczne, autochtoniczne lub społeczne, sytuację majątkową, urodzenie, wiek czy inne okoliczności. Wyznacza ona standardy, które muszą być wdrażane w państwach – stronach Konwencji dla ochrony i wsparcia osób z niepełnosprawnościami poprzez akty normatywne i odpowiednie stosowanie prawa.

W Konwencji PON wyjaśniono, że „dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność” oznacza jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia.

W odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami Konwencja PON nakazuje kierowanie się zasadami takimi jak: poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także poszanowanie niezależności osoby, niedyskryminacja, pełny i skuteczny udział i włączenie w społeczeństwo, poszanowanie odmienności i akceptacja osób niepełnosprawnych, będących częścią ludzkiej różnorodności i całej ludzkości, równość szans, dostępność, równość mężczyzn i kobiet, poszanowanie rozwijających się zdolności niepełnosprawnych dzieci oraz poszanowanie prawa dzieci niepełnosprawnych do zachowania tożsamości⁶⁵.

Na mocy art. 4 Konwencji PON, strony Konwencji zobowiązały się do zapewnienia i popierania pełnej realizacji wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich osób niepełnosprawnych, bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. Realizacja tego zobowiązania ma następować poprzez przyjęcie wszelkich odpowiednich środków ustawodawczych, administracyjnych i innych w celu wdrożenia praw uznanych w Konwencji, w tym środków, które wyeliminują rozwiązania dyskryminujące osoby niepełnosprawne.

Art. 5 Konwencji PON jest gwarancją dla równości. Stanowi on, że „1. Państwa Strony uznają, że wszyscy ludzie są równi wobec prawa i są uprawnieni, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, do jednakowej ochrony prawnej i jednakowych korzyści wynikających z prawa”.

⁶⁵ Zob. art. 3 Konwencji PON.

Konsekwencją tego jest to, że strony Konwencji zakazą jakiejkolwiek dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność i zagwarantują osobom niepełnosprawnym jednakową dla wszystkich i skuteczną ochronę przed dyskryminacją z jakichkolwiek względów. W celu popierania równości i likwidacji dyskryminacji, podejmą wszelkie odpowiednie kroki celem zapewnienia racjonalnych usprawnień.

Co istotne, za dyskryminację w rozumieniu Konwencji PON nie będą uważane szczególne środki, które są niezbędne celem przyspieszenia osiągnięcia lub zagwarantowania faktycznej równości osób niepełnosprawnych. Ma to znaczenie także przy określaniu kryteriów wyborów projektów finansowanych z programów UE.

W szczególności Konwencja PON gwarantuje:

- a) ochronę przed dyskryminacją niepełnosprawnych kobiet (art. 6);
- b) likwidację dyskryminacji osób niepełnosprawnych we wszystkich sprawach dotyczących małżeństwa, rodziny, rodzicielstwa i związków, na zasadzie równości z innymi osobami (art. 23);
- c) ochronę przed dyskryminacją niepełnosprawnych w edukacji (art. 24) i zapewnienie im równych szans poprzez stworzenie włączającego system kształcenia umożliwiającego integrację na wszystkich poziomach edukacji i w kształceniu ustawicznym, rozwijanie przez osoby niepełnosprawne ich osobowości, talentów i kreatywności, a także zdolności umysłowych i fizycznych, oraz umożliwienie osobom niepełnosprawnym skutecznego udziału w wolnym społeczeństwie;
- d) zakaz dyskryminacji i równe szanse w ochronie zdrowia (art. 26);
- e) zakaz dyskryminacji i równe szanse na rynku pracy i w ramach zatrudnienia (art. 27);
- f) zapewnienie odpowiednich warunków życia i ochrony socjalnej (art. 28);
- g) zapewnienia niepełnosprawnym udziału w życiu politycznym i publicznym (art. 29);
- h) zapewnienie udziału w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie (art. 30).

W celu usuwania barier w edukacji, państwa – strony Konwencji mają umożliwić osobom niepełnosprawnym zdobycie umiejętności życiowych i społecznych, aby ułatwić im pełny i równy udział w edukacji i w życiu społeczności. Środkami realizacji tego celu mają być np. ułatwianie nauki alfabetu Braille'a, alternatywnego pisma, wspomagających (augmentatywnych) i alternatywnych sposobów, środków i form komunikacji i orientacji oraz umiejętności poruszania się, a także ułatwianie wsparcia przez rówieśników i doradztwa, ułatwianie nauki języka migowego i popieranie tożsamości językowej społeczności osób głuchych, zapewnienie, że edukacja osób, w szczególności dzieci, które są niewidome, głuche lub głuchoniewidome będzie prowadzona w najodpowiedniejszych językach i przy pomocy

sposobów i środków komunikacji najodpowiedniejszych dla jednostki, a także w środowisku, które maksymalizuje rozwój edukacyjny i społeczny.

Z punktu widzenia niniejszej ekspertyzy istotne są postanowienia art. 30 Konwencji PON dotyczące kultury. Wskazany przepis stwierdza, że państwa – strony Konwencji uznają prawo osób niepełnosprawnych do udziału, na zasadzie równości z innymi osobami, w życiu kulturalnym. Państwa – strony Konwencji mają podjąć wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia, że osoby niepełnosprawne:

- 1) będą miały dostęp do materiałów w dziedzinie kultury w dostępnych dla nich formach,
- 2) będą miały dostęp do programów telewizyjnych, filmów, teatru i innego rodzaju działalności kulturalnej, w dostępnych dla nich formach,
- 3) będą miały dostęp do miejsc działalności kulturalnej lub usług z nią związanych, takich jak teatry, muzea, kina, biblioteki i usługi turystyczne oraz w miarę możliwości, będą miały dostęp do zabytków i miejsc ważnych dla kultury narodowej.

W celu stworzenia warunków realizacji prawa dostępu do kultury, państwa – strony Konwencji zostały zobowiązane do podejmowania odpowiednich środków w celu zapewnienia, że osoby niepełnosprawne będą miały możliwości rozwoju i wykorzystywania potencjału twórczego, artystycznego i intelektualnego, nie tylko dla własnej korzyści, ale także dla wzbogacenia społeczeństwa.

Przepisy chroniące prawa autorskie nie mogą stanowić nieuzasadnionej lub dyskryminacyjnej bariery dla osób niepełnosprawnych w dostępie do materiałów w dziedzinie kultury. Osoby niepełnosprawne zostały też uprawnione, na zasadzie równości z innymi osobami, do uznania ich szczególnej tożsamości kulturowej i językowej, w tym języków migowych i kultury osób niesłyszących, a także do uzyskania wsparcia w tym zakresie.

Wyżej wskazane okoliczności muszą być uwzględnione zarówno podczas projektowania programów finansowanych z funduszy unijnych, jak też przy kształtowaniu kryteriów wyborów projektów w ramach danego programu.

Dane zagadnienia wpisują się w Strategię na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030⁶⁶. W ramach tej strategii w obszarze kultury pkt II. 4 „Uczestnictwo w życiu kulturalnym oraz aktywność sportowa” zaplanowano w szczególności:

- zwiększenie dostępu do materiałów audiowizualnych oraz druków;

⁶⁶ Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030 (M.P. poz. 218).

- udostępnienie dóbr kultury osobom z niepełnosprawnościami przez digitalizację
- zwiększenie dostępności publicznych instytucji kultury⁶⁷.

Oczekiwane rezultaty zaplanowanych działań dotyczą między innymi poprawy dostępności przestrzeni publicznej dla osób z niepełnosprawnościami, poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnościami w zakresie mobilności, poprawy dostępu dla osób z niepełnosprawnościami do usług, informacji, wiedzy i komunikacji, zwiększenia uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami w życiu kulturowym i sportowym⁶⁸.

3.1.4 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060⁶⁹

Obok ogólnych przepisów nawiązujących do zasady równości i zakazu dyskryminacji, należy przy ocenie programów z funduszy unijnych pod kątem ich wpływu na osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem, sięgnąć po przepisy wprost dotyczące tych funduszy, zwłaszcza że zawierają one odniesienia do przedmiotowych standardów.

Motyw 6 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. wskazuje, że „Przy wdrażaniu Funduszy należy przestrzegać zasad horyzontalnych określonych w art. 3 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) oraz w art. 10 TFUE, w tym zasad pomocniczości i proporcjonalności określonych w art. 5 TUE, z uwzględnieniem Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. Państwa członkowskie powinny również przestrzegać obowiązków określonych w Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka i Konwencji Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych oraz zapewniać dostępność zgodnie z jej art. 9 oraz z przepisami prawa Unii harmonizującymi wymogi dostępności produktów i usług. W tym kontekście Fundusze powinny być wdrażane w sposób promujący przejście od opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej. Państwa członkowskie i Komisja powinny

⁶⁷ Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030, s. 161-164.

⁶⁸ Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030, s. 169.

⁶⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej (rozporządzenie PE i RUE z 24 czerwca 2021 r.) Tekst dostępny na [EUR-Lex - 32021R1060 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=OJ:L:2021:231:TOC) [dostęp: 10.02.2023]. Zob. też inne przepisy dotyczące funduszy: zestawienie i treść tych aktów jest dostępna na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=OJ:L:2021:231:TOC> [dostęp: 10.02.2023].

dążyć do wyeliminowania nierówności i do promowania równości kobiet i mężczyzn oraz do uwzględniania perspektywy płci, a także do zwalczania dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Fundusze nie powinny wspierać działań przyczyniających się do jakichkolwiek form segregacji lub wykluczenia, a w przypadku finansowania infrastruktury powinny zapewniać dostępność dla osób z niepełnosprawnościami [podkr.wł.]. Cele Funduszy powinny być osiągnięte w ramach zrównoważonego rozwoju oraz zgodnie z promowanym przez Unię celem polegającym na zachowaniu, ochronie i poprawie jakości środowiska, w myśl art. 11 i art. 191 ust. 1 TFUE, z uwzględnieniem zasady «zanieczyszczający płaci», celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju i porozumienia paryskiego przyjętego na mocy Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (5) (zwanego dalej „porozumieniem paryskim”). W celu ochrony integralności rynku wewnętrznego operacje, których beneficjentami są przedsiębiorstwa, mają być zgodne z unijnymi zasadami pomocy państwa określonymi w art. 107 i 108 TFUE. Ubóstwo jest jednym ze szczególnie istotnych wyzwań w Unii. Cele Funduszy powinny być zatem realizowane z myślą o przyczynianiu się do eliminacji ubóstwa. Cele Funduszy powinny być realizowane z myślą o zapewnieniu odpowiedniego wsparcia, w szczególności władzom lokalnym i regionalnym obszarów przybrzeżnych i miejskich, aby sprostać społeczno-gospodarczym wyzwaniom związanym z integracją obywateli państw trzecich, oraz o zapewnieniu odpowiedniego wsparcia obszarom i społecznościom będącym w niekorzystnej sytuacji w ramach obszarów miejskich [podkr.wł.]”.

W ramach motywu 12 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. wskazano, że „Część budżetu Unii alokowana na Fundusze powinna być wykonywana przez Komisję w ramach zarządzania dzielonego z państwami członkowskimi w rozumieniu rozporządzenia finansowego. W związku z tym, wdrażając Fundusze w ramach zarządzania dzielonego, Komisja i państwa członkowskie powinny przestrzegać zasad, o których mowa w rozporządzeniu finansowym, takich jak należyte zarządzanie finansami, przejrzystość oraz niedyskryminacja [podkr.wł.]”.

Wreszcie, zgodnie z motywem 60 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r., „Jako że instytucja zarządzająca ponosi główną odpowiedzialność za skuteczne i efektywne wdrażanie Funduszy, w związku z czym wykonuje szeroki zakres zadań, należy szczegółowo określić jej funkcje odnoszące się do wyboru operacji, zarządzania programem oraz wspierania komitetu monitorującego. Procedury wyboru operacji mogą być konkurencyjne lub niekonkurencyjne, pod warunkiem, że zastosowane kryteria i procedury są niedyskryminujące, włączające i przejrzyste, a wybrane operacje maksymalizują wkład finansowania unijnego i są

zgodne z zasadami horyzontalnymi określonymi w niniejszym rozporządzeniu [podkr.wl.]. Z myślą o realizacji celu, jakim jest osiągnięcie neutralności klimatycznej Unii do 2050 r., państwa członkowskie powinny zapewnić uodparnianie na zmiany klimatu w przypadku inwestycji w infrastrukturę, a przy wyborze takich inwestycji priorytetowo traktować operacje zgodne z zasadą «efektywność energetyczna przede wszystkim».

Z perspektywy przestrzegania zakazu dyskryminacji i zapewnienia równości należy zwrócić szczególną uwagę na art. 8, 9, 22, 33 i 44 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r.

Z art. 8 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. wynika, że partnerstwo musi obejmować co najmniej:

- a) władze regionalne, lokalne i miejskie oraz inne instytucje publiczne;
- b) partnerów gospodarczych i społecznych;
- c) właściwe podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie, takie jak partnerzy działający na rzecz środowiska, organizacje pozarządowe oraz podmioty odpowiedzialne za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób z niepełnosprawnościami, równouprawnienia płci i niedyskryminacji;
- d) w stosownych przypadkach, organizacje badawcze i uniwersytety.

Podmioty te mają mieć wpływ na przygotowanie umowy partnerstwa, a także na cały proces przygotowywania, wdrażania i ewaluacji programów (ust. 2). Takie ujęcie zapewnia już na etapie projektowania objęcie programami osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osoby zagrożone wykluczeniem czy dyskryminacją. Program FENIKS i kryteria wyboru projektów w nim przyjęte uwzględniają tę okoliczność, czego potwierdzeniem jest wymóg partycypacji różnych grup i podmiotów w konsultacji i przygotowywaniu projektu, który ma zostać objęty wsparciem finansowym.

Rozporządzenie PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. w art. 9 wskazuje następujące zasady horyzontalne nałożone na państwa członkowskie i Komisję Europejską:

- 1) zapewnienie poszanowanie praw podstawowych oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej w procesie wdrażania Funduszy (ust. 1);
- 2) zapewnienie, by równość mężczyzn i kobiet oraz uwzględnianie aspektu i perspektywy płci brano pod uwagę i propagowano w całym procesie przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji programów (ust. 2);
- 3) podjęcie działań w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub

orientację seksualną podczas przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji programów.

We wspomnianym przepisie zwraca się szczególną uwagę na to, by w procesie przygotowywania i wdrażania programów należy w szczególności wziąć pod uwagę zapewnienie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

Fundusze mają też wspierać zrównoważony rozwój i dorobek prawny UE w dziedzinie środowiska.

Rozporządzenie PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. określa także zasady związane z treścią programów wsparcia (art. 22). Każdy program ma wskazywać strategię dotyczącą wkładu programu w osiąganie celów polityki lub celu szczegółowego FST i informowania o jego rezultatach (ust. 1). Wśród elementów, które ma zawierać program są także te związane z wyrównywaniem szans, zapewnieniem równości i ochroną przed dyskryminacją i wykluczeniem. Z tego względu w programie muszą się znaleźć, zgodnie z art. 22 ust. 3 lit. a:

a) podsumowanie głównych wyzwań przy uwzględnieniu między innymi:

(i) różnic gospodarczych, społecznych i terytorialnych, a także nierówności, z wyjątkiem programów wspieranych z EFMRA⁷⁰ (...);

(iv) wyzwań wskazanych w stosownych zaleceniach dla poszczególnych krajów, w odpowiednich krajowych lub regionalnych strategiach tego państwa członkowskiego, w tym w jego zintegrowanym krajowym planie w dziedzinie energii i klimatu oraz w odniesieniu do zasad Europejskiego filaru praw socjalnych, a także, w przypadku FAMI⁷¹, FBW⁷² i IZGW⁷³, innych stosownych zaleceniach Unii skierowanych do danego państwa członkowskiego (...);

(vi) w stosownych przypadkach – zintegrowanego podejścia w odpowiedzi na wyzwania demograficzne (...);

(x) w przypadku programów wspieranych z FST⁷⁴ – wyzwań w zakresie transformacji wskazanych w terytorialnych planach sprawiedliwej transformacji.

b) uzasadnienie wybranych celów polityki, odpowiadających priorytetów, celów szczegółowych i form wsparcia;

d) w odniesieniu do poszczególnych celów szczegółowych (...):

(iii) główne grupy docelowe;

⁷⁰ Europejski Fundusz Morski, Rybacki i Akwakultury

⁷¹ Fundusz Azylu, Migracji i Integracji

⁷² Fundusz Bezpieczeństwa Wewnętrznego

⁷³ Funduszu Zintegrowanego Zarządzania Granicami

⁷⁴ Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji

(iv) działania mające na celu zapewnienie równości, włączenia społecznego i niedyskryminacji;

(v) wskazanie konkretnych terytoriów objętych wsparciem, z uwzględnieniem planowanego wykorzystania zintegrowanych inwestycji terytorialnych, rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność lub innych narzędzi terytorialnych;

(vi) działania międzyregionalne, transgraniczne i transnarodowe z udziałem beneficjentów w co najmniej jednym innym państwie członkowskim lub poza Unią, w stosownych przypadkach.

Analiza kryteriów wyboru projektów w ramach programu FENIKS Priorytet VII pozwala na stwierdzenie, że są one skonstruowane zgodnie z wymogami wynikającymi z art. 22 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. Obejmują one wszystkie elementy wymagane dla treści programów, w tym te dotyczące zapewnienia równości i ochrony przed dyskryminacją w odniesieniu do zdefiniowanych grup docelowych [szczegółowe wyjaśnienia zob. pkt 3 niniejszego opracowania].

Zgodnie z art. 33 ust. 1 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r., lokalne grupy działania opracowują i realizują strategie, o których mowa w art. 31 ust. 2 lit. c). Instytucje zarządzające mają zapewnić, aby lokalne grupy działania sprzyjały włączeniu oraz, aby albo wybrały jednego partnera w ramach grupy jako partnera wiodącego w kwestiach administracyjnych i finansowych, albo zrzeszyły się w ustanowionej z mocy prawa wspólnej strukturze (ust. 2).

Do lokalnych grup działania na zasadzie wyłączności należy (ust. 3):

a) rozwijanie zdolności podmiotów lokalnych do opracowywania i wdrażania operacji;

b) opracowanie niedyskryminującej i przejrzystej procedury i kryteriów wyboru, które pozwalają uniknąć konfliktu interesów i zapewniają, aby żadna pojedyncza grupa interesu nie kontrolowała decyzji w sprawie wyboru;

c) przygotowywanie i publikowanie naborów wniosków;

d) wybór operacji i ustalanie kwoty wsparcia oraz przedstawianie wniosków podmiotowi odpowiedzialnemu za ostateczną weryfikację kwalifikowalności przed ich zatwierdzeniem;

e) monitorowanie postępów w osiągnięciu celów wyznaczonych w strategii;

f) ewaluacja realizacji strategii.

Zgodnie z art. 44 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r., w celu poprawy jakości opracowywania programów i ich wdrażania państwo członkowskie lub instytucja zarządzająca przeprowadzają ewaluację programów pod kątem co najmniej jednego z następujących

kryteriów: skuteczności, efektywności, trafności, spójności i unijnej wartości dodanej. Ewaluacje mogą również obejmować inne odpowiednie kryteria, takie jak poziom włączenia społecznego, niedyskryminację i widoczność, i mogą obejmować więcej niż jeden program.

W świetle art. 73 ust. 1 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r., „Do celów wyboru operacji instytucja zarządzająca ustanawia i stosuje kryteria i procedury, które są niedyskryminacyjne, przejrzyste, zapewniają dostępność dla osób z niepełnosprawnościami i równouprawnienie płci oraz uwzględniają Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej, zasadę zrównoważonego rozwoju oraz unijną politykę w dziedzinie środowiska zgodnie z art. 11 i art. 191 ust. 1 TFUE. Kryteria i procedury muszą zapewniać, aby finansowy wkład unijny przyznawany był w pierwszej kolejności operacjom, które w największym stopniu mogą przyczynić się do osiągnięcia celów programu”.

W tym wypadku należy zapewnić, że wybrane operacje będą zgodne z programem (spójne z odpowiednimi strategiami będącymi podstawą programu, oraz skutecznie realizujące cele szczegółowych programu).

Załącznik nr IV rozporządzenia z 24 czerwca 2021 r. określa tematyczne warunki podstawowe mające zastosowanie do Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+) i Funduszu Spójności.

W zakresie objętym niniejszą analizą należy zwrócić uwagę na cel nr 4 polityki „Europa o silniejszym wymiarze społecznym”⁷⁵, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych”. Należy zauważyć, że nie wszystkie ze wskazanych poniżej warunków będą wprost stosowane do zagadnień dotyczących kultury. Należy zatem dane warunki odczytywać w kontekście zapewnienia równości szans i niedyskryminacji adekwatnie do obszaru kultury. W szczególności są to warunki określone w pkt 4.1-4.4. tabeli z załącznika nr IV.

⁷⁵ Zob. umowa partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce z 30 czerwca 2021 r.; <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-2021-2027/prawo-i-dokumenty/umowa-partnerstwa/>. [dostęp: 15.01.2023]

Cel polityki	Cel szczegółowy	Nazwa warunku podstawowego	Kryteria spełnienia warunku podstawowego
4. Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych	EFRR: Poprawa skuteczności i poziomu włączenia społecznego rynków pracy oraz dostępu do wysokiej jakości zatrudnienia poprzez rozwój infrastruktury społecznej i wspieranie ekonomii społecznej EFS+: Poprawa dostępu do zatrudnienia i działań aktywizujących dla wszystkich osób poszukujących pracy, w szczególności osób młodych, zwłaszcza poprzez wdrażanie gwarancji dla młodzieży, długotrwale bezrobotnych oraz grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, jak również dla osób biernych zawodowo także poprzez promowanie samozatrudnienia i ekonomii społecznej Modernizacja instytucji i służb rynków pracy celem oceny i przewidywania zapotrzebowania na umiejętności oraz zapewnienia terminowej i odpowiednio dopasowanej pomocy i wsparcia na rzecz dostosowania umiejętności i kwalifikacji zawodowych do potrzeb rynku pracy oraz na rzecz przepływów i mobilności na rynku pracy	4.1. Ramy strategiczne polityki na rzecz aktywnych polityk rynku pracy	Istnienie ram strategicznych polityki na rzecz aktywnych polityk rynku pracy w świetle wytycznych dotyczących zatrudnienia; ramy te obejmują: 1. rozwiązania w zakresie sporządzania profili osób poszukujących pracy i oceny ich potrzeb; 2. informacje o wolnych miejscach pracy i możliwościach zatrudnienia z uwzględnieniem potrzeb na rynku pracy; 3. rozwiązania służące zapewnieniu, by opracowanie tych ram, ich wdrożenie, monitorowanie i przegląd były prowadzone w ścisłej współpracy z odpowiednimi zainteresowanymi stronami; 4. rozwiązania dotyczące monitorowania, ewaluacji i przeglądu aktywnych polityk rynku pracy; 5. w odniesieniu do interwencji na rzecz zatrudnienia ludzi młodych – sprawdzone empirycznie, ukierunkowane ścieżki kariery przeznaczone dla ludzi młodych niepracujących, niekształących się ani nieszkolących się, w tym działania informacyjne i oparte na wymogach jakościowych uwzględniających kryteria wysokiej jakości przygotowania zawodowego i staży, w tym w kontekście realizacji programów gwarancji dla młodzieży.

	<p>EFRR: Poprawa skuteczności i poziomu włączenia społecznego rynków pracy oraz dostępu do wysokiej jakości zatrudnienia poprzez rozwój infrastruktury społecznej i wspieranie ekonomii społecznej</p> <p>EFS+: Wspieranie zrównoważonego pod względem płci uczestnictwa w rynku pracy, równych warunków pracy oraz lepszej równowagi między życiem zawodowym a prywatnym, w tym poprzez dostęp do przystępnej cenowo opieki nad dziećmi i osobami wymagającymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu</p>	<p>4.2.Krajowe ramy strategiczne na rzecz równouprawnienia płci</p>	<p>Istnienie krajowych ram strategicznych polityki na rzecz równouprawnienia płci, które obejmują:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.identyfikację w oparciu o rzetelne podstawy wyzwań związanych z równouprawnieniem płci; 2.środki na rzecz rozwiązania problemu zróżnicowania sytuacji kobiet i mężczyzn w zakresie zatrudnienia, płac i emerytur oraz na rzecz promowania równowagi między życiem zawodowym a prywatnym, w tym przez poprawę dostępu do wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, wraz z celami końcowymi, przy jednoczesnym poszanowaniu roli i autonomii partnerów społecznych; 3 rozwiązania dotyczące monitorowania, ewaluacji i przeglądu ram strategicznych polityki i metod gromadzenia danych w oparciu o dane segregowane ze względu na płeć; 4.rozwiązania dotyczące zapewnienia, aby opracowanie tych ram, ich wdrożenie, monitorowanie i przegląd były prowadzone w ścisłej współpracy z odpowiednimi zainteresowanymi stronami, w tym podmiotami ds. równości, partnerami społecznymi i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego.
	<p>EFRR: Poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie</p>	<p>4.3.Ramy strategiczne polityki na rzecz systemu kształcenia i szkolenia na</p>	<p>Istnienie krajowych lub regionalnych ram strategicznych polityki w zakresie systemu</p>

	<p>kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online</p> <p>EFS+:</p> <p>Poprawa jakości, poziomu włączenia społecznego i skuteczności systemów kształcenia i szkolenia oraz ich powiązania z rynkiem pracy – w tym przez walidację uczenia się pozaformalnego i nieformalnego, w celu wspierania nabywania umiejętności kluczowych, w tym w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, oraz przez wspieranie wprowadzania dualnych systemów szkolenia i przygotowania zawodowego</p> <p>Wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, lepsze przewidywanie zmian i zapotrzebowania na nowe umiejętności na podstawie potrzeb rynku pracy, ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej</p> <p>Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości włączającego kształcenia i szkoleni oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji</p>	<p>wszystkich szczeblach.</p>	<p>kształcenia i szkolenia, które obejmują:</p> <ol style="list-style-type: none">1.oparte na rzetelnych danych systemy przewidywania i prognozowania umiejętności;2.mechanizmy i usługi monitorowania losów absolwentów do celów wysokiej jakości i skutecznego poradnictwa zawodowego dla osób uczących się w każdym wieku;3.środki na rzecz zapewnienia równego dostępu do wysokiej jakości, przystępnego cenowo, odpowiedniego, wolnego od segregacji kształcenia i szkolenia sprzyjającego włączeniu społecznemu oraz uczestnictwa w takim kształceniu i szkoleniu i ukończenia go, a także nabywania kluczowych kompetencji na wszystkich poziomach, w tym na poziomie szkolnictwa wyższego;4.mechanizm koordynacji obejmujący wszystkie poziomy kształcenia i szkolenia, w tym szkolnictwo wyższe, oraz jasny podział obowiązków między odpowiednimi organami krajowymi lub regionalnymi;5.rozwiązania dotyczące monitorowania, ewaluacji i przeglądu ram strategicznych polityki;6.środki skierowane do osób dorosłych o niskich umiejętnościach zawodowych i niskich kwalifikacjach i osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej oraz ścieżki poprawy umiejętności;
--	---	-------------------------------	--

	<p>i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami</p>		<p>7. środki na rzecz wspierania nauczycieli, osób prowadzących szkolenia i kadry akademickiej w odniesieniu do odpowiednich metod nauczania, oceny i walidacji kompetencji kluczowych;</p> <p>8. środki na rzecz wspierania mobilności osób uczących się i kadry oraz transnarodowej współpracy podmiotów świadczących usługi w zakresie kształcenia i szkolenia, w tym przez uznawanie efektów uczenia się i kwalifikacji.</p>
	<p>EFRR: Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne</p> <p>EFS+: Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji</p>	<p>4.4. Krajowe ramy strategiczne polityki na rzecz włączenia społecznego i ograniczenia ubóstwa</p>	<p>Istnienie krajowych lub regionalnych ram strategicznych polityki lub ram ustawodawczych na rzecz włączenia społecznego i ograniczenia ubóstwa, które obejmują:</p> <p>1. opartą na rzetelnych danych diagnozę ubóstwa i wykluczenia społecznego, w tym ubóstwa dzieci, w szczególności pod względem równego dostępu do dobrej jakości usług dla dzieci znajdujących się w trudnej sytuacji, a także pod względem bezdomności, segregacji przestrzennej i edukacyjnej, ograniczonego dostępu do podstawowych usług i infrastruktury oraz szczególnych potrzeb osób w każdym wieku znajdujących się w trudnej sytuacji;</p> <p>2. środki na rzecz zapobiegania i zwalczania segregacji we wszystkich dziedzinach, w tym ochrony socjalnej, rynków pracy sprzyjających włączeniu społecznemu i dostępu do wysokiej jakości usług dla</p>

			<p>osób w trudnej sytuacji, w tym migrantów i uchodźców;</p> <p>3.środki na rzecz przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej;</p> <p>4.rozwiązania dotyczące zapewnienia, aby opracowanie tych ram, ich wdrożenie, monitorowanie i przegląd były prowadzone w ścisłej współpracy z odpowiednimi zainteresowanymi stronami, w tym partnerami społecznymi i odpowiednimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego.</p>
	<p>EFS+: Wspieranie integracji społeczno-gospodarczej społeczności marginalizowanych, takich jak Romowie</p>	<p>4.5. Krajowe strategiczne ramy polityki na rzecz integracji Romów</p>	<p>Istnienie krajowych strategicznych ram polityki na rzecz integracji Romów, które obejmują:</p> <p>1.środki na rzecz przyspieszenia integracji Romów oraz zapobiegania i eliminowania segregacji, uwzględniające aspekt płci oraz sytuację młodych Romów, oraz określające podstawowe, wymierne cele pośrednie i cele końcowe;</p> <p>2.rozwiązania dotyczące monitorowania, ewaluacji i przeglądu środków na rzecz integracji Romów;</p> <p>3. rozwiązania dotyczące uwzględniania problematyki włączenia Romów na poziomie regionalnym i lokalnym;</p> <p>4.rozwiązania dotyczące zapewnienia, aby opracowanie tych ram, ich wdrożenie, monitorowanie i przegląd były prowadzone w ścisłej współpracy z romskim społeczeństwem obywatelskim i wszystkimi innymi odpowiednimi zainteresowanymi stronami, w tym na poziomie regionalnym i lokalnym.</p>

	<p>EFRR: Zapewnianie równego dostępu do opieki zdrowotnej i wspieranie odporności systemów opieki zdrowotnej, w tym podstawowej opieki zdrowotnej, oraz wspieranie przechodzenia od opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej</p> <p>EFS+: Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej</p>	<p>4.6. Ramy strategiczne polityki na rzecz opieki zdrowotnej i opieki długoterminowej</p>	<p>Istnienie krajowych lub regionalnych ram strategicznych polityki na rzecz zdrowia, które obejmują:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. mapowanie potrzeb w zakresie opieki zdrowotnej i opieki długoterminowej, w tym pod względem personelu medycznego i pielęgniarskiego, w celu zapewnienia zrównoważonych i skoordynowanych środków; 2. środki na rzecz zapewnienia efektywności, trwałości, dostępności i przystępności cenowej usług opieki zdrowotnej i opieki długoterminowej, w tym ze szczególnym uwzględnieniem osób wykluczonych z systemów opieki zdrowotnej i opieki długoterminowej oraz osób, do których najtrudniej jest dotrzeć; 3. środki na rzecz wspierania usług środowiskowych i opartych na rodzinie poprzez deinstytucjonalizację, w tym profilaktyki i podstawowej opieki zdrowotnej, opieki w domu i usług środowiskowych.
--	--	--	---

Działania na rzecz zapewnienia równości, włączenia społecznego i niedyskryminacji określa wspomniany już art. 22 ust. 3 lit. d) ppkt (iv) rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów i art. 6 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r.

3.1.5 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058⁷⁶

W ramach motywu 5 rozporządzenie EFRR i EFS z 2021 r. założono, że przy wdrażaniu EFRR i Funduszu Spójności należy przestrzegać zasad horyzontalnych określonych w art. 3 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) oraz w art. 10 TFUE, w tym zasad pomocniczości i proporcjonalności określonych w art. 5 TUE, z uwzględnieniem Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. Państwa członkowskie powinny również przestrzegać obowiązków określonych w Konwencji ONZ o prawach dziecka i Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (UNCRPD) oraz zasad Europejskiego filaru praw socjalnych, ogłoszonego przez Parlament Europejski, Radę i Komisję w 2017 r., a także zapewniać dostępność zgodnie z art. 9 UNCRPD oraz z przepisami prawa Unii harmonizującymi wymogi w zakresie dostępności produktów i usług. W tym kontekście EFRR i Fundusz Spójności, w synergii z EFS+, powinny być wdrażane w sposób promujący przejście od opieki instytucjonalnej do opieki rodzinnej i środowiskowej i powinny realizować swoje cele z myślą o przyczynianiu się do tworzenia wysokiej jakości miejsc pracy, eliminacji ubóstwa i wspierania włączenia społecznego. Państwa członkowskie i Komisja powinny dążyć do wyeliminowania nierówności i do promowania równości kobiet i mężczyzn, oraz do uwzględniania perspektywy płci, a także do zwalczania dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Żaden z funduszy nie powinien wspierać działań przyczyniających się do jakichkolwiek form segregacji lub wykluczenia, a w przypadku finansowania infrastruktury oba powinny zapewniać dostępność dla osób z niepełnosprawnościami.

Rozporządzenie EFRR i EFS z 2021 r. potwierdza zatem wymagane standardy równościowe i antydyskryminacyjne dla programów finansowanych z funduszy unijnych.

3.2 Polskie rozwiązania dotyczące zapewnienia równości i ochrony przed dyskryminacją

Wśród polskich rozwiązań dotyczących zapewnienia równości i ochrony przed dyskryminacją w analizowanym w niniejszej ekspertyzie zakresie należy wskazać w szczególności Konstytucję RP, ustawę antydyskryminacyjną, ustawę o dostępności i ustawę o dostępności cyfrowej.

⁷⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058⁷⁶ z dn. 24.06.2021 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności (rozporządzenie EFRR i EFS z 2021 r.)

3.2.1 Konstytucja RP

Zasadę równości i zakaz dyskryminacji gwarantuje Konstytucja RP⁷⁷, która w art. 32 stanowi, że „1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. 2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny”.

Ponadto należy wskazać na art. 33, zgodnie z którym „1. Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. 2. Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.”

Z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP wynika ogólna norma, zgodnie z którą podmioty znajdujące się w podobnej sytuacji powinny być traktowane w sposób podobny, a podmioty znajdujące się w sytuacji odmiennej w sposób odmienny. Treścią tego przepisu jest zatem równe traktowanie podmiotów znajdujących się w tej samej sytuacji prawnej⁷⁸.

Wyrażony w art. 32 ust. 2 Konstytucji RP zakaz dyskryminacji konsekwencją zasady równości. W rozumieniu konstytucyjnym zakaz ten oznacza zakaz nieuzasadnionego, różnego kształtowania sytuacji podobnych podmiotów prawa, w procesie stanowienia oraz stosowania prawa. Dyskryminacja jest więc nienadającym się do zaakceptowania tworzeniem różnych norm prawnych dla podmiotów prawa, które powinny być zaliczone do tej samej klasy (kategorii), albo nierówne traktowanie podobnych podmiotów prawa w indywidualnych przypadkach, gdy zróżnicowanie nie znajduje podstaw w normach prawnych⁷⁹.

Co istotne, polski ustrojodawca nie wskazuje kryteriów dyskryminacji i posługuje się ogólną klauzulą „jakiegokolwiek przyczyny”, co pozwala na uznanie, że zakaz dyskryminacji jest w Konstytucji RP szeroki i uwzględnia zmiany społeczno-kulturowe i czynniki, które mogą wpływać na dyskryminację.

Standard konstytucyjny dotyczący równości i niedyskryminacji pokrywa się – przynajmniej treściowo – ze standardami unijnymi i międzynarodowymi. Nie może być

⁷⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.).

⁷⁸ Zob. np. zamiast wielu wyrok Trybunału Konstytucyjnego (TK) z 18 kwietnia 2000 r., sygn. K 23/99, OTK ZU nr 3/2000, poz. 89. Zawarta w tym orzeczeniu teza jest aktualna, jeśli chodzi o rozumienie równości w Konstytucji RP.

⁷⁹ Zob. np. wyrok TK z 15 lipca 2010 r., sygn. K 63/07, OTK ZU nr 6/A/2010, poz. 60.

pomijany, gdyż Konstytucja RP jest nadrzędna nad prawem unijnym, co wywodzi się z art. 8 ust. 1 Konstytucji RP.

3.2.2 Ustawa antydyskryminacyjna

Spośród ogólnych odniesień normatywnych należy wskazać także ustawę z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania⁸⁰. Ustala ona określa obszary i sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną oraz organy właściwe w tym zakresie.

Mechanizmy wynikające z ustawy antydyskryminacyjnej stosuje się w zakresie: podejmowania kształcenia zawodowego, w tym dokończenia, doskonalenia, przekwalifikowania zawodowego oraz praktyk zawodowych; warunków podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej lub zawodowej, w tym w szczególności w ramach stosunku pracy albo pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej; przystępowania i działania w związkach zawodowych, organizacjach pracodawców oraz samorządach zawodowych, a także korzystania z uprawnień przysługujących członkom tych organizacji; dostępu i warunków korzystania z: a) instrumentów rynku pracy i usług rynku pracy określonych w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy⁸¹ oferowanych przez instytucje rynku pracy oraz instrumentów rynku pracy i usług rynku pracy oferowanych przez inne podmioty działające na rzecz zatrudnienia, rozwoju zasobów ludzkich i przeciwdziałania bezrobociu, b) zabezpieczenia społecznego, c) opieki zdrowotnej, d) oświaty i szkolnictwa wyższego, e) usług, w tym usług mieszkaniowych, rzeczy oraz nabywania praw i energii, jeżeli są one oferowane publicznie.

⁸⁰ Dz. U. z 2020 r. poz. 2156; ustawa antydyskryminacyjna.

⁸¹ Dz. U. z 2020 r. poz. 1409 i 2023.

3.2.3 Ustawa o dostępności i ustawa o dostępności cyfrowej

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami⁸² określa środki służące zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami oraz obowiązki podmiotów publicznych w tym zakresie. Do dostępności cyfrowej w zakresie nieuregulowanym w niniejszej ustawie stosuje się przepisy ustawy z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych⁸³.

Na potrzeby ustawy sformułowano definicję osoby ze szczególnymi potrzebami i choć nie jest to definicja, która ma zastosowanie do innych aktów normatywnych, to pokazuje ona perspektywę podmiotów objętych ochroną. Zgodnie z art. 2 pkt 3 ustawy o dostępności, za ze szczególnymi potrzebami uważa się osobę, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne, albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami. Ustawodawca za barierę uznaje przeszkodę lub ograniczenie architektoniczne, cyfrowe lub informacyjno-komunikacyjne, które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami (art. 2 pkt 1). Przez dostępność ustawa rozumie dostępność architektoniczną, cyfrową oraz informacyjno-komunikacyjną, co najmniej w zakresie określonym przez minimalne wymagania, o których mowa w art. 6 ustawy, będącą wynikiem uwzględnienia uniwersalnego projektowania albo zastosowania racjonalnego usprawnienia (art. 2 pkt 2).

Zgodnie z art. 6 ustawy o dostępności, minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami obejmują:

- 1) w zakresie dostępności architektonicznej:
 - a) zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków,
 - b) instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,

⁸² Dz. U. z 2022 r. poz. 2240; ustawa o dostępności.

⁸³ Dz. U. poz. 848 oraz z 2022 r. poz. 1002; ustawa o dostępności cyfrowej.

- c) zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
- d) zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego, o którym mowa w art. 2 pkt 11 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁸⁴,
- e) zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób;
- 2) w zakresie dostępności cyfrowej – wymagania określone w ustawie z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych;
- 3) w zakresie dostępności informacyjno-komunikacyjnej:
 - a) obsługę z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, o których mowa w art. 3 pkt 5 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się⁸⁵, lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,
 - b) instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia,
 - c) zapewnienie na stronie internetowej danego podmiotu informacji o zakresie jego działalności – w postaci elektronicznego pliku zawierającego tekst odczytywalny maszynowo, nagrania treści w polskim języku migowym oraz informacji w tekście łatwym do czytania,
 - d) zapewnienie, na wniosek osoby ze szczególnymi potrzebami, komunikacji z podmiotem publicznym w formie określonej w tym wniosku.

Wskazane przepisy, także w zakresie dotyczącym obszaru kultury powinny być respektowane i uwzględniane przy kształtowaniu programów finansowanych z UE i podczas wyboru projektów.

⁸⁴ Dz. U. z 2021 r. poz. 573 i 1981 oraz z 2022 r. poz. 558, 1700 i 1812.

⁸⁵ Dz. U. z 2017 r. poz. 1824 oraz z 2022 r. poz. 583 i 830.

4. Założenia Programu FENIKS

Celem Programu Operacyjnego FENIKS jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego. Wśród priorytetów wyznaczających działania w ramach założonego celu jest wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program FENIKS ma zatem wspierać instytucje kultury i ułatwić ich przystosowanie do nowych funkcji kulturalnych i społecznych⁸⁶. Wśród ośmiu priorytetów Programu Operacyjnego FENIKS jest priorytet VII „Kultura”⁸⁷.

Sektor kultury ma znaczenie w zrównoważonym rozwoju społeczno-gospodarczym oraz zielonej i cyfrowej transformacji. Kultura wpływa na wzrost kompetencji w różnych aspektach, przyczynia się do podniesienia jakości życia, poprawy dobrostanu społeczeństwa i włączenia społecznego grup defaworyzowanych. Dzięki działalności i ofercie instytucji kultury możliwe jest budowanie społeczeństwa kreatywnego, tolerancyjnego, obywatelskiego oraz walka z wykluczeniem społecznym⁸⁸.

Program FENIKS zakłada realizację celu, „Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych”. Celem szczegółowym programu jest „4.6 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych”⁸⁹. Zwraca on uwagę na to, że inwestycja w zabytki i niezabytkową infrastrukturę kultury przyczyniają się do włączenia społecznego, rozwoju innowacji społecznych i podniesienia atrakcyjności turystycznej i potencjału ekonomicznego danego obszaru. Z punktu widzenia koncepcji Nowego Europejskiego Bauhaus wykorzystanie zasobów dziedzictwa, stanowi szansę na przezwyciężenie negatywnych zjawisk społecznych i gospodarczych oraz zrównoważony rozwój przestrzeni publicznej. W tym kontekście wyjaśniono, że większa dostępność do

⁸⁶ Program Operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (<https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/>) [dostęp: 12.02.2023].

⁸⁷ Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (<https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/dokumenty/szczegolowy-opis-priorytetow/>) [dostęp: 10.02.2023].

⁸⁸ Program Operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (<https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/>) [dostęp: 10.02.2023], s. 12.

⁸⁹ Program Operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (<https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/>) [dostęp: 10.02.2023], s. 27.

infrastruktury i oferty kulturalnej oraz działań edukacyjno-kulturalnych dla społeczeństwa stanowi istotny element wzmacniający rozwój społeczny oraz ograniczający poczucie wykluczenia społecznego.

Instytucje kultury przyczyniają się w szczególności do budowy kapitału społecznego, działają na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, poprawiają dostęp do kultury, pełnią funkcje edukacyjne.

Należy stwierdzić, że założenia FENIKS w zakresie priorytetu VII realizują założenia dotyczące równości szans i niedyskryminacji wynikające z art. 21 KPP. Opis programu nawiązuje do oddziaływania kultury na osoby zagrożone wykluczeniem i dyskryminacją. Wpisuje się to w treści wynikające z KPP oraz rozporządzenia o wspólnych przepisach z 24.06.2021 r. (zwłaszcza art. 9 i 22 tego aktu).

Wskazane założenia odpowiadają też wymogom z pkt 4.1.-4.4. załącznika IV rozporządzenie o wspólnych przepisach z 24.06.2021 r.

W ramach opisu założeń programu FENIKS w ramach priorytetu VII, zasady horyzontalne, o których mowa w art. 9 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. zostały zastosowane.

4.1 Grupy zagrożone wykluczeniem lub narażone na dyskryminację w kontekście zakresu interwencji priorytetu VII FENIKS

Celem programu FENIKS jest integracja społeczna osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, dostęp do wysokiej jakości usług oraz edukacji cyfrowej dorosłych. Spełnia to standardy wynikające z Karty Praw Podstawowych oraz KPON, w tym art. 30 tej Konwencji.

Ponadto grupami narażonymi na wykluczenie lub dyskryminację w ramach interwencji priorytetu VII są osoby z niepełnosprawnościami i ze szczególnymi potrzebami (z uwagi na bariery związane z dostępnością do kultury), a także mogą nimi być przedstawiciele innych narodowości i mniejszości narodowych (z uwagi na bariery językowe).

Dzięki zastosowaniu zasad Inicjatywy „Nowy Europejski Bauhaus”, poprzez połączenie designu, ekologii i dostępności społecznej, inwestycje będą wspierały realizację Europejskiego Zielonego Ładu. Inwestycje (w okresie ich realizacji) będą generowały nowe zamówienia, w części realizowane na lokalnym rynku pracy (dostawy usług i w zakresie robót budowlanych). Rozszerzenie działalności kulturalnej przełoży się na wzrost zatrudnienia.

Interwencja w ramach priorytetu VII obejmuje rozwój infrastruktury kultury oraz ochronę dziedzictwa kulturowego w celu wzmocnienia ich wpływu na rozwój gospodarczy i włączenie społeczne, wpisując się również w zieloną i cyfrową transformację. Wsparcie mają otrzymać projekty, które przyczyniać się będą do likwidacji barier w dostępie do kultury dla osób wykluczonych, wzrostu liczby odwiedzających oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Priorytetowo będą traktowane inwestycje, które zakładają współpracę z lokalnym otoczeniem.

Priorytetowo traktowane będą inwestycje dotyczące tworzenia/modernizacji infrastruktury kultury w celu rozwoju oferty sprzyjającej włączeniu społecznemu, edukacji kulturalnej i rozwoju projektów partnerskich. Zakłada się wyposażenie placówek kultury w nowoczesne technologie i sprzęt, co zapewni ciągłość prowadzenia działalności w warunkach kryzysu czy ograniczonej dostępności m.in. poprzez świadczenie oferty on-line.

Dane działanie wpisuje się zatem w realizację art. 20-23, art. 26 i 34 KPP, a także art. 4, art. 5, art. 24, art. 27 i 30 KPN.

4.2 Beneficjenci wsparcia

Wsparcie w ramach VII priorytetu skierowane będzie do państwowych instytucji kultury, instytucji kultury współprowadzonych przez administrację rządową, publicznych szkół i uczelni artystycznych, podmiotów zarządzających obiektami wpisanymi imiennie na listę UNESCO i Pomników Historii Prezydenta RP oraz posiadające tytuł Znak Dziedzictwa Europejskiego i w ograniczonym zakresie – dla jednostek samorządu terytorialnego, samorządowych instytucji kultury i organizacji pozarządowych na projekty w zakresie rozwoju infrastruktury kultury, ochrony i podniesienia atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego. Zakres wsparcia oraz katalog potencjalnych wnioskodawców priorytetu VII FENIKS dotyczy projektów inwestycyjnych o krajowej i międzynarodowej sile oddziaływania. Wskazany dobór podmiotów spełnia warunki, o których mowa w art. 8 rozporządzenia o wspólnych przepisach z 24.06.2021 r.

Odbiorcami interwencji i podmiotami korzystającymi z efektów wsparcia w ramach priorytetu VII całe społeczeństwo i instytucje kultury. Program FENIKS zakłada, że na każdym etapie od projektowania po wdrażanie czy w okresie trwałości przestrzegane będą zasada niedyskryminacji w celu zapobiegania wszelkim formom dyskryminacji. Znajdzie to wyraz w konieczności zapewnienia wszystkim osobom jednakowego dostępu do m.in. produktów, usług, infrastruktury.

Szerokie określenie grupy docelowej pozwala objąć interwencją każdego, kto będzie chciał korzystać z instytucji kultury i dóbr kultury. Wskazane ujęcie nie różnicuje żadnych podmiotów i potwierdza, że każdy ma prawo dostępu do instytucji kultury i dóbr kultury, bez względu na jakiegokolwiek cechy. Jest to zgodne z przepisami KPP, KOPN i motywu 5 rozporządzenie w sprawie EFRR i FS.

4.3 Obszary interwencji

Priorytet VII Programu FENIKS przewiduje dwa obszary działań: Obszar 1: „Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i nie zabytkowej)” oraz Obszar 2: „Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego”.

Dla obu obszarów przewidziano wspólne wymagania i kryteria odrębne. Wspólne zasady, jakie musi spełniać projekt zarówno w obszarze 1, jak i 2 to:

- 1) przyczynianie się do włączenia społecznego i rozwoju innowacji społecznych,
- 2) generowanie pozytywnych efektów ekonomiczno-społecznych,
- 3) tworzenie nowych miejsc pracy jako rezultat realizacji projektu,
- 4) stosowanie zasad z dokumentu „Europejskie Zasady Jakości dla finansowanych przez UE interwencji o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe” (dotyczy zabytków),
- 5) stosowanie w realizowanych inwestycjach, rozwiązania energooszczędne oraz odpowiadające wyzwaniom zielonej gospodarki,
- 6) wspieranie realizację Europejskiego Filaru Spraw Socjalnych,
- 7) na każdym etapie (projektowania, wdrażania czy w okresie trwałości) uwzględnianie zasady niedyskryminacji w celu zapobiegania wszelkim formom dyskryminacji, ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Ma się to wyrażać w konieczności zapewnienia wszystkim osobom jednakowego dostępu do m.in. oferowanych produktów, usług, infrastruktury,
- 8) stosowanie zasady Nowego Europejskiego Bauhausu,
- 9) wspieranie procesów transformacji cyfrowej,
- 10) przyczynianie się do wzrostu udziału społeczeństwa w życiu kulturalnym.

Przyjęte powyższe cele dla obu obszarów interwencji uwzględniają zasady horyzontalne, o których mowa w art. 9 rozporządzenia o wspólnych przepisach z 24.06.2021 r. Zawierają też treści wymagane dla programów, opisane w art. 22 tego rozporządzenia.

5. Ocena założeń i kryteriów Programu FEniKS, Priorytet VII „Kultura”, z punktu widzenia spełnienia wymogów równościowych i antydyskryminacyjnych wynikających z przepisów prawnych

5.1 Ocena zgodności założeń Programu FEniKS, Priorytet VII „Kultura”, z przepisami prawa w zakresie zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji

W założeniach Programu wskazano, że z doświadczeń poprzednich perspektyw wynikało, że cele dotyczące kultury miały głównie charakter ekonomiczny, a w niewielkim stopniu uwzględniane były aspekty społeczne i kulturowe inwestycji. Program FEniKS modyfikuje to podejście na rzecz uwzględnienia aspektów społecznych⁹⁰.

Już same ogólne założenia Programu wpisują się w standardy dotyczące równości szans i niedyskryminacji. W opisie FEniKS wyraźnie nawiązuje się do wpływu kultury na osoby zagrożone wykluczeniem i dyskryminacją, co stanowi realizację wskazanych wyżej założeń określonych w traktatach unijnych, rozporządzeniach dotyczących funduszy unijnych, a także do polskich standardów dotyczących zapewnienia równego traktowania, ochrony przed dyskryminacją i dostępności, zwłaszcza dla osób ze szczególnymi potrzebami (konstytucyjne, traktatowe, unijne i prawnomiędzynarodowe). Program wskazuje dane związki wprost, a nie w sposób dorozumiany, co oznacza, że spełnia wymogi przewidziane w prawie dotyczące równości, równości szans i niedyskryminacji.

Podmioty działające w obszarze kultury mogą znacząco przyczyniać się do budowy kapitału społecznego, działać na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, poprawiać dostęp do kultury, eliminować izolację społeczną obywateli, wyposażać w niezbędne kompetencje do udziału w życiu społecznym i ekonomicznym, spełniać funkcje edukacyjne⁹¹.

Wskazane założenia odpowiadają standardom określonym w załączniku nr IV rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r., zwłaszcza w kontekście kryteriów podstawowych z pkt 4.1-4.4 tabeli załącznika nr IV.

⁹⁰ Program Operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (<https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/>) [dostęp: 10.02.2023], s. 18.

⁹¹ Program Operacyjny Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko (<https://www.pois.gov.pl/strony/o-programie/fundusze-europejskie-na-infrastrukture-klimat-srodowisko/zalozenia-programu/>) [dostęp: 10.02.2023], s. 27.

FENiKS, Priorytet Kultura odpowiada też Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030⁹². Zakłada bowiem zwiększenie dostępności do publicznych instytucji kultury i dóbr kultury osobom z niepełnosprawnościami.

Interwencja w ramach priorytetu VII ma objąć rozwój infrastruktury kultury oraz ochronę dziedzictwa kulturowego w celu wzmocnienia ich wpływu na rozwój gospodarczy i włączenie społeczne, wpisując się również w zieloną i cyfrową transformację. Wsparcie mają otrzymać projekty, które przyczyniać się będą do likwidacji barier w dostępie do kultury dla osób wykluczonych, wzrostu liczby odwiedzających oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Priorytetowo będą traktowane inwestycje, które zakładają współpracę z lokalnym otoczeniem. To ujęcie także spełnia wymogi wynikające z unijnych rozporządzeń dotyczących zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji, zwłaszcza w kontekście podejmowania działań mających na celu włączenie społeczne i innowacje społeczne.

Priorytetowo traktowane będą inwestycje dotyczące tworzenia/modernizacji infrastruktury kultury w celu rozwoju oferty sprzyjającej włączeniu społecznemu, edukacji kulturalnej i rozwoju projektów partnerskich. Zakłada się wyposażenie placówek kultury w nowoczesne technologie i sprzęt, co zapewni ciągłość prowadzenia działalności w warunkach kryzysu czy ograniczonej dostępności m.in. poprzez świadczenie oferty on-line.

Program ma promować integrację społeczną osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, dostępu do wysokiej jakości usług oraz edukacji cyfrowej dorosłych. Spełnia to standardy wynikające z Karty Praw Podstawowych, Konwencji PON, ustawie o dostępności i ustawie o dostępności cyfrowej. Działania w ramach priorytetu VII Programu FEniKS mają też umożliwić transformację cyfrową, co jest zgodne z przepisami unijnymi dotyczącymi wydatkowania środków z funduszy unijnych.

Dzięki zastosowaniu zasad Inicjatywy „Nowy Europejski Bauhaus”, poprzez połączenie designu, ekologii i dostępności społecznej, inwestycje będą wspierały realizację Europejskiego Zielonego Ładu. Inwestycje (w okresie ich realizacji) będą generowały nowe zamówienia, w części realizowane na lokalnym rynku pracy (dostawy usług i w zakresie robót budowlanych). Rozszerzenie działalności kulturalnej przełoży się na wzrost zatrudnienia.

Grupami docelowymi w ramach priorytetu VII będzie całe społeczeństwo i kadry kultury. Projekty realizowane w ramach celu szczegółowego będą na każdym etapie: projektowania, wdrażania czy w okresie trwałości uwzględniać zasadę niedyskryminacji w celu zapobiegania

⁹² Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030 (M.P. poz. 218).

wszelkim formom dyskryminacji, ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Będzie się to wyrażać w konieczności zapewnienia wszystkim osobom jednakowego dostępu do m.in. produktów, usług, infrastruktury. Rezultaty projektów będą miały ogólnodostępny charakter, będą oferowane szerokiemu kręgowi adresatów i będą dostępne dla społeczeństwa bez dyskryminacji ze względu na przywołane powyżej cechy, a sama treść projektów nie będzie dyskryminacyjna. Tak szerokie określenie grupy docelowej pozwala objąć interwencją każdego, kto będzie chciał korzystać z instytucji kultury i dóbr kultury. Należy uznać, że dane sformułowanie jest bardzo dobre, gdyż nie różnicuje żadnych podmiotów i potwierdza, że każdy ma prawo dostępu do instytucji kultury i dóbr kultury, bez względu na jakiegokolwiek właściwości osobiste. Inne ujęcie mogłoby rodzić wątpliwości co do spełnienia wymogu równego traktowania, równych szans i niedyskryminacji.

Nie przeczy tej ocenie podkreślenie, że wsparcie będzie adresowane do osób dotkniętych największymi barierami w dostępie do dóbr kultury, w tym mieszkańców małych miast i obszarów wiejskich. Działania takie mają bowiem wyrównywać szanse grup zagrożonych dyskryminacją. Takie działania będą premiowane, ale nie będzie wykluczenia innych podmiotów z udziału w Programie. Co ważne, ustalenie grup będących w niekorzystnej sytuacji (zagrożonych wykluczeniem czy dyskryminacją), nie będzie dokonywane arbitralnie. Będzie ono oparte o analizy zewnętrznych ekspertów. Należy też uznać za poprawne brak wyodrębnienia szczegółowych grup zagrożonych już na etapie tworzenia założeń Programu. Lepszą metodą jest ustalenie danych grup w oparciu o zewnętrzne badania i dokonywanie aktualizacji tego zagadnienia podczas realizacji Programu przewidzianego na wiele lat. Dynamika zjawisk zachodzących w polityce, gospodarce i społeczeństwie powoduje bowiem, że w określonych momentach grupy narażone na dyskryminację czy wykluczenie mogą się zmieniać, także z perspektywy dostępu do kultury.

Zakres wsparcia oraz katalog potencjalnych wnioskodawców priorytetu VII FENIKS dotyczy projektów inwestycyjnych o krajowej i międzynarodowej sile oddziaływania. Są one komplanarne względem innych krajowych i regionalnych programów zaakceptowanych przez Radę Ministrów i Komisję Europejską. Beneficjentem programu z priorytetu VII są: instytucje kultury, szkoły i uczelnie artystyczne, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa, jednostki samorządu terytorialnego. W szczególności są to:

- 1) państwowe instytucje kultury;
- 2) instytucje kultury współprowadzone przez administrację rządową;

- 3) instytucje kultury posiadające zbiory wchodzące w zakres Narodowego Zasobu Bibliotecznego wymieniane w załączniku do Rozporządzenia Min. KIDN z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (Dz.U.2012 poz. 1308);
- 4) publiczne szkoły i uczelnie artystyczne;
- 5) podmioty zarządzające obiektami wpisanymi imiennie na listę UNESCO i Pomników Historii Prezydenta RP oraz posiadające tytuł Znak Dziedzictwa Europejskiego – inne niż wskazane w pkt. 1-4;

oraz w przypadku projektów dotyczących obiektów znajdujących się w granicach wpisów obszarowych na listę UNESCO/Pomników Historii Prezydenta RP na zasadzie wyjątku beneficjentami mogą być:

- 6) jednostki samorządu terytorialnego na rzecz samorządowych instytucji kultury;
- 7) samorządowe instytucje kultury;
- 8) organizacje pozarządowe;
- 9) kościoły i związki wyznaniowe

Takie ujęcie mieści się w wymogach, o których mowa w art. 8 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r.

Należy uznać, że oprócz spełnienia standardów dotyczących równości, równych szans i niedyskryminacji, wynikających w szczególności z Konstytucji RP, KPP i Konwencji PON, już na etapie opisu założeń programu FENiKS w ramach priorytetu VII, zasady horyzontalne, o których mowa w art. 9 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. zostały zastosowane.

Program FENiKS jest też zgodny w zakresie dotyczącym zapewniania równości i niedyskryminacji z wymogami co do treści programów finansowanych ze środków unijnych, o których mowa w art. 22 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r.

5.2 Ocena zgodności działań w dwóch obszarach Priorytetu VII „Kultura”, z prawem dotyczącym zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji

Priorytet VII Programu FENiKS zakłada dwa obszary działań. Są to:

- 1) Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej);
- 2) Obszar 2: Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

W ramach obu wyżej wskazanych obszarów projekt musi:

- 11) przyczyniać się do włączenia społecznego i rozwoju innowacji społecznych,
- 12) generować pozytywne efekty ekonomiczno-społeczne,

- 13) tworzyć nowe miejsca pracy (jako rezultat realizacji projektu),
- 14) stosować zasady określone w dokumencie „Europejskie Zasady Jakości dla finansowanych przez UE interwencji o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe” (dotyczy zabytków),
- 15) stosować w realizowanych inwestycjach, rozwiązania energooszczędne oraz odpowiadające wyzwaniom zielonej gospodarki. Nowopowstałe lub zmodernizowane obiekty muszą być wyposażone w rozwiązania przyjazne dla środowiska naturalnego i klimatu. Preferowane będzie wsparcie istniejącej infrastruktury, natomiast nowe inwestycje będą dopuszczalne tylko w wyjątkowych, uzasadnionych okolicznościach
- 16) wspierać realizację Europejskiego Filaru Spraw Socjalnych,
- 17) na każdym etapie (projektowania, wdrażania czy w okresie trwałości) uwzględniać zasadę niedyskryminacji w celu zapobiegania wszelkim formom dyskryminacji, ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Będzie się to wyrażać w konieczności zapewnienia wszystkim osobom jednakowego dostępu do m.in. oferowanych produktów, usług, infrastruktury,
- 18) stosować zasady Nowego Europejskiego Bauhausu,
- 19) wspierać procesy transformacji cyfrowej,
- 20) przyczyniać się do wzrostu udziału społeczeństwa w życiu kulturalnym.

Przyjęte powyższe cele dla obu obszarów interwencji uwzględniają zasady horyzontalne, o których mowa w art. 9 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. i nawet jest prawie dosłownie w sprawach dotyczących równości i niedyskryminacji powtarzają, z uwzględnieniem obszaru, którego dotyczą (kultury).

Projekt realizowany w ramach Obszaru 1: *Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej)* nie może być pojedynczą interwencją. Musi stanowić część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub lokalnej. Dodatkowo będzie on musiał realizować cele strategii rozwoju kraju, strategii regionalnej lub lokalnej.

W ramach Obszaru 1 ma dojść do dostosowania istniejącej infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej) do pełnienia roli miejsc przyjaznych odbiorcom oraz tworzenie (tj. budowa od podstaw) nowej infrastruktury kultury wraz z zakupem niezbędnego sprzętu lub wyposażenia dopuszczono działania:

a) działania infrastrukturalne takie jak:

- 1) prace konserwatorskie, prace restauratorskie (wraz z nadzorami nad tymi pracami),

- 2) roboty budowlane (wraz z nadzorami nad tymi pracami) obejmujące: rozbudowę, nadbudowę obiektu budowlanego, prace polegające na przebudowie, montażu lub remoncie, budowę nowych obiektów, ale jedynie w wyjątkowych, uzasadnionych okolicznościach,
- 3) prace w otoczeniu (w zakresie niezbędnym do osiągnięcia celów projektu).

W każdym projekcie obowiązkowo jest realizowane działanie z pkt 1 lub 2. Działanie 3 stanowią wyłącznie element dodatkowy projektu.

b) działania nieinfrastrukturalne, takie jak:

- 4) zakup sprzętu lub wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, edukacji kulturalnej, artystycznej oraz umożliwiający rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty,
- 5) konserwacja zabytków ruchomych (wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków), księgozbiorów (zawartych w Narodowym Zasobie Bibliotecznym) i muzealiów (uwzględnionych w inwentarzu muzealnym),
- 6) digitalizacja zabytków ruchomych, księgozbiorów, muzealiów oraz ich udostępnienie on-line,
- 7) wdrożenie systemów liczenia odwiedzających i kontroli przepływu osób odwiedzających obiekty objęte wsparciem.

c) działania miękkie:

- 8) podnoszenie kompetencji kadr beneficjenta - szkolenia, warsztaty, studia podyplomowe, kursy językowe (w zakresie języków mniejszości narodowych, regionalnych i etnicznych, języka migowego) i inne formy kształcenia niezbędne dla wdrożenia celów przewidzianych w projekcie (tj. podniesienia atrakcyjności oferty kulturalnej dla odbiorców) m.in z zakresu budowania kompetencji cyfrowych kadr kultury, zarządzania, wprowadzania innowacyjnych form uczestnictwa w kulturze i życiu społecznym, transformacji cyfrowej, działania w ramach kryzysu,
- 9) rozwój widowni,
- 10) opracowanie narzędzi, w tym metodyki, wykorzystywanych do tworzenia oferty kulturalnej i aktywizacji społecznej w okresie trwałości projektu,
- 11) tworzenie rozwiązań zapewniających każdemu odbiorcy (w tym osobom ze szczególnymi potrzebami) pozyskiwania i rozumienia wiadomości wysyłanych przez beneficjenta oraz poznania i korzystania z oferty beneficjenta.

Każdy projekt musi realizować co najmniej jedno działanie miękkie (spośród wymienionych w pkt 8 – 11).

Wskazane działania są zgodne z przepisami równościowymi i antydyskryminacyjnymi. Spełniają też wymogi projektowania programu, określone w rozporządzeniu PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. W szczególności będą pozytywnie oddziaływać na instytucję kultury i osoby, które chcą mieć dostęp do tych instytucji. W sferze działań infrastrukturalnych działania będą szczególnie korzystne dla bezpieczeństwa wszystkich użytkowników instytucji kultury niezależnie od ich cech. Dodatkowo działania te mogą poprawić komfort korzystania z instytucji kultury i usunąć bariery architektoniczne, czego wymaga Konwencja PON i ustawa o dostępności. Działania nieinfrastrukturalne oraz miękkie będą też służyć użytkownikom instytucji kultury, ale dodatkowo będą szczególnie korzystne dla osób z ograniczonym dostępem do tych instytucji z uwagi na niepełnosprawność, narodowość, wykluczenie cyfrowe. Dyskryminacja wyrównawcza jest w tym wypadku zgodna z prawem i spełnia standardy prawa polskiego, unijnego i międzynarodowego.

W ramach obszaru 2: Prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane przy obiektach zabytkowych dopuszczono następujące działania:

a) działania infrastrukturalne:

- 1) prace konserwatorskie, prace restauratorskie (wraz z nadzorami nad tymi pracami),
- 2) roboty budowlane (wraz z nadzorami nad tymi pracami) obejmujące m.in.: rozbudowę, nadbudowę; prace polegające na przebudowie, montażu lub remoncie,
- 3) budowa nowych obiektów służących obsłudze ruchu turystycznego, ale jedynie w wyjątkowych, uzasadnionych okolicznościach,
- 4) prace w otoczeniu (w zakresie niezbędnym do osiągnięcia celów projektu).

Działanie z pkt 1 lub 2 są obowiązkowe w każdym. Pozostałe są nieobowiązkowymi działaniami infrastrukturalnymi, stanowiącymi wyłącznie element projektu.

b) działania nieinfrastrukturalne:

- 5) zakup sprzętu lub wyposażenia do rozwoju oferty turystycznej, poprawy obsługi ruchu turystycznego, promocji obiektu (promocja dotyczy wyłącznie obiektu będącego przedmiotem projektu),
- 6) konserwacja zabytków ruchomych (wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków), księgozbiorów (zawartych w Narodowym Zasobie Bibliotecznym) i muzealiów (uwzględnionych w inwentarzu muzealnym),

- 7) digitalizacja zabytków ruchomych, księgozbiorów, muzealiów oraz ich udostępnienie on-line,
- 8) wdrożenie systemów liczenia odwiedzających i kontroli przepływu osób odwiedzających obiekty objęte wsparciem.
- c) działania miękkie:
 - 9) podnoszenie kompetencji kadr beneficjenta - szkolenia, warsztaty, studia podyplomowe, kursy językowe (w zakresie języków mniejszości narodowych, regionalnych i etnicznych, języka migowego) i inne formy kształcenia niezbędne dla wdrożenia celów przewidzianych w projekcie,
 - 10) opracowanie narzędzi, w tym metodyki, wykorzystywanych do tworzenia oferty kulturalnej i aktywizacji społecznej w okresie trwałości projektu,
 - 11) promocja zabytku oraz związanego z nim miejsca w kraju i za granicą wynikająca z przyjętej strategii promocji,
 - 12) tworzenie rozwiązań zapewniających każdemu odbiorcy (w tym osobom ze szczególnymi potrzebami) pozyskiwania i rozumienia wiadomości wysyłanych przez beneficjenta oraz poznania i korzystania z oferty beneficjenta.

Każdy projekt musi realizować co najmniej jedno działanie miękkie (z pkt 9–12).

Podobnie jak w przypadku obszaru 1, wymienione w obszarze 2 działania są zgodne z przepisami równościowymi i antydyskryminacyjnymi szczebla krajowego, unijnego i międzynarodowego. Treści tych działań są adekwatne do przepisów związanych projektowaniem programu, określonych w rozporządzeniu PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. Należy podkreślić, że działania będą pozytywnie oddziaływać na instytucję kultury i osoby, które chcą mieć dostęp do tych instytucji. Wpłyną też na rozwój społeczny i gospodarczy poszczególnych regionów. Dodatkowo działania te mogą poprawić komfort korzystania z instytucji kultury i usunąć bariery architektoniczne, czego wymaga Konwencja PON i ustawa o dostępności. W sferze działań infrastrukturalnych działania będą szczególnie korzystne dla bezpieczeństwa wszystkich użytkowników instytucji kultury niezależnie od ich cech. Działania nieinfrastrukturalne i miękkie będą również służyć użytkownikom instytucji kultury, ale dodatkowo będą szczególnie korzystne dla osób z ograniczonym dostępem do tych instytucji z uwagi na niepełnosprawność, narodowość, wykluczenie cyfrowe.

Dyskryminacja wyrównawcza jest w tym wypadku zgodna z prawem i spełnia standardy prawa polskiego, unijnego i międzynarodowego.

5.3 Ocena zgodności projektu kryteriów wyboru projektów dla działania w ramach Priorytetu VII FENX.07.01 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej z prawem dotyczącym zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji

5.3.1 Uwagi ogólne

Na etapie opisu założeń programu FENIKS w ramach priorytetu VII, a także w ramach przedstawionych kryteriów wyboru zasady horyzontalne, o których mowa w art. 9 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. zostały zastosowane. Należy też uznać, że kryteria wyboru zostały przygotowane zgodnie z wytycznymi Ministra Funduszy i Polityki Regionalnej dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 z dnia 29 grudnia 2022 r.⁹³ Wytyczne te są oparte na przepisach dotyczących realizacji zasad równościowych. W szczególności zakładają, że instytucja zarządzająca zapewni, że wszystkie produkty (w tym także usługi) projektów są dostępne dla wszystkich użytkowników, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, bez jakiegokolwiek dyskryminacji. W ramach kryterium wyboru projektu ma się znaleźć zobowiązanie dla wnioskodawcy wykazania we wniosku o dofinansowanie projektu pozytywnego wpływu jego realizacji na zasadę równości szans i niedyskryminacji. Kryterium powinno brzmieć „Projekt będzie miał pozytywny wpływ na zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępność dla osób z niepełnosprawnościami”⁹⁴.

W przypadku projektów EFS+ pozytywny wpływ oznacza zapewnienie wsparcia bez jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na przesłanki określone w art. 9 Rozporządzenia ogólnego, w tym zapewnienie dostępności do oferowanego w projekcie wsparcia dla wszystkich jego uczestników i uczestniczek oraz zapewnienie dostępności wszystkich produktów projektu (w tym także usług), które nie zostały uznane za neutralne dla wszystkich ich użytkowników/użytkowniczek, zgodnie ze standardami dostępności, stanowiącymi załącznik do Wytycznych dotyczących realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027⁹⁵.

⁹³ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/> [dostęp: 10.02.2023].

⁹⁴ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, [dostęp: 10.02.2023], s. 29.

⁹⁵ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, [dostęp: 10.02.2023], s. 29-30.

W przypadku projektów EFRR, FS i FST pozytywny wpływ oznacza zapewnienie dostępności infrastruktury, środków transportu, towarów, usług, technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych oraz wszelkich produktów projektów (w tym także usług), które nie zostały uznane za neutralne, dla wszystkich ich użytkowników/użytkowniczek – zgodnie ze standardami dostępności dla polityki spójności 2021–2027⁹⁶.

Jeśli produkty lub usługi projektu nie mają swoich bezpośrednich użytkowników/użytkowniczek, można uznać, że mają one charakter neutralny wobec zasady równości szans i niedyskryminacji. Wnioskodawca musi wykazać we wniosku o dofinansowanie projektu, że dostępność nie dotyczy danego produktu lub usługi. Ostateczna decyzja o uznaniu danego produktu lub usługi za neutralne należy do właściwej instytucji, która dokonuje oceny wniosku o dofinansowanie projektu.

W razie uznania, że dany produkt lub usługa są neutralne, projekt zawierający ten produkt lub usługę mogą być uznane za zgodne z zasadą równości szans i niedyskryminacji. Uznanie neutralności określonych produktów (usług) projektu nie zwalnia jednak beneficjenta ze stosowania standardów dostępności dla realizacji pozostałej części projektu, dla której standardy dostępności mają zastosowanie⁹⁷.

5.3.2 Kryteria w ramach obszaru 1

Ocena kryteriów wyboru w ramach obszaru 1 w kontekście realizacji zasady równości, równości szans i zakazu dyskryminacji prowadzi do wniosku, że nie wszystkie z tych kryteriów będą miały odniesienie do zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji. W kontekście grup docelowych, w tym osób zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem będą one miały charakter neutralny. Nie będą przesądzać o sytuacji danych podmiotów. W ramach kryteriów wyboru projektów z obszaru 1 są jednak kryteria, które muszą być przeanalizowane pod kątem spełnienia wymogów równości i niedyskryminacji. Są to następujące kryteria:

1) kryteria horyzontalne obowiązkowe:

a) **Kryterium 1:** zgodność z Programem Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, Szczegółowym opisem priorytetów FEnIKS oraz regulaminem

⁹⁶ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, s. 30.

⁹⁷ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, s. 30.

wyboru projektów (dokumenty aktualne na dzień złożenia wniosku o dofinansowanie) – zakłada m.in. weryfikację, tego, czy wnioskodawca jest zgodny z określonym typem beneficjenta lub katalogiem ostatecznych odbiorców instrumentów finansowych, oraz spełnienia przez wnioskodawcę warunków ubiegania się o przyznanie dofinansowania w ramach danego naboru w zakresie określonym we wniosku o dofinansowanie. Kryterium to nie wprowadza czynników różnicujących, a zatem jedynym wymogiem jest, by wnioskodawca spełniał warunki określone prawem do aplikowania o finansowanie; zasada równości i zakaz dyskryminacji nie zostały naruszone. Kryterium koresponduje z treścią Programu;

b) **Kryterium 7:** trwałość projektu – zakłada weryfikację, czy będzie zachowanie trwałości w odniesieniu do projektu (operacji) obejmującego (obejmującej) inwestycje w infrastrukturę lub inwestycje produkcyjne. Choć nominalnie kryterium to nie odnosi się do kwestii podmiotowych, ale zapewnienie trwałości projektu będzie pozytywnie oddziaływać na beneficjentów tego projektu i grupy objęte wsparciem. Skoro Program zakłada wsparcie osób wykluczonych i z ograniczonym dostępem do instytucji i dóbr kultury, to utrzymanie trwałości projektu jest kryterium ważnym z punktu widzenia wsparcia udzielonego także osobom zagrożonym dyskryminacją lub wykluczeniem;

c) **Kryterium 8:** Wnioskodawca nie podlega wykluczeniu z ubiegania się o dofinansowanie – w ramach spełnienia kryterium sprawdza się, czy nie orzeczono zakazu dostępu do środków funduszy europejskich na podstawie odrębnych przepisów. Sprawdzenie wymogów spełnianych przez beneficjenta nie wprowadza kryteriów dyskryminujących. Jediną podstawą weryfikacji są przepisy prawa, równe dla podmiotów niezależnie od ich indywidualnych właściwości;

d) **Kryterium 19:** Zgodność projektu z zasadami równości szans, włączenia społecznego i niedyskryminacji oraz Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych. W ramach tego kryterium sprawdza się, czy działania związane z realizacją projektu, a także wszystkie produkty związane z funkcjonowaniem projektu po okresie jego realizacji, w tym działania informacyjne i promocyjne, są realizowane z poszanowaniem zasad równościowych związanych z zapobieganiem wszelkiej dyskryminacji, m.in. ze względu na: płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię, światopogląd, przynależność narodową, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Ocena zgodności projektu z ww. zasadami horyzontalnymi jest dokonywana w oparciu o przepisy Wytucznych w zakresie realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 oraz stanowiącymi załączniki do tych wytycznych,

komplementarnymi procedurami przestrzegania zapisów Karty Praw Podstawowych oraz Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. W przypadku, gdy wnioskodawcą jest jednostka samorządu terytorialnego (lub podmiot przez nią kontrolowany lub od niej zależny), która podjęła jakiegokolwiek działania dyskryminujące, sprzeczne z zasadami, o których mowa w art. 9 ust. 3 rozporządzenia nr 2021/1060, wsparcie nie może być udzielone. Ocena będzie prowadzona rozłącznie w odniesieniu do każdej z dwóch ww. zasad: zasady równości szans i niedyskryminacji oraz zasady równości kobiet i mężczyzn. Oddzielnie sprawdzane jest wypełnienie wszystkich poniższych warunków:

1) Wnioskodawca wykazał, że projekt będzie miał pozytywny wpływ na zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnoprównościami. Przez pozytywny wpływ należy rozumieć zapewnienie dostępności infrastruktury, środków transportu, towarów, usług, technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych oraz wszelkich produktów projektów (w tym także usług), które nie zostały uznane za neutralne, dla wszystkich ich użytkowników/użytkowniczek – zgodnie ze standardami dostępności dla polityki spójności 2021–2027. W przypadku gdy produkty (usługi) projektu nie mają swoich bezpośrednich użytkowników, dopuszczalne jest uznanie, że mają one charakter neutralny wobec zasady równości szans i niedyskryminacji. W przypadku uznania, że dany produkt (lub usługa) jest neutralny, projekt zawierający ten produkt (lub usługę) może być uznany za zgodny z zasadą równości szans i niedyskryminacji. Uznanie neutralności określonych produktów (usług) projektu nie zwalnia jednak wnioskodawcy ze stosowania standardów dostępności dla realizacji pozostałej części projektu, dla której standardy dostępności mają zastosowanie.

2) Projekt jest zgodny z zasadą równości kobiet i mężczyzn. Przez zgodność z tą zasadą należy rozumieć, z jednej strony zaplanowanie takich działań w projekcie, które wpłyną na wyrównywanie szans danej płci będącej w gorszym położeniu (o ile takie nierówności zostały zdiagnozowane w projekcie). Z drugiej strony zaś stworzenie takich mechanizmów, aby na żadnym etapie wdrażania projektu nie dochodziło do dyskryminacji i wykluczenia ze względu na płeć.

Wskazane kryterium jest spełnieniem wymogu zamieszczenia w ramach obowiązkowych kryteriów horyzontalnych takiego, które dotyczący równości, równości szans i niedyskryminacji. Jest ono poprawnie opisane i spełnia wymogi wynikające z prawa unijnego oraz krajowego. Szczegółowo omówione i rozdzielone są różne konteksty niedyskryminacyjne i równości szans. Sposób realizacji tego kryterium nie budzi wątpliwości. Można ewentualnie rozważyć rekomendację z wytycznych Ministra Funduszy i Polityki Regionalnej dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 z dnia 29

grudnia 2022 r. Zgodnie z tymi wytycznymi, instytucja zarządzająca lub właściwa instytucja powinna wskazać komitetowi monitorującemu dany program wprowadzenie kryterium weryfikującego zgodność z założeniami KPON i KPP. Rekomendowane brzmienie kryterium wyboru projektu brzmi: „Projekt jest zgodny z Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 26 października 2012 r. (Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012, str. 391) lub Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych, sporządzoną w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169, z późn. zm.), w zakresie odnoszącym się do sposobu realizacji, zakresu projektu i wnioskodawcy⁹⁸.

Instytucja zarządzająca lub właściwa instytucja w instrukcji wypełniania wniosku lub w regulaminie wyboru projektów wskaże miejsca we wniosku o dofinansowanie, w których beneficjent powinien umieścić opis zgodności projektu z zasadą równości szans i niedyskryminacji. Opis ten powinien znaleźć się w części wniosku o dofinansowanie, której zawartość przenoszona jest do CST 2021 (np. „opis projektu”, „zadania”). W przypadku braku takiej możliwości instytucja zarządzająca wprowadza inne rozwiązanie, pozwalające na identyfikację projektów spełniających zasadę równości szans i niedyskryminacji.

Można wprowadzać dodatkowe kryteria wyboru projektu dotyczące dostępności czy włączania np. osób z niepełnosprawnościami⁹⁹.

2) kryteria horyzontalne rankingujące:

a) **Kryterium 21:** Zastosowanie elementów edukacyjnych w projekcie – jego weryfikacja polega na sprawdzeniu, czy projekt obejmuje elementy edukacyjne w zakresie podnoszenia świadomości ekologicznej społeczeństwa. Wskazane kryterium odnosi się do grupy docelowej, jaką jest społeczeństwo. Nie zawiera ono elementów dyskryminujących. Może poszerzyć wiedzę i umiejętności wszystkich osób, także tych zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem;

b) **Kryterium 22:** Zgodność projektu ze Strategią Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego (SUE RMB) – odnosi się do tego, czy projekt jest zgodny lub komplementarny z celami Strategii Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego. Projekt premiowany w ramach tego kryterium musi się odnosić do jednego z obszarów priorytetowych Transport, Energy, Bio, Agri, Hazards, Nutri, Ship, Safe, Secure, Culture, Tourism, Health. Niewątpliwie

⁹⁸ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, s. 30-31.

⁹⁹ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, s. 30-32.

kryterium to będzie pozytywnie oddziaływać na beneficjentów projektu w zakresie różnych dziedzin życia jak transport, żywność, kultura, turystyka, zdrowie itp. Jeśli projekt będzie oddziaływać na społeczeństwo w danych obszarach, to także pozytywnie wpłynie na osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem;

c) **Kryterium 23:** Projekt przewiduje elementy związane ze współpracą z partnerami z innych państw. Założenie partnerstwa z innymi państwami oznacza brak dyskryminacji z uwagi na pochodzenie, narodowość, co jest działaniem spełniającym standardy związane z zakazem dyskryminacji;

d) **Kryterium 25:** Projekt realizowany na obszarze strategicznej interwencji (OSI) wskazanym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR): miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze/obszary zagrożone trwałą marginalizacją – jest to kryterium, które realizuje założenia dotyczące równości szans. Projekt spełniający dane kryterium będzie znaczącym wsparciem osób mieszkających na obszarach zagrożonych marginalizacją, a zatem sprzyjających dyskryminacji i wykluczeniu z uwagi na mniejszą dostępność do kultury czy ubóstwo;

e) **Kryterium 26:** Projekt realizowany na obszarze strategicznej interwencji (OSI) wskazanym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR): Polska Wschodnia/Śląsk – podobnie jak w kryterium 25, jest to kryterium, które realizuje założenia dotyczące równości szans. Projekt spełniający dane kryterium będzie znaczącym wsparciem osób mieszkających na obszarach zagrożonych marginalizacją, a zatem sprzyjających dyskryminacji i wykluczeniu z uwagi na mniejszą dostępność do kultury czy ubóstwo;

3) Kryteria specyficzne obligatoryjne

a) **Kryterium 31:** Wsparcie procesu transformacji cyfrowej – jest to kryterium, które będzie oddziaływać na osoby zagrożone dyskryminacją i wykluczeniem cyfrowym; należy rozważyć, czy wraz z wsparciem procesu transformacji cyfrowej (albo w jego ramach) nie powinno się przewidzieć kryterium objęcia wsparciem osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym, w przeciwnym razie może się pojawić zarzut niedostatecznej ochrony tej grupy;

b) **Kryterium 32:** Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji dotyczących projektu – zakłada ona aktywny udział mieszkańców lub organizacji pozarządowych w procesie opracowywania ostatecznego kształtu projektu, oceniany na podstawie raportu z konsultacji. Kryterium jest spełnione, jeżeli na podstawie raportu z konsultacji będzie można potwierdzić aktywny udział mieszkańców lub organizacji pozarządowych w wypracowywaniu ostatecznego kształtu projektu. Jest to kryterium uwzględniające partycypację społeczną w procesie

planowania, co oznacza, że włącza osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem w projektowanie grantu. To pozwala na lepsze rozpoznanie potrzeb i skuteczniejsze wsparcie;

c) **Kryterium 33:** Włączenie społeczne i rozwój innowacji społecznych. Polega na rozwoju innowacji społecznych poprzez wprowadzenie rozwiązań odpowiadających na potrzeby społeczne. Spełnienie tego kryterium będzie oddziaływać na osoby zagrożone wykluczeniem lub dyskryminacją;

d) **Kryterium 34:** Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu. Dane kryterium pozwala oddziaływać na rynek pracy i wspomaga osoby zagrożone bezrobociem.

4) Kryteria specyficzne rankingujące

a) **Kryterium 37:** Podnoszenie kompetencji kadr wnioskodawcy (działania miękkie w trakcie realizacji projektu). W ramach projektu realizowane są działania miękkie mające na celu podnoszenie kompetencji kadr wnioskodawcy (poprzez szkolenia, warsztaty, kursy językowe i inne formy kształcenia) w zakresie: zarządzania, lub wprowadzania innowacyjnych form uczestnictwa w kulturze, lub organizacji działalności kulturalnej, lub transformacji cyfrowej, lub innowacji społecznych, lub włączenia społecznego, lub działań w ramach kryzysu, lub znajomości języków mniejszości narodowych, regionalnych, etnicznych, lub znajomości języka migowego. Dane kryterium jest istotne z punktu wsparcie na rynku, w tym osób z niepełnosprawnościami, wykluczonych cyfrowo. Przyczyni się do wsparcia cudzoziemców i osób należących do mniejszości narodowych. Odnosi się zatem do różnych mniejszości, które mogłyby być zagrożone wykluczeniem lub dyskryminacją;

b) **Kryterium 38:** Rozwój widowni – projekt uwzględnia zidentyfikowane potrzeby odbiorców. Spełnienie tego kryterium ma gwarantować, że oferta kulturalna uwzględni potrzeby użytkowników instytucji kultury; jest to działanie wyrównujące szanse i niedyskryminacyjne;

c) **Kryterium 39:** Rozwiązania dla osób ze szczególnymi potrzebami - projekt uwzględnia zidentyfikowane potrzeby tej grupy odbiorców. Zaplanowane w projekcie rozwiązania dla osób ze szczególnymi potrzebami są realizacją standardów prawno międzynarodowych i krajowych w tym zakresie (Konwencja PON, ustawa o dostępności) i pozytywnie wpłyną na osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem;

d) **Kryterium 40:** Analiza popytu – kryterium, które pozwoli wnioskodawcy optymalnie określić potrzebę danych działań, z uwzględnieniem osób zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem; zasadne byłoby podczas analizy popytu również kryteria związane z dyskryminacją lub wykluczeniem uwzględnić;

e) **Kryterium 41:** Zwiększenie dostępności on-line – jest kryterium, które pozytywnie wpłynie na osoby z ograniczonym dostępem do instytucji i dóbr kultury, pod warunkiem, że dostępność online będzie spełniała wymogi dostępności cyfrowej; warto to uwzględnić w treści tego kryterium;

f) **Kryterium 43:** Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu. Projekt zakłada utworzenie nowych miejsc pracy wynikających bezpośrednio z jego realizacji. Zakładane kryterium sprzyja realizacji praw osób zagrożonych bezrobociem;

g) **Kryterium 44:** Nowe miejsca pracy dla osób ze szczególnymi potrzebami po zakończeniu projektu. Kryterium jest spełnione, gdy projekt zakłada, że w wyniku jego realizacji zostanie utworzony co najmniej jeden etat (zatrudnienie na podstawie umowy o pracę mierzone ekwiwalentem pełnego czasu pracy – EPC) dla osób ze szczególnymi potrzebami. Jest to kryterium, które wprost wpływa na ochronę i rozwój osób ze szczególnymi potrzebami, co jest realizacją wymagań z Konwencji PON i ustawy o dostępności, a także ustawy antidyskryminacyjnej i unijnych przepisów antidyskryminacyjnych;

h) **Kryterium 46:** Nowa przestrzeń do prowadzenia działalności kulturalnej, edukacji kulturalnej lub społecznej. Kryterium zakłada, że projekt przyczynia się do zwiększenia przestrzeni do prowadzenia działalności z zakresu kultury, edukacji kulturalnej i aktywności społecznej tj. udostępnienie nowych powierzchni do prowadzenia takiej działalności. Rozwój przestrzeni prowadzenia działalności kulturalnej bez wprowadzenia kryteriów podmiotowych jest realizacją zasad równości. Wpłynie pozytywnie na użytkowników kultury, w tym na osoby zagrożone wykluczeniem lub dyskryminacją.

i) **Kryterium 47:** Oferta kulturalno – edukacyjna po zakończeniu projektu. Kryterium to zakłada trwałość rezultatów projektu, a zatem stworzenie ugruntowanej oferty, z której będą mogli korzystać użytkownicy kultury. Jest to działanie włączające i sprzyjające rozwojowi społeczeństwa; nie ma charakteru dyskryminującego. Potwierdzeniem tego jest punktowanie:

- ofert zawierających wydarzenia związane z promocją lokalnej kultury i historii (dostęp do kultury dla społeczności lokalnej),

- ofert zawierających wydarzenia promujące młodych twórców lub twórców z mniejszości narodowych (wsparcie młodych i mniejszości narodowych),

- ofert przewidujących realizację wydarzeń kulturalnych lub edukacyjnych będących efektem bezpośredniej współpracy z instytucjami kultury z innych państw (brak dyskryminacji ze względu na pochodzenie i narodowość),

- ofert zawierających wydarzenia specjalnie kierowane do dzieci i młodzieży (wsparcie w edukacji i wychowaniu dzieci i młodzieży)
 - ofert zawierających wydarzenia specjalnie kierowane do seniorów (brak dyskryminacji z uwagi na wiek)
 - ofert zawierających wydarzenia realizowane na obszarach wiejskich, poza obiektem/obiektami będącymi przedmiotem wniosku (wyrównywanie szans w dostępie do edukacji i kultury)
 - ofert wzbogaconych o elementy innowacji społecznych
 - ofert zawierające elementy zwiększające zaangażowanie społeczności lokalnej;
- j) **Kryterium 48:** Współpraca z podmiotami zewnętrznymi w realizacji oferty kulturalno-edukacyjnej po zakończeniu projektu. Kryterium to pozwala utrzymać trwałość rezultatów projektu i kontynuować wsparcie w zakresie dostępu do kultury i edukacji. W kryterium nie wskazano specyfiki partnerów. Nie zastosowano zatem kryteriów budzących wątpliwość co do zgodności z zasadami równości i niedyskryminacji.

5.3.3 Kryteria w ramach obszaru 2

Ocena kryteriów wyboru w ramach obszaru 2 w kontekście realizacji zasady równości, równości szans i zakazu dyskryminacji prowadzi do wniosku, że nie wszystkie z tych kryteriów będą miały odniesienie do zapewnienia równości, równości szans i niedyskryminacji. W kontekście grup docelowych, w tym osób zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem będą one miały charakter neutralny i nie mają wpływu na sytuację danych podmiotów. W ramach kryteriów wyboru projektów z obszaru 2 znajdują się też kryteria, które muszą być ocenione pod kątem spełnienia wymogów równości i niedyskryminacji, a także wpływu na osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem. Kryteria są podobne, jak w przypadku obszaru 1, stąd niektóre ustalenia zostaną powtórzone. Analizy wymagają następujące kryteria:

1) kryteria horyzontalne obowiązkowe:

a) **Kryterium 1:** zgodność z Programem Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, Szczegółowym opisem priorytetów FEnIKS oraz regulaminem wyboru projektów (dokumenty aktualne na dzień złożenia wniosku o dofinansowanie) – zakłada m.in. weryfikację, tego, czy wnioskodawca jest zgodny z określonym typem beneficjenta lub katalogiem ostatecznych odbiorców instrumentów finansowych, oraz spełnienia przez wnioskodawcę warunków ubiegania się o przyznanie dofinansowania w

ramach danego naboru w zakresie określonym we wniosku o dofinansowanie. Kryterium to nie wprowadza czynników różnicujących, a zatem jedynym wymogiem jest, by wnioskodawca spełniał warunki określone prawem do aplikowania o finansowanie; zasada równości i zakaz dyskryminacji nie zostały naruszone. Kryterium koresponduje z treścią Programu;

b) **Kryterium 7:** trwałość projektu – zakłada weryfikację, czy będzie zachowanie trwałości w odniesieniu do projektu (operacji) obejmującego (obejmującej) inwestycje w infrastrukturę lub inwestycje produkcyjne. Choć nominalnie kryterium to nie odnosi się do kwestii podmiotowych, ale zapewnienie trwałości projektu będzie pozytywnie oddziaływać na beneficjentów tego projektu i grupy objęte wsparciem. Skoro Program zakłada wsparcie osób wykluczonych i z ograniczonym dostępem do instytucji i dóbr kultury, to utrzymanie trwałości projektu jest kryterium ważnym z punktu widzenia wsparcia udzielonego także osobom zagrożonym dyskryminacją lub wykluczeniem;

c) **Kryterium 8:** Wnioskodawca nie podlega wykluczeniu z ubiegania się o dofinansowanie – w ramach spełnienia kryterium sprawdza się, czy nie orzeczono zakazu dostępu do środków funduszy europejskich na podstawie odrębnych przepisów. Sprawdzenie wymogów spełnianych przez beneficjenta nie wprowadza kryteriów dyskryminujących. Jediną podstawą weryfikacji są przepisy prawa, równe dla podmiotów niezależnie od ich indywidualnych właściwości;

d) **Kryterium 19:** Zgodność projektu z zasadami równości szans, włączenia społecznego i niedyskryminacji oraz Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych. W ramach tego kryterium sprawdza się, czy działania związane z realizacją projektu, a także wszystkie produkty związane z funkcjonowaniem projektu po okresie jego realizacji, w tym działania informacyjne i promocyjne, są realizowane z poszanowaniem zasad równościowych związanych z zapobieganiem wszelkiej dyskryminacji, m.in. ze względu na: płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię, światopogląd, przynależność narodową, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Ocena zgodności projektu z ww. zasadami horyzontalnymi jest dokonywana w oparciu o przepisy Wytycznych w zakresie realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 oraz stanowiącymi załączniki do tych wytycznych, komplementarnymi procedurami przestrzegania zapisów Karty Praw Podstawowych oraz Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

W przypadku, gdy wnioskodawcą jest jednostka samorządu terytorialnego (lub podmiot przez nią kontrolowany lub od niej zależny), która podjęła jakiegokolwiek działania

dyskryminujące, sprzeczne z zasadami, o których mowa w art. 9 ust. 3 rozporządzenia nr 2021/1060, wsparcie nie może być udzielone. Ocena następuje rozłącznie w odniesieniu do zasady równości szans i niedyskryminacji oraz zasady równości kobiet i mężczyzn. Oddzielnie sprawdzane jest wypełnienie wszystkich poniższych warunków:

Po pierwsze, wnioskodawca wykazał, że projekt będzie miał pozytywny wpływ na zasadę równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnoprównościami. Przez pozytywny wpływ należy rozumieć zapewnienie dostępności infrastruktury, środków transportu, towarów, usług, technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych oraz wszelkich produktów projektów (w tym także usług), które nie zostały uznane za neutralne, dla wszystkich ich użytkowników/użytkowniczek – zgodnie ze standardami dostępności dla polityki spójności 2021–2027; W przypadku gdy produkty (usługi) projektu nie mają swoich bezpośrednich użytkowników, dopuszczalne jest uznanie, że mają one charakter neutralny wobec zasady równości szans i niedyskryminacji. W przypadku uznania, że dany produkt (lub usługa) jest neutralny, projekt zawierający ten produkt (lub usługę) może być uznany za zgodny z zasadą równości szans i niedyskryminacji. Uznanie neutralności określonych produktów (usług) projektu nie zwalnia jednak wnioskodawcy ze stosowania standardów dostępności dla realizacji pozostałej części projektu, dla której standardy dostępności mają zastosowanie.

Po drugie, projekt jest zgodny z zasadą równości kobiet i mężczyzn. Przez zgodność z tą zasadą należy rozumieć, z jednej strony zaplanowanie takich działań w projekcie, które wpłyną na wyrównywanie szans danej płci będącej w gorszym położeniu (o ile takie nierówności zostały zdiagnozowane w projekcie). Z drugiej strony zaś stworzenie takich mechanizmów, aby na żadnym etapie wdrażania projektu nie dochodziło do dyskryminacji i wykluczenia ze względu na płeć.

W przypadku, gdy we wniosku o dofinansowanie projektu wnioskodawca uzasadni, dlaczego dany projekt nie jest w stanie zrealizować jakichkolwiek działań w zakresie spełnienia ww. zasady, a uzasadnienie to zostanie uznane przez instytucję oceniającą projekt za adekwatne i wystarczające, projekt może zostać uznany za neutralny.

Po trzecie, sprawdzana jest zgodność projektu z KPP (art. 1, 3-8, 10, 20-23, 25-26, 30-31, 35, 37) oraz Konwencją PON (art. 2-7, 9, 19-20, 30) w zakresie odnoszącym się do

sposobu realizacji, zakresu projektu i wnioskodawcy. Jest to kryterium wyboru projektu dotyczące dostępności czy włączania np. osób z niepełnosprawnościami¹⁰⁰.

Wskazane kryterium jest spełnieniem wymogu zamieszczenia w ramach obowiązkowych kryteriów horyzontalnych takiego, które dotyczący równości, równości szans i niedyskryminacji. Jest ono poprawnie opisane i spełnia wymogi wynikające z prawa unijnego oraz krajowego. Szczegółowo omówione i rozdzielone są różne konteksty niedyskryminacyjne i równości szans. Sposób realizacji tego kryterium nie budzi wątpliwości. Można ewentualnie rozważyć rekomendację z wytycznych Ministra Funduszy i Polityki Regionalnej dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 z dnia 29 grudnia 2022 r. Zgodnie z tymi wytycznymi, instytucja zarządzająca lub właściwa instytucja powinna wskazać komitetowi monitorującemu dany program wprowadzenie kryterium weryfikującego zgodność z założeniami KPON i KPP. Rekomendowane brzmienie kryterium wyboru projektu brzmi: „Projekt jest zgodny z Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 26 października 2012 r. (Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012, str. 391) lub Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych, sporządzoną w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169, z późn. zm.), w zakresie odnoszącym się do sposobu realizacji, zakresu projektu i wnioskodawcy”¹⁰¹.

Instytucja zarządzająca lub właściwa instytucja w instrukcji wypełniania wniosku lub w regulaminie wyboru projektów wskaże miejsca we wniosku o dofinansowanie, w których beneficjent powinien umieścić opis zgodności projektu z zasadą równości szans i niedyskryminacji. Opis ten powinien znaleźć się w części wniosku o dofinansowanie, której zawartość przenoszona jest do CST 2021 (np. „opis projektu”, „zadania”). W przypadku braku takiej możliwości instytucja zarządzająca wprowadza inne rozwiązanie, pozwalające na identyfikację projektów spełniających zasadę równości szans i niedyskryminacji.

2) kryteria horyzontalne rankingujące:

a) **Kryterium 20:** Zastosowanie elementów z zakresu gospodarki o obiegu zamkniętym, poprawy efektywności energetycznej i OZE, ochrony przyrody (w tym różnorodności biologicznej) oraz adaptacji do zmian klimatu. Jest to pozornie kryterium neutralne, bo dotyczy przedsięwzięć minimalizujących negatywne oddziaływanie działalności

¹⁰⁰ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, s. 30-32.

¹⁰¹ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/fundusze-na-lata-2021-2027/prawo-i-dokumenty/wytyczne/wytyczne-dotyczace-realizacji-zasad-rownosciowych-w-ramach-funduszy-unijnych-na-lata-2021-2027/>, s. 30-31.

człowieka na środowisko. W szerszej perspektywie kryterium to wpływa na ochronę życia i zdrowia ludzi, a zatem także zapewnia ochronę osobom zagrożonym wykluczeniem;

b) **Kryterium 21:** Zastosowanie elementów edukacyjnych w projekcie – jego weryfikacja polega na sprawdzeniu, czy projekt obejmuje elementy edukacyjne w zakresie podnoszenia świadomości ekologicznej społeczeństwa. Wskazane kryterium odnosi się do grupy docelowej, jaką jest społeczeństwo. Nie zawiera ono elementów dyskryminujących. Może poszerzyć wiedzę i umiejętności wszystkich osób, także tych zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem;

c) **Kryterium 22:** Zgodność projektu ze Strategią Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego (SUE RMB) – odnosi się do tego, czy projekt jest zgodny lub komplementarny z celami Strategii Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego. Projekt premiowany w ramach tego kryterium musi się odnosić do jednego z obszarów priorytetowych Transport, Energy, Bio, Agri, Hazards, Nutri, Ship, Safe, Secure, Culture, Tourism, Health. Niewątpliwie kryterium to będzie pozytywnie oddziaływać na beneficjentów projektu w zakresie różnych dziedzin życia jak transport, żywność, kultura, turystyka, zdrowie itp. Jeśli projekt będzie oddziaływać na społeczeństwo w danych obszarach, to także pozytywnie wpłynie na osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem;

d) **Kryterium 23:** Projekt przewiduje elementy związane ze współpracą z partnerami z innych państw. Założenie partnerstwa z innymi państwami oznacza brak dyskryminacji z uwagi na pochodzenie, narodowość, co jest działaniem spełniającym standardy związane z zakazem dyskryminacji;

e) **Kryterium 25:** Projekt realizowany na obszarze strategicznej interwencji (OSI) wskazanym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR): miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze/obszary zagrożone trwałą marginalizacją – jest to kryterium, które realizuje założenia dotyczące równości szans. Projekt spełniający dane kryterium będzie znaczącym wsparciem osób mieszkających na obszarach zagrożonych marginalizacją, a zatem sprzyjających dyskryminacji i wykluczeniu z uwagi na mniejszą dostępność do kultury czy ubóstwo;

f) **Kryterium 26:** Projekt realizowany na obszarze strategicznej interwencji (OSI) wskazanym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR): Polska Wschodnia/Śląsk – podobnie jak w kryterium 25, jest to kryterium, które realizuje założenia dotyczące równości szans. Projekt spełniający dane kryterium będzie znaczącym wsparciem osób mieszkających na obszarach zagrożonych marginalizacją, a zatem sprzyjających dyskryminacji i wykluczeniu z uwagi na mniejszą dostępność do kultury czy ubóstwo;

3) Kryteria specyficzne obligatoryjne

a) Kryterium 32: Wsparcie procesu transformacji cyfrowej – jest to kryterium, które będzie oddziaływać na osoby zagrożone dyskryminacją i wykluczeniem cyfrowym; należy rozważyć, czy wraz z wsparciem procesu transformacji cyfrowej (albo w jego ramach) nie powinno się przewidzieć kryterium objęcia wsparciem osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym, w przeciwnym razie może się pojawić zarzut niedostatecznej ochrony tej grupy;

b) Kryterium 33: Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji dotyczących projektu – zakłada ona aktywny udział mieszkańców lub organizacji pozarządowych w procesie opracowywania ostatecznego kształtu projektu, oceniany na podstawie raportu z konsultacji. Kryterium jest spełnione, jeżeli na podstawie raportu z konsultacji będzie można potwierdzić aktywny udział mieszkańców lub organizacji pozarządowych w wypracowywaniu ostatecznego kształtu projektu. Jest to kryterium uwzględniające partycypację społeczną w procesie planowania, co oznacza, że włącza osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem w projektowanie grantu. To pozwala na lepsze rozpoznanie potrzeb i skuteczniejsze wsparcie;

c) Kryterium 34: Włączenie społeczne i rozwój innowacji społecznych. Polega na rozwoju innowacji społecznych poprzez wprowadzenie rozwiązań odpowiadających na potrzeby społeczne. Spełnienie tego kryterium będzie oddziaływać na osoby zagrożone wykluczeniem lub dyskryminacją;

d) Kryterium 35: Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu. Dane kryterium pozwala oddziaływać na rynek pracy i wspomaga osoby zagrożone bezrobociem.

4) Kryteria specyficzne rankingujące

a) Kryterium 38: Podnoszenie kompetencji kadr wnioskodawcy (działania miękkie w trakcie realizacji projektu). W ramach projektu realizowane są działania miękkie mające na celu podnoszenie kompetencji kadr wnioskodawcy (poprzez szkolenia, warsztaty, kursy językowe i inne formy kształcenia) w zakresie: zarządzania, lub wprowadzania innowacyjnych form uczestnictwa w kulturze, lub organizacji działalności kulturalnej, lub transformacji cyfrowej, lub innowacji społecznych, lub włączenia społecznego, lub działań w ramach kryzysu, lub znajomości języków mniejszości narodowych, regionalnych, etnicznych, lub znajomości języka migowego. Dane kryterium jest istotne z punktu wsparcie na rynku, w tym osób z niepełnosprawnościami, wykluczonych cyfrowo. Przyczyni się do wsparcia cudzoziemców i osób należących do mniejszości narodowych. Odnosi się zatem do różnych mniejszości, które mogłyby być zagrożone wykluczeniem lub dyskryminacją;

b) **Kryterium 40:** Rozwiązania dla osób ze szczególnymi potrzebami - projekt uwzględnia zidentyfikowane potrzeby tej grupy odbiorców. Zaplanowane w projekcie rozwiązania dla osób ze szczególnymi potrzebami są realizacją standardów prawno międzynarodowych i krajowych w tym zakresie (Konwencja PON, ustawa o dostępności) i pozytywnie wpłyną na osoby zagrożone dyskryminacją lub wykluczeniem;

c) **Kryterium 41:** Ocena popytu – kryterium, które pozwoli wnioskodawcy optymalnie określić potrzebę danych działań, z uwzględnieniem osób zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem; zasadne byłoby podczas analizy popytu również kryteria związane z dyskryminacją lub wykluczeniem uwzględnić;

d) **Kryterium 42:** Zwiększenie dostępności on-line – jest kryterium, które pozytywnie wpłynie na osoby z ograniczonym dostępem do instytucji i dóbr kultury, pod warunkiem, że dostępność online będzie spełniała wymogi dostępności cyfrowej; warto to uwzględnić w treści tego kryterium;

e) **Kryterium 43:** Monitoring liczby odwiedzających. Kryterium to zakłada, że projekt wspiera proces transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury informatycznej, zakup wyposażenia i technologii informatycznych umożliwiających po zakończeniu projektu monitoring liczby odwiedzających. Jest to kryterium, które nie wprowadza zróżnicowania z uwagi na jakiegokolwiek cechy lub właściwości osoby;

f) **Kryterium 44:** Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu. Projekt zakłada utworzenie nowych miejsc pracy wynikających bezpośrednio z jego realizacji. Zakładane kryterium sprzyja realizacji praw osób zagrożonych bezrobociem;

g) **Kryterium 45:** Nowe miejsca pracy dla osób ze szczególnymi potrzebami po zakończeniu projektu. Kryterium jest spełnione, gdy projekt zakłada, że w wyniku jego realizacji zostanie utworzony co najmniej jeden etat (zatrudnienie na podstawie umowy o pracę mierzone ekwiwalentem pełnego czasu pracy – EPC) dla osób ze szczególnymi potrzebami. Jest to kryterium, które wprost wpływa na ochronę i rozwój osób ze szczególnymi potrzebami, co jest realizacją wymagań z Konwencji PON i ustawy o dostępności, a także ustawy antidyskryminacyjnej i unijnych przepisów antidyskryminacyjnych;

h) **Kryterium 48:** Oddziaływanie projektu – budowanie potencjału miejsca, po zakończeniu projektu. Chodzi o to, by obiekt będący przedmiotem projektu wpływał na rozwój potencjału turystycznego danego miejsca. Dzięki temu będzie wpływał pozytywnie na użytkowników danego miejsca lub dobra kultury bez względu na cechy osobiste tego użytkownika (bez dyskryminacji);

i) **Kryterium 49:** Podniesienie atrakcyjności oferty turystycznej, która zwiększy dostępność do kultury i obiektów i dóbr kultury. Potwierdzeniem tego jest premiowanie projektów zakładających m. in. oprowadzanie z przewodnikiem, organizację zajęć z zakresu edukacji kulturalnej związanych z zabytkiem, jego historią, lokalną historią, lokalnymi bohaterami, lokalną kulturą, rękodziełem, ginącymi zawodami, organizację koncertów spektakli lub wystaw czasowych, stworzenie kawiarni, punktu gastronomicznego, sklepu z produktami turystycznymi, księgarni, punktu informacji turystycznej, zainstalowanie narzędzi umożliwiających samodzielne zwiedzanie obiektu, przetłumaczenie informacji turystycznej na język angielski lub inny związany ze specyfiką miejsca, dostępność obiektu przez 6 dni w tygodniu, min. przez 8 godzin na dobę, w tym co najmniej 2 dni w tygodniu w godzinach popołudniowych (tj. do 19.00).

6. Wnioski

Przeprowadzona analiza założeń programu FEniKS, priorytet VII „Kultura”, i kryteriów wyborów projektów w ramach tego programu pod kątem realizacji zasady równości, równości kobiet i mężczyzn, równości szans i niedyskryminacji, pozwala uznać, że wskazany program w ramach priorytetu VII zapewnia wsparcie dla osób zagrożonych wykluczeniem lub narażonych na dyskryminację. W przypadku dostępu do instytucji kultury, obiektów kultury czy dóbr kultury i możliwości korzystania z nich czynnikami stanowiącymi bariery, które mogą być uznane za ograniczające czy wykluczające udział w życiu kulturalnym są w szczególności: ubóstwo, bariery architektoniczne, bariery związane z odległością do danej instytucji i możliwością dojazdu, bariery związane z niepełnosprawnością, która utrudnia dostęp i korzystanie z kultury (np. z uwagi na niedostosowanie ich do osób niewidzących, niesłyszących itp.), brak kompetencji cyfrowych użytkowników kultury, brak znajomości języka, w którym udostępniane są informacje o kulturze, obiektach kultury, dobrach kultury.

Program FEniKS, Priorytet VII „Kultura” jest odpowiedzią na diagnozę związaną z wyżej wskazanymi czynnikami wykluczającymi. Uwzględnia on dość szczegółowo ogólne standardy unijne i krajowe w tym zakresie, w tym określone traktatami, KPP, Konwencją PON i Konstytucją RP. Jest on także zgodny ze szczegółowymi przepisami rozporządzeń unijnych dotyczących funduszy.

W treści Programu FEniKS, Priorytet „Kultura”, wprost wpisano konieczność uwzględnienia kontekstu społecznego dla projektów zgłaszanych do finansowania. Kontekst

ten ma brać pod uwagę różne formy dostępu do instytucji kultury, obiektów i dóbr kultury, z uwzględnieniem eliminacji określonych barier, zwłaszcza w kontekście niepełnosprawności, wykluczenia cyfrowego, ale też językowych (dostępność do kultury niezależnie od pochodzenia i narodowości) i związanych z ubóstwem czy bezrobociem (złożenie stworzenia miejsc pracy, w tym miejsc pracy dla osób ze szczególnymi potrzebami).

Spełnienie standardów równościowych i antydyskryminacyjnych potwierdzają także zakładane kryteria wyboru projektów, które w dużej mierze nawet tekstualnie nawiązują do wymagań co do treści projektów, zwłaszcza tych, z art. 9 i art. 22 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r. Kryteria te uwzględniają określone osoby i podmioty jako grupę docelową, która skorzysta na wsparciu. Co ważne, grupą bazową jest całe społeczeństwo, gdyż prawo dostępu do kultury w szerokim znaczeniu i korzystania z dóbr kultury jest prawem każdego bez względu na jego właściwości. Jest to prawo potwierdzone zarówno na poziomie konstytucyjnym (art. 73 Konstytucji RP), międzynarodowym (art. 15 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1996 r.)¹⁰². Co więcej, kryteria te zakładają czynny udział w przygotowaniu projektu grup, które będą jego beneficjentami, co oznacza możliwość tego udziału dla osób zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem.

Warto zwrócić uwagę, że kryteria rankingując premiuje projekty kierowane na obszary tracące znaczenie gospodarcze i społeczne, a więc do społeczności, w których szanse dostępu do kultury i korzystania z dóbr kultury będą mniejsze, ograniczone. Projektowane wsparcie otwiera te szanse i stanowi realizację standardu wyrównywania szans w dostępie do kultury.

Należy stwierdzić, że zakładane w priorytecie VII FEnIKS typy interwencji są odpowiedzią na zagrożenia związane z dyskryminacją i wykluczeniem w dostępie do kultury. Kryteria wyboru projektów uwzględniają mechanizmy wdrażania funduszy, aby usunąć dane zjawiska dyskryminujące.

Zakres interwencji priorytetu VII uwzględnia potrzeby osób z niepełnosprawnościami, osób ze szczególnymi potrzebami, osób starszych, młodzieży i dzieci, a także osób wykluczonych cyfrowo. Interwencja nie pozostaje jednak dyskryminująca dla pozostałych grup społecznych, które są użytkownikami instytucji kultury, czy szerzej – kultury. Program FEnIKS stara się bowiem nie różnicować tych użytkowników i dąży do pełnej realizacji konstytucyjnych

¹⁰² Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.

praw kulturalnych każdego człowieka. Ustalenia te potwierdzają zakładane kryteria wyboru projektów omówione szczegółowo w pkt 3.3 niniejszego opracowania.

Wobec tego, trzeba uznać, że zapewnienie już poziomie projektowania udziału społeczeństwa w decydowaniu o kształcie projektu, warunek oparcia przyjętych założeń co do grup docelowych o niezależne badania, powodują, że ryzyko negatywnego wpływu na osoby będące w niekorzystnej sytuacji w ramach interwencji przewidzianej programem jest znikome. Kryteria wyboru projektu zapewniają realizację obowiązków informacyjnych, a więc dostęp do wiedzy o projekcie, oparcie projektu o badania i analizy, konsultacje i dokumentację. To daje rękojmię zapewnienia działań równościowych i antydyskryminacyjnych.

Uwzględniając wyżej przeprowadzoną ocenę należy stwierdzić, że:

Po pierwsze, zakres wsparcia VII priorytetu FENiKS jest zgodny z kluczowymi dokumentami i aktami prawnymi regulującymi kwestie zasad równości szans i niedyskryminacji. Uwzględnia on ochronę podmiotów zagrożonych dyskryminacją, zgodnie z kryteriami dyskryminacji określonymi w art. 21 KPP, zwłaszcza w kontekście dostępu do kultury na pochodzenie etniczne lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, niepełnosprawność i wiek. Wsparcie obejmuje całe społeczeństwo, którego członkowie są użytkownikami kultury, w tym osoby z niepełnosprawnościami, ze szczególnymi potrzebami, seniorów, bezrobotnych, osoby zagrożone ubóstwem i wykluczone cyfrowo.

Po drugie, proponowane kryteria wyboru projektów dla VII priorytetu FENiKS, zarówno horyzontalne, jaki i szczegółowe, umożliwią wybór projektów, które zapewnią równy dostęp do efektów/produktów zrealizowanych projektów i przyczynią się do poprawy sytuacji grup narażonych na dyskryminację.

Kryteria te nie zawierają elementów dyskryminujących (zob. pkt 3.3 niniejszej analizy). Niektóre wskazują na mechanizmy zapewniania równości, równości kobiet i mężczyzn i wyrównywania szans, co prowadzi do ograniczenia barier i ochrony przed dyskryminacją lub wykluczeniem.

Wprowadzenie poprzez interwencję usprawnienia infrastruktury instytucji kultury, lepsze udostępnianie obiektów i dóbr kultury, stworzenie nowych miejsc pracy, w tym dla osób ze szczególnymi potrzebami, a także działania edukacyjne w zakresie kultury stanowią pozytywne wsparcie i dają możliwość wyrównywania szans i realizację założeń zasady równości.

Po trzecie, nie ma potrzeby formułowania kolejnych dodatkowych kryteriów, które zapewnią pełne uczestnictwo wszystkich potencjalnych grup odbiorców w priorytecie VII. Mogłoby to uczynić program mniej czytelny. Istota programu i charakteru wsparcia została

wyrażona w zaprojektowanych kryteriach wyboru. Ma to odniesienie zarówno do obszaru 1 jak i obszaru 2 interwencji.

Po czwarte, analiza programu FEnIKS, Priorytet „Kultura” i kryteriów wyborów projektów prowadzi do wniosku, że nie ma konieczności zastosowania innych dodatkowych mechanizmów/instrumentów/rozwiązań w zakresie przygotowywanego systemu oceny i wyboru projektów. Zarówno opis założeń programu, jak i kryteria wyboru są szczegółowe i rozbudowane. W obecnej redakcji i formie są czytelne i zrozumiałe dla odbiorców. Nie budzą wątpliwości co do treści danego kryteriów. Należy stwierdzić, że dodawanie kolejnych wymogów i procedur może negatywnie wpływać na transparentność programu, powielać istniejące kryteria. W konsekwencji może to wpłynąć na poprawność wniosków o finansowanie, a zatem możliwość uzyskania wsparcia. To może się następnie przełożyć na realizację projektów, które przecież mają pozytywnie oddziaływać na społeczeństwo, w tym na osoby narażone na dyskryminację lub wykluczenie.

7. Rekomendacje

Przedmiot oceny	Wnioski	Rekomendacje
Zgodność zakresu wsparcia VII priorytetu FEnIKS z podstawowymi dokumentami i aktami prawnymi regulującymi kwestie zasad równości szans i niedyskryminacji	Zakres wsparcia VII priorytetu FEnIKS jest zgodny z prawem. W szczególności jest zgodny art. 2, art. 3 ust. 3 TUE i art. 10 TFUE, art. 20-23, art. 26 i 34 KPP, przepisami Konwencji PON, w szczególności w zakresie priorytetu VII z art. 30 tej Konwencji, z art. 8, 9, 22, 33 i 44 rozporządzenia PE i RUE z 24 czerwca 2021 r., art. 32, art. 33 i art. 73 Konstytucji R. Realizuje też założenia ustawy o dostępności i ustawy antydyskryminacyjnej. Mieści się w dokumentach programowych dotyczącego tworzenia programów finansowanych z funduszy unijnych, w tym tych, które dotyczą zapewniania równości i równości kobiet i mężczyzn, oraz niedyskryminacji. Uwzględnia unijne i krajowe strategie społeczne.	Nie ma konieczności dokonywania dodatkowych uzgodnień założeń programu w zakresie priorytetu VII i jego kryteriów z przepisami prawa
Adekwatność kryteriów wyboru projektów dla VII priorytetu FEnIKS dla realizacji równego dostępu do efektów/produktów zrealizowanych projektów	Kryteria wyboru projektów dla VII priorytetu FEnIKS są adekwatne dla realizacji równego dostępu do efektów lub produktów zrealizowanych projektów. Są one transparentne. Nie ma wątpliwości, że dane kryteria	Dla ulepszenia redakcyjnego można rozważyć dodanie w kryterium 19 obszaru 1 oraz kryterium 19 obszaru 2 formułę proponowaną w wytycznych Ministra Funduszy i Polityki Regionalnej dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 z dnia 29 grudnia 2022 r., tj. oświadczenie wnioskodawcy aplikującego o

	wspierają realizację zasady równości, równości szans i niedyskryminacji.	dofinansowanie „Projekt jest zgodny z Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 26 października 2012 r. (Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012, str. 391) lub Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych, sporządzoną w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169, z późn. zm.), w zakresie odnoszącym się do sposobu realizacji, zakresu projektu i wnioskodawcy”.
Ocena kryteriów wyboru projektów dla VII priorytetu FEnIKS z perspektywy poprawy sytuacji grup narażonych na dyskryminację	Kryteria wyboru projektów dla VII priorytetu FEnIKS przyczyniają się do poprawy sytuacji osób z niepełnosprawnościami, osób ze szczególnymi potrzebami, seniorów, dzieci i młodzieży, osób wykluczonych cyfrowo, osób należących do innych narodowości, w tym mniejszości narodowych.	Można rozważyć dopisanie w kryteriach Obszaru 1 i Obszaru 2 dotyczących tworzenia nowych miejsc pracy uwzględnienia równości kobiet i mężczyzn podczas tego działania.
Czy niezbędne jest sformułowanie dodatkowych kryteriów, które zapewnią pełne uczestnictwo wszystkich potencjalnych grup odbiorców	Nie ma konieczności formułowania dodatkowych kryteriów zapewniających pełne uczestnictwo wszystkich potencjalnych grup odbiorców projektu; kryteria i grupy odbiorców zostały określone w programie w sposób uniwersalny, przez co nie wykluczają żadnej z grup z korzystania z projektu i jego efektów.	-
Czy niezbędne jest zastosowanie innych dodatkowych mechanizmów/instrumentów/rozwiązań w zakresie przygotowywanego systemu oceny i wyboru projektów (regulamin naboru, wymogi do studium wykonalności)	Nie ma potrzeby formułowania innych dodatkowych mechanizmów/instrumentów/rozwiązań w zakresie przygotowywanego systemu oceny i wyboru projektów.	-

	<p>Wprowadzanie kolejnych wymogów i procedur może negatywnie wpływać na transparentność programu, a w konsekwencji może ograniczyć dostęp do zakładanego wsparcia, co będzie oddziaływać na beneficjentów programu.</p>	
--	---	--

Aneks. Ekspertyza ewaluacyjna

Analiza i ocena kryteriów wyboru projektów w ramach priorytetu VII „Kultura” Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS)

1. Uzasadnienie wykonania ekspertyzy

Konieczność przeprowadzenia przedmiotowej ekspertyzy mającej na celu analizę i ocenę kryteriów wyboru projektów, wynika z potrzeby określenia zakresu wsparcia w ramach priorytetu VII „Kultura” Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 (FEnIKS) pod kątem istniejącego lub potencjalnego wpływu na grupy w niekorzystnej sytuacji, zagrożone wykluczeniem lub narażone na dyskryminację ze względu na różne przesłanki (w tym m.in. równość szans kobiet/mężczyzn, rasa, wiek, religia, tożsamość płciowa, orientacja seksualna, pochodzenie, niepełnosprawność) oraz zaproponowanie propozycji działań, w celu niwelowania ewentualnych uwarunkowań/czynników dyskryminujących;

Właściwy dobór kryteriów jest kwestią niezwykle istotną z punktu widzenia efektywności i skuteczności realizacji programu FEnIKS 2021-2027. Od poprawności kryteriów zależy, bowiem wybór projektów zapewniających odpowiednio efektywną realizację celów formułowanych w ramach programu FEnIKS 2021-2027.

W związku z powyższym, kwestią o dużym znaczeniu jest przeprowadzenie już na wstępnym etapie realizacji programu FEnIKS 2021-2027 ewaluacji kryteriów wyboru projektów w celu identyfikacji kryteriów wyłaniających projekty najbardziej skuteczne w realizacji celów Programu oraz projekty najbardziej efektywne. Uzyskane wyniki ewaluacji planuje się wykorzystać w toku tworzenia szczegółowych rozwiązań wdrożeniowych dla programu FEnIKS 2021-2027, weryfikacji doboru trafności oraz ewentualnej ich zmiany.

Optimalizacja kryteriów, umożliwi odpowiednie zdiagnozowanie czynników wpływających niekorzystnie na życie osób będących w niekorzystnej sytuacji, zagrożonych wykluczeniem lub narażonych na dyskryminację w ramach przewidzianych w priorytecie VII FEnIKS typów interwencji oraz wskazaniu działań/rozwiązań, które należy zastosować, biorąc pod uwagę dostępne mechanizmy wdrażania funduszy strukturalnych, aby je zniwelować.

2. Kryteria i pytania badawcze

Zastosowane niniejszym badaniu kryteria ewaluacyjne umożliwiły zachowanie określonych standardów w ramach prowadzonych analiz. Zgodnie z tymi kryteriami dokonana została analiza i ocena trafności systemu wyboru projektów w ramach priorytetu VII „Kultura” programu FEnIKS 2021-2027. Przyjęte kryteria były swoistym pryzmatem i niejako punktem odniesienia, przez który dokonywane były wszelkie analizy w ramach niniejszej ewaluacji.

- **Trafność** (ang. relevance) - kryterium to pozwoliło ocenić, czy proponowany system oceny i wyboru projektów (w tym kryteriów) odpowiadał potrzebom i priorytetom wynikającym z zapisów programu FEnIKS 2021-2027.
- **Efektywność** (ang. efficiency) - kryterium efektywności pozwoliło ocenić tzw. „ekonomiczność” stosowanego systemu kryteriów oceny i wyboru projektów (tj. czy prowadzone działania można uznać za zasadne w odniesieniu do oczekiwanych rezultatów)
- **Skuteczność** (ang. effectiveness) - kryterium skuteczności pozwala ocenić, w jaki sposób, na jakim poziomie i do jakiego stopnia przyjęty i stosowany system oceny i wyboru projektów umożliwił realizację celów programu FEnIKS 2021-2027 w kontekście działań antydyskryminacyjnych;
- **Użyteczność** (ang. utility) - kryterium to pozwoliło ocenić, do jakiego stopnia oraz w jakich obszarach rezultaty proponowane w ramach systemu oceny i wyboru projektów programu FEnIKS 2021-2027, zaspakajają potrzeby adresatów;
- **Trwałość** (ang. sustainability) – kryterium to pozwoliło ocenić, na jakim poziomie i do jakiego stopnia przyjęty i stosowany system ocen pozwoli na utrzymanie się wpływu interwencji/rezultatu/efektu skierowanego dla grup z podwyższonego ryzyka w dłuższej perspektywie czasowej;

3. Metodologia i narzędzia badawcze: Analiza danych zastanych

Poniżej przedstawiono dokumenty, które poddano analizie:

1. Dokumenty programowe:
 1. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu FEnIKS 2021-2027;
 2. Program FEnIKS 2021-2027;
 3. Załącznik 1a. Kryteria obszar 1 - centra aktywności;
 4. Załącznik 1b. Kryteria obszar 2 - potencjał turystyczny;

5. Właściwe wytyczne / zalecenia Instytucji Zlecającej.

2. Dokumenty legislacyjne – rozporządzenia UE

I. Ocena systemu kryteriów wyboru projektów

Analiza w zakresie stosowanych w ramach osi priorytetowych programu FEnIKS 2021-2027 kryteriów horyzontalnych oraz szczegółowych (rankingujących) w odniesieniu do celu szczegółowego 4.6. *Wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych*, została przygotowana przez pryzmat zapewnienia równego dostępu do efektów/produktów zrealizowanych projektów i określenia na ile zaproponowane kryteria przyczynią się do wyboru projektów, które przyczynią się do poprawy sytuacji grup narażonych na dyskryminację.

Cel szczegółowy Programu realizowany jest w dwóch obszarach:

Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i nie zabytkowej);

Obszar 2: Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;

Celem przeprowadzonej ewaluacji była ocena trafności, efektywności i skuteczności systemu wyboru i oceny projektów, w tym kryteriów wyboru projektów dla programu operacyjnego FEnIKS 2021-2027, pod kątem działań antydyskryminacyjnych. Skuteczność, trafność, efektywność programu zdeterminowana jest przez wybór projektów spójnych z celami Programu. By proces wyboru projektów przebiegał prawidłowo, kryteria wyboru projektów powinny być obiektywne, zrozumiałe, trafne i łatwo weryfikowalne oraz niegenerujące zbędnych i nieuzasadnionych kosztów przygotowania wniosków o dofinansowanie projektów przez projektodawców.

1. Kryteria horyzontalne

W myśl dokumentu regulującego zasady prowadzenia oceny dokumentacji aplikacyjnej (załącznik nr 1a oraz załącznik 1b), ocena w oparciu o kryteria horyzontalne, mają charakter kryteriów formalnych i są oceniane zero-jedynkowo, tj. są weryfikowalne jedynie tymi dwoma wartościami logicznymi. Kryteria formalne, których ocena została zestawiona w tabeli 1, są tożsame dla obszaru 1 oraz obszaru 2.

Tabela. 1 Kryteria horyzontalne

Obszar 1/Obszar 2		
Lp.	Nazwa kryterium	Ocena kryterium
1.	Zgodność z Programem Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, Szczegółowym opisem priorytetów FEnlKS oraz regulaminem wyboru projektów (dokumenty aktualne na dzień złożenia wniosku o dofinansowanie);	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u> kryterium jest kluczowe z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności wdrażanych projektów z wymogami Programu;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, przedmiotowe kryterium należy uznać za bezsprzecznie obiektywne;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest zrozumiałe i powinno być jednoznacznie interpretowane przez różnych interesariuszy;</p> <p>Weryfikowalność: <u>wysoka</u>, kryterium jest stosunkowo łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, określenie zgodności projektu z Programem Operacyjnym jest kluczowe;</p>
2.	Zgodność projektu z dokumentami składającymi się na spełnienie warunków podstawowych;	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u> kryterium jest kluczowe z uwagi na konieczność zapewnienia obiektywnej oceny.</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, przedmiotowe kryterium należy uznać za bezsprzecznie obiektywne;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest zrozumiałe i powinno być jednoznacznie interpretowane przez różnych interesariuszy;</p> <p>Weryfikowalność: <u>wysoka</u>, kryterium jest stosunkowo łatwo weryfikowalne</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, spełnienie warunków podstawowych projektu z jest kluczowe;</p>
3.	Zgodność z realizacją zasady n+2	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, spełnienie kryterium warunkuje możliwość realizacji projektu zgodnie z zasadą n+2;</p> <p>Obiektywność: <u>wysoka</u>, opis warunków realizacji projektu jest raczej jednoznaczny i precyzyjny;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, spełnienie kryterium jest tutaj kluczowe, projekt musi spełniać wszystkie obowiązki zapisane w umowie o dofinansowanie, w zakresie m.in. harmonogramu realizacji projektu, budżetu czy kosztów kwalifikowanych;</p> <p>Weryfikowalność: <u>wysoka</u>, kryterium jest stosunkowo łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń; niezbędny element oceny;</p>
4.	Projekt nie został zakończony przed złożeniem dokumentacji aplikacyjnej	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium niezbędne z punktu widzenia konieczności finansowania nowych inicjatyw i właściwej realizacji pozyskanych środków;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jednoznacznie zdefiniowane, elementem decydującym jest <i>protokół odbioru końcowego</i>.</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kluczowym elementem weryfikującym jest <i>protokół odbioru końcowego</i>.</p>

		Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; niezbędny element oceny;
5.	Zgodność z prawem działań rozpoczętych w projekcie przed złożeniem wniosku o dofinansowanie	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , niniejsze kryterium jest niezbędne z punktu widzenia konieczności zapewnienia, iż wydatkowane środki będą przyznane na projekty realizowane zgodnie z przepisami obowiązującego prawa; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń kryterium w takim samym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; niezbędny element oceny;
6.	Zgodność projektu z przepisami o pomocy publicznej	Trafność: <i>wysoka</i> , spełnienie kryterium warunkuje możliwość uzyskania dofinansowania ze środków publicznych, stąd jego sformułowanie jest w pełni uzasadnione; Obiektywność: <i>średnia</i> , regulacje w zakresie pomocy publicznej odwołują się do kategorii cennych i nieostrych (jak np. wpływ na konkurencję, wymianę handlową). Z tego względu, w niektórych przypadkach (zwłaszcza wymagających weryfikacji w kontekście wskazanych dokumentów instytucji UE) ocena projektu pod kątem spełniania zasad pomocy publicznej może wywoływać istotne wątpliwości interpretacyjne; Zrozumiałość: <i>średnia</i> , wykonalność tego kryterium może rodzić trudności w związku z małym zrozumieniem zasad wynikających z Traktatu o funkcjonowaniu UE dotyczących dopuszczalności pomocy publicznej; Zalecenie: w celu zwiększenia zrozumiałości kryterium z punktu widzenia beneficjentów działań dotyczących sektora kultury uzasadnione jest przygotowanie uproszczonego dokumentu wprowadzającego w zagadnienia pomocy publicznej wskazującego na interpretację konkretnych przypadków z branży; Weryfikowalność: <i>średnia</i> , weryfikowalność zgodności z regulacjami w zakresie pomocy publicznej z natury rzeczy pozostaje umiarkowana, ponieważ zasady są nieostre. Niemniej w przypadku projektów podlegających programom pomocy zatwierdzonym przez KE, użyteczność kryterium jest stosunkowo wysoka. Użyteczność: <i>wysoka</i> , Przedmiotowe kryterium stanowi niezbędny element oceny, z uwago na zasady wynikające z art.107 Traktatu funkcjonowaniu UE.
7.	Trwałość projektu	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , niniejsze kryterium jest niezbędne z punktu widzenia konieczności zapewnienia, iż wydatkowane środki będą przyznane na projekty gwarantujące minimalną wymagalną trwałość inwestycji. Kryterium to jest kluczowe w przypadku wszelkich projektów infrastrukturalnych; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń, kryterium uznać należy za sprawiedliwe i klarowne dla wszystkich wnioskodawców;

		<p>Zrozumiałość: <u>średnie</u>, wątpliwości może budzić sama definicja kryterium trwałość. Brak jest szczegółowych informacji na temat sposobu badania trwałości, sensu/rozumienia trwałości? Czy miejsca na ewentualne modyfikacje;</p> <p>Weryfikowalność: <u>średnia</u>, w kontekście pojawiających się trudności definicyjnych co do trwałości przedsięwzięcia, trudno określić mierzalność kryterium;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, podmiotowe kryterium stanowi niezbędny element oceny;</p>
8.	Wnioskodawca nie podlega wykluczeniu z ubiegania się o dofinansowanie	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, określenie wiarygodności wykonawcy w oparciu o to kryterium wydaje się być kwestią niezwykle istotną;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, przedmiotowe kryterium nawiązuje do obowiązku prawnego w zakresie eliminowania z procesu oceny wnioskodawców, którzy uprzednio naruszyli zasady udzielania dofinansowania, stąd należy je uznać za bezsprzecznie efektywne.</p> <p>Zrozumiałość: <u>średnia</u>, z punktu widzenia wnioskodawcy ocena zrozumiałości tego w jaki sposób przygotować wniosek, by spełnił on to kryterium może rodzić trudności. Opis warunków spełniania kryterium nie jest jednoznaczny. Wnioskodawca jest zmuszony do wyszukania szczegółowych warunków, jakie muszą być zachowane w celu spełnienia wymogów kryterium;</p> <p>Weryfikowalność: <u>wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne i niezbędne w kontekście realizacji założeń projektu;</p> <p>Użyteczność: <u>wysoka</u>, z uwagi konieczności weryfikacji wiarygodności wnioskodawcy;</p>
9.	Wnioskodawca nie jest przedsiębiorstwem w trudnej sytuacji w rozumieniu unijnych przepisów dotyczących pomocy państwa	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium zapobiega udziałowi w konkursach podmiotów, w stosunku do których zachodzą uzasadnione wątpliwości w zakresie ich wiarygodności i stabilnego funkcjonowania (w tym wywiązania się z zakresu i harmonogramu realizacji projektu, o którego wsparcie aplikują);</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, obiektywność podmiotowych kryteriów uznać należy za sprawiedliwą;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, zrozumiałość kryterium należy uznać za bardzo wysoką,</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, weryfikowalność kryterium należy uznać za bardzo wysoką;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, konieczność stosowania przedmiotowego kryterium wynika z faktu, iż beneficjenci otrzymują dofinansowanie ze środków unijnych muszą gwarantować stabilność funkcjonowania oraz możliwość skutecznej realizacji projektów przyczyniających się do realizacji polityk, w które wpisują się dane projekty;</p>
10.	Brak podwójnego finansowania	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, niniejsze kryterium jest niezbędne z punktu widzenia konieczności wykluczenia z etapu konkursowego, tych wniosków/projektów, które wcześniej pozyskały już środki z innych źródeł;</p>

		<p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, obiektywność podmiotowych kryteriów uznac należy za sprawiedliwą</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, klarowność kryterium nie budzi zastrzeżeń;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, weryfikowalność kryterium należy uznać za bardzo wysoką;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, konieczność stosowania przedmiotowego kryterium wynika z faktu, iż beneficjenci nie mogą ubiegać się o środki na realizację projektu, który już pozyskał finansowanie z innych źródeł;</p>
11.	Stabilność finansowa projektu	<p>Trafność: <u>wysoka</u>, zagadnienie przygotowania beneficjenta do konieczności posiadania przez niego niezbędnych zasobów i mechanizmów finansowych, w celu zapewnienia trwałości projektu pozwoli na skuteczną i efektywną realizację projektów dofinansowywanych ze środków UE;</p> <p>Obiektywność: <u>niska</u>, zagadnienie stabilności finansowej, jest zagadnieniem deklaratorywnym, w rzeczywistości beneficjent może nie posiadać odpowiednich zasobów finansowych, aby zapewnić stabilność finansową projektu;</p> <p>Zrozumiałość: <u>niska</u>, o ile nie budzi wątpliwości przesłanka kryterium, tak kwestia zrozumiałości i interpretacji samego kryterium może być subiektywna;</p> <p>Weryfikowalność: <u>brak</u>, w przypadku obecnego sposobu oceny spełnienia przedmiotowego kryterium (tj. na zasadzie oświadczenia) praktyczna jego mierzalność jest znikoma;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, podmiotowe kryterium stanowi niezbędny element oceny;</p>
12.	Poprawność analizy finansowej i ekonomicznej	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, niniejsze kryterium jest niezbędne z punktu widzenia konieczności pozyskania dofinansowania wnioskowi, które bazują na poprawnych założeniach m.in. finansowych i ekonomicznych;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń; kryterium należy uznać za sprawiedliwe nie dewaloryzowano żadnego z wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, przedmiotowe kryterium stanowi niezbędny element oceny;</p>
13.	Gotowość organizacyjno-instytucjonalna wnioskodawcy w obszarze zawierania umów	<p>Trafność: <u>wysoka</u>, zagadnienie przygotowania beneficjenta do stosowania procedur spełniających wymogi w zakresie kwalifikowalności wydatków stanowi jedną z kluczowych kwestii zapewniających skuteczną i efektywną realizację projektów dofinansowywanych ze środków UE; Badanie zagadnienia gotowości organizacyjno-instytucjonalnej beneficjenta w zakresie udzielania zamówień uznac należy za zasadne;</p> <p>Obiektywność: <u>niska</u>, zapewnienie gotowości organizacyjno-instytucjonalnej do udzielania zamówień może być badane w sposób rzetelny jedynie poprzez merytoryczną analizę procedur posiadanych przez danego beneficjenta. Procedury te na etapie</p>

		<p>oceny formalnej nie są przedmiotem analizy treściowej możliwe jest zatem deklaratywne wskazanie spełnienia kryterium; Zrozumiałość: <u>niska</u>, w ramach opisu kryterium wskazany jest wymóg posiadania wewnętrznych procedur, które są zgodne z Wytycznymi w zakresie kwalifikowania wydatków, a same Wytyczne stanowią bardzo rozbudowany dokument; Weryfikowalność: <u>niska</u>, praktyczna mierzalność jest znikoma; Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, przy zdefiniowaniu jasnych wymogów, podmiotowe kryterium stanowi niezbędny element oceny;</p>
14.	Klauzula delokalizacyjna	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, zgodnie z zapisami art. 73 CRP, wybrane działania nie mogą stanowić części operacji podlegającej prześnieniu produkcji; Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców; Zrozumiałość: <u>wysoka</u>, kryterium nie wyjaśnia w jaki procedury sprawdzającej; Weryfikowalność: <u>wysoka</u>, w sytuacji wskazania procedury weryfikacyjnej, kryterium będzie spełniało swoje funkcje; Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium kluczowe ze względu na cele realizacji projektu;</p>
15.	Zgodność projektu z wymaganiami prawa dotyczącego ochrony środowiska	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, niniejsze kryterium jest niezbędne z punktu widzenia konieczności zapewnienia, iż wydatkowane środki będą przyznane na projekty realizowane zgodnie z przepisami obowiązującego prawa (w tym w szczególności z zakresu ochrony środowiska) Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń; Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń; Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, niezbędne kryterium oceny;</p>
16.	Zasada zrównoważonego rozwoju	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, zasada zrównoważonego rozwoju jako idea polityczna doczekała się przełożenia min. na język programów politycznych, gospodarczych oraz społecznych. W myśl idei zrównoważonego rozwoju rozumiano rozwój skontrolowany na maksymalizację zysków ekonomicznych i politycznych doprowadził do kryzysów środowiskowych, społecznych a nawet gospodarczych. W kontekście programu, kryterium to jest kluczowe; Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców; Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, jasno wskazane dokumenty, których wytyczne projekt powinien realizować; Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń; Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, w kontekście długofalowych efektów projektu, niwelowania ewentualnych czynników dyskryminujących, kryterium to jest niezbędne do oceny wniosku;</p>

17.	Odporność infrastruktury na zmiany klimatu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, kluczowy jest wybór tych wniosków, które zapewnią najlepsze i najefektywniejsze wykorzystanie pozyskanych środków;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, wskazane kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>wysoka</i>, trudność wynikająca ze sposobu definiowania kwestii trwałości;</p> <p>Weryfikowalność: <i>wysoka</i>, jak wyżej, trudności definicyjne mogą przekładać się na kwestię weryfikowalności kryterium;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, niezbędne kryterium oceny;</p>
18.	Poprawność identyfikacji i przypisania wydatków projektu z punktu widzenia ich kwalifikowalności	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, poprawność rozpisania we wniosku i zdefiniowania wydatków kwalifikowanych, w kontekście właściwych kategorii wydatków jest kluczowe;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich beneficjentów;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, niezbędne kryterium oceny;</p>
19.	Zgodność projektu z zasadami równości szans, włączenia społecznego i niedyskryminacji oraz Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych.	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zgodnie z zapisami art. 73 CRP, instytucja zarządzająca stosuje kryteria i procedury, które są niedyskryminacyjne, przejrzyste i zapewniają dostępność dla osób niepełnosprawnościami i równouprawnienie płci oraz uwzględniają Kartę Praw Podstawowych UE, kryterium kluczowe ze względu na zapewnienie równego dostępu do efektów projektów;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysokie</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich beneficjentów;</p> <p>Zrozumiałość: <i>wysokie</i>, w kontekście przywołanych dokumentów, kryterium jest raczej jednoznaczne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>średnie</i>, brak wskazań jednoznacznych procedur weryfikujących to kryterium</p> <p>Zalecanie: warto doprecyzować zapis kryteriów i precyzyjnie wskazać wytyczne, które regulują powyższe zapisy;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysokie</i>, kryterium kluczowe ze względu na założenia Programu i realizację wytycznych UE; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz;</p>

2. Kryteria horyzontalne rankingujące

Uwzględniając charakter kryteriów horyzontalnych rankingujących, ze względu na cel i zakres niniejszej analizy, przedmiotowe kryteria objęto pogłębioną analizą, z uwagi na ich kluczowy wpływ na wybór projektów w ramach prowadzonych działań. Omawiane kryteria, oceniane są ramach konkursów w oparciu o określoną skalę punktów, przy czym otrzymanie 0 punktów nie eliminuje projektu z możliwości otrzymania wsparcia i są one tożsame dla obszaru 1 i obszaru 2 celu programu (Tabela 2).

Tabela 2. Kryteria horyzontalne rankingujące

Obszar 1/Obszar 2		
Lp.	Nazwa kryterium	Ocena kryterium
20.	Zastosowanie elementów z zakresu gospodarki o obiegu zamkniętym, poprawy efektywności energetycznej i OZE, ochrony przyrody (w tym różnorodności biologicznej) oraz adaptacji do zmian klimatu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, w równym stopniu dotyczy wszystkich beneficjentów i adresatów; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo mierzalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium kluczowe ze względu na cele programu;</p>
21.	Zastosowanie elementów edukacyjnych w projekcie	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zastosowanie elementów edukacyjnych jest kluczowe dla realizacji założeń Programu; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców; Zrozumiałość: <i>wysoka</i>, wątpliwości może budzić brak doprecyzowania, jak należy definiować elementy edukacyjne oraz czy kluczowa jest ich ilość; Weryfikowalność: <i>wysoka</i>, przy doprecyzowaniu sposobu definiowania elementów edukacyjnych, kryterium będzie w pełni weryfikowalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium kluczowe dla celów Programu;</p>
22.	Zgodność projektu ze Strategią Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego (SUE RMB)	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo mierzalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium kluczowe dla celów Programu;</p>
23.	Projekt przewiduje elementy związane ze współpracą z partnerami z innych państw	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo mierzalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium kluczowe dla celów Programu;</p>
24.	Projekt jest operacją o strategicznym znaczeniu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, brak zastrzeżeń; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo mierzalne;</p>

		Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium kluczowe dla celów Programu;
25.	Projekt realizowany na obszarze strategicznej interwencji (OSI) wskazanym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR): miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze/obszary zagrożone trwałą marginalizacją	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest łatwo mierzalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium kluczowe dla celów Programu;
26.	Projekt realizowany na obszarze strategicznej interwencji (OSI) wskazanym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR): Polska Wschodnia/Śląsk	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest łatwo mierzalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium kluczowe dla celów Programu;
27.	Projekt wynikający z zapisów lub komplementarny do strategii terytorialnej (ZIT lub IIT) bądź strategii rozwoju ponadlokalnego realizowany w partnerstwie samorządów	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , brak zastrzeżeń; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest łatwo mierzalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium kluczowe dla celów Programu;

3. Kryteria specyficzne obligatoryjne

Zakres prowadzonej analizy w ramach kryteriów specyficznych obligatoryjnych był rozbudowany. Kształt tych kryteriów uznać należy za niezbędny w celu rzetelnej i merytorycznej oceny przedkładanych dokumentacji aplikacyjnych. Kryteria są oceniane zero-jedynkowo, tj. są weryfikowalne jedynie tymi dwoma wartościami logicznymi. Kryteria są rozdzielne dla obszaru 1 (tabela 3) i obszaru 2 (tabela 4).

Tabela 3. Kryteria specyficzne obligatoryjne – Obszar 1

Obszar 1		
Lp.	Nazwa kryterium	Ocena kryterium
28.	Kompletność dokumentacji aplikacyjnej: wniosku i załączników	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, określenie oraz przestrzeganie wymaganej formy wniosku jest kluczowe biorąc pod uwagę konieczność przeprowadzenia obiektywnej oceny przedkładanych przez wnioskodawców dokumentów;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, w zakresie tego kryterium wymagany sposób przygotowanie dokumentacji aplikacyjnej nie budzi żadnych zastrzeżeń. Każdy wnioskodawca miał w założeniu równe szanse, by dokumentacja tego podmiotu była kompletna;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, zakres zrozumiałości wymagań nie budzi żadnych wątpliwości;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, określenie wymogów w zakresie sposobu przygotowania wniosku o dofinansowanie jest kwestią kluczową;</p>
29.	Spójność informacji zawartych we wniosku, załącznikach do wniosku	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium spójność informacji zawartych we wniosku oraz załącznikach jest konieczna do przeprowadzenia obiektywnej oceny przedkładanych przez wnioskodawców dokumentów;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu obowiązuje wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i klarowne;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, określenie wymogów w zakresie sposobu przygotowania wniosku o dofinansowanie oraz załączników jest kwestią kluczową;</p>
30.	Realizacja działań miękkich w trakcie realizacji projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zaplanowanie środków na realizację działań miękkich jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz;</p>
31.	Wsparcie procesu transformacji cyfrowej	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zaplanowanie środków wsparcie procesów transformacji cyfrowej jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p>

		<p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
32.	Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji dotyczących projektu	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, konsultacje społeczne jako element planowania projektu jest kluczowym kryterium oceny wniosków; Kryterium należy znać za trafne w kontekście realizacji działań antidyskryminacyjnych np. poprzez zaproszenie do panelu dyskusyjnego osób z grup mniejszościowych;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
33.	Włączenie społeczne i rozwój innowacji społecznych	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, kluczowym kryterium oceny wniosków jest założenie opracowania narzędzi/metod służących rozwiązaniu określonego problemu społecznego;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
34.	Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, utworzenie nowych miejsc pracy (z koniecznością utrzymania ich przez 24 miesiące) jest kluczowym kryterium oceny wniosków, zwłaszcza w kontekście realizacji celów programu jak m.in. przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>

35.	Zgodność projektu z „Europejskimi Zasadami Jakości dla finansowanych przez UE interwencji o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe”	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium kluczowe dla realizacji celów programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
36.	Zgodność z zasadami Nowego Europejskiego Bauhaus	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, odniesienie do inicjatywy Nowego Europejskiego Bauhaus wpisuje się adekwatnie w cele programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>

Tabela 4. Kryteria specyficzne obligatoryjne – Obszar 2

Obszar 2		
Lp.	Nazwa kryterium	Ocena kryterium
28.	Kompletność dokumentacji aplikacyjnej; wniosku i załączników	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, określenie oraz przestrzeganie wymaganej formy wniosku jest kluczowe biorąc pod uwagę konieczność przeprowadzenia obiektywnej oceny przedkładanych przez wnioskodawców dokumentów;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, w zakresie tego kryterium wymagany sposób przygotowanie dokumentacji aplikacyjnej nie budzi żadnych zastrzeżeń. Każdy wnioskodawca miał w założeniu równe szanse, by dokumentacja tego podmiotu była kompletna;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, zakres zrozumiałości wymagań nie budzi żadnych wątpliwości;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, określenie wymogów w zakresie sposobu przygotowania wniosku o dofinansowanie jest kwestią kluczową;</p>
29.	Spójność informacji zawartych we wniosku, załącznikach do wniosku	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium spójność informacji zawartych we wniosku oraz załącznikach jest konieczna do przeprowadzenia obiektywnej oceny przedkładanych przez wnioskodawców dokumentów;</p>

		<p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu obowiązuje wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i klarowne;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, określenie wymogów w zakresie sposobu przygotowania wniosku o dofinansowanie oraz załączników jest kwestią kluczową;</p>
30.	Komplementarność projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium punktuje te projekty, które wpisują się lub realizują cele dokumentów strategicznych;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
31.	Realizacja działań miękkich w trakcie realizacji projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zaplanowanie środków na realizację działań miękkich jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
32.	Wsparcie procesu transformacji cyfrowej	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zaplanowanie środków wsparcie procesów transformacji cyfrowej jest kluczowym kryterium oceny wniosków; W kontekście przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu, jest to niezwykle ważne, aby aspirujące projekty uwzględniały ten element w swoich założeniach;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
33.	Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji dotyczących projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, konsultacje społeczne jako element planowania projektu jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p>

		<p>Partycypacja, zwłaszcza osób z grup o podwyższonym ryzyku wykluczenia;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne; Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
34.	Włączenie społeczne i rozwój innowacji społecznych	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, kluczowym kryterium oceny wniosków jest założenie opracowania narzędzi/metod służących rozwiązaniu określonego problemu społecznego;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
35.	Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, utworzenie nowych miejsc pracy (z koniecznością utrzymania ich przez 24 miesiące) jest kluczowym kryterium oceny wniosków, zwłaszcza w kontekście realizacji celów programu jak m.in. przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
36.	Zgodność projektu z „Europejskimi Zasadami Jakości dla finansowanych przez UE interwencji o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe”	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, brak zastrzeżeń;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
37.	Zgodność z zasadami Nowego Europejskiego Bauhaus	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, odniesienie do inicjatywy Nowego Europejskiego Bauhaus wpisuje się adekwatnie w cele programu;</p>

	<p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
--	--

4. Kryteria specyficzne rankingujące

Uwzględniając charakter kryteriów specyficznych rankingujących, ze względu na cel i zakres niniejszej analizy, przedmiotowe kryteria objęto pogłębioną analizą, z uwagi na ich kluczowy wpływ na wybór projektów w ramach prowadzonych działań. Omawiane kryteria, oceniane są ramach konkursów w oparciu o określoną skalę punktów, przy czym otrzymanie 0 punktów nie eliminuje projektu z możliwości otrzymania wsparcia i są one rozłączne dla obszaru 1 (tabela 5) i obszaru 2 (tabela 6) celu programu.

Tabela 5. Kryteria specyficzne rankingujące

Obszar 1		
Lp.	Nazwa kryterium	Ocena kryterium
37.	Podnoszenie kompetencji kadr wnioskodawcy (działania miękkie w trakcie realizacji projektu)	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, podnoszenie kompetencji kadr/pracowników jest elementem niezbędnym w kontekście przeciwdziałania dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu. Kryterium adekwatnie wpisuje się w cele i założenia programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
38.	Rozwój widowni – projekt uwzględnia zidentyfikowane potrzeby odbiorców	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zaplanowanie w projekcie rozwiązania uwzględniają wyniki badań dotyczące rozwoju widowni/odwiedzających jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne na podstawie przedłożonych dokumentów;</p>

		Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.
39.	Rozwiązania dla osób ze szczególnymi potrzebami - projekt uwzględnia zidentyfikowane potrzeby tej grupy odbiorców	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , zaplanowanie w projekcie rozwiązań dla osób ze specjalnymi potrzebami, na podstawie przygotowanych rekomendacji jest kluczowym kryterium oceny wniosków; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest jasne i zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest łatwo weryfikowalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.
40.	Ocena popytu	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , analiza zainteresowania produktami czy usługami oferowanymi przez zrealizowany projekt jest kluczowym kryterium oceny wniosków; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest jasne i zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest łatwo weryfikowalne; Szczegółowo zdefiniowane kryteria oceny, jak raport z wykonanych badań rynku nie budzą wątpliwości; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;
41.	Zwiększenie dostępności on-line	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , rozwój infrastruktury informatycznej, zakup wyposażenia i technologii informatycznych są elementami niezbędnymi w kontekście przeciwdziałania wykluczeniu i dyskryminacji. Jest to kluczowe kryterium oceny wniosków; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców; Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest jasne i zrozumiałe; Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest łatwo weryfikowalne; Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.
42.	Podniesienie jakości zarządzania instytucją wnioskodawcy	Trafność: <i>bardzo wysoka</i> , wykorzystanie technologii informatycznych w projekcie jako element podnoszący jakości jest kluczowym kryterium ze względu na cele programu; Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i> , kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;

		<p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne na podstawie wskaźników;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
43.	Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <i>średnia</i>, kryterium zbieżne z kryterium 34; zmianie uległa tylko liczba utworzonych etatów;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
44.	Nowe miejsca pracy dla osób ze szczególnymi potrzebami po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, w kontekście przeciwdziałania dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu utworzenie nowych miejsc pracy dla osób ze szczególnymi potrzebami jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
45.	Analiza ryzyka	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, analiza istotnych ryzyk dla projektu podnosi jego rzetelność i trafność. Monitorowanie ryzyka jest kluczowym elementem podnoszącym efektywność projektu.</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
46.	Nowa przestrzeń do prowadzenia działalności kulturalnej, edukacji kulturalnej lub społecznej	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, powstała w ramach projektu nowa przestrzeń w sposób adekwatny odpowiada potrzebom adresatów;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p>

		<p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
47.	Oferta kulturalno – edukacyjna po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w sposób adekwatny wpisuje się w założenia programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
48.	Współpraca z podmiotami zewnętrznymi w realizacji oferty kulturalno-edukacyjnej po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, zaangażowanie podmiotów niepowiązanych z beneficjentem jest adekwatnym kryterium w kontekście realizacji celów programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>

Tabela 6. Kryteria specyficzne rankingujące

Obszar 2		
Lp.	Nazwa kryterium	Ocena kryterium
38.	Podnoszenie kompetencji kadr wnioskodawcy (działania miękkie w trakcie realizacji projektu)	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, podnoszenie kompetencji kadr/pracowników jest elementem niezbędnym w kontekście przeciwdziałania dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu. Kryterium adekwatnie wpisuje się w cele i założenia programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>

39.	Opracowanie dokumentu pn. Strategia promocji zabytku (działanie miękkie w trakcie realizacji projektu)	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, punktowanie projektów, które mają w swoje cele wpisaną Strategię promowania zabytku jest kluczowe i adekwatne do celów programu.</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
40.	Rozwiązania dla osób ze szczególnymi potrzebami - projekt uwzględnia zidentyfikowane potrzeby tej grupy odbiorców	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, zaplanowanie w projekcie rozwiązań dla osób ze specjalnymi potrzebami, na podstawie przygotowanych rekomendacji jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz</p>
41.	Ocena popytu	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, analiza zainteresowania produktami czy usługami oferowanymi przez zrealizowany projekt jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne; Szczegółowo zdefiniowane kryteria oceny, jak raport z wykonanych badań rynku nie budzą wątpliwości;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
42.	Zwiększenie dostępności on-line	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, rozwój infrastruktury informatycznej, zakup wyposażenia i technologii informatycznych są elementami niezbędnymi w kontekście przeciwdziałania wykluczeniu i dyskryminacji. Jest to kluczowe kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>

43.	Podniesienie jakości zarządzania instytucją wnioskodawcy	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, wykorzystanie technologii informatycznych w projekcie jako element podnoszący jakości jest kluczowym kryterium ze względu na cele programu;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne na podstawie wskaźników;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
44.	Nowe miejsca pracy utworzone po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <u>średnia</u>, kryterium zbieżne z kryterium 34; zmianie uległa tylko liczba utworzonych etatów;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
45.	Nowe miejsca pracy dla osób ze szczególnymi potrzebami po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, w kontekście przeciwdziałania dyskryminacji i wykluczeniu społecznemu utworzenie nowych miejsc pracy dla osób ze szczególnymi potrzebami jest kluczowym kryterium oceny wniosków;</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu; Kluczowe kontekście prowadzonych analiz.</p>
46.	Analiza ryzyka	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, analiza istotnych ryzyk dla projektu podnosi jego rzetelność i trafność. Monitorowanie ryzyka jest kluczowym elementem podnoszącym efektywność projektu.</p> <p>Obiektywność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <u>bardzo wysoka</u>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
47.	Stan zachowania zabytku	<p>Trafność: <u>bardzo wysoka</u>, punktowanie projektów, które odnoszą się przede wszystkim do zabytków wyłączonych z</p>

		<p>użytkowania lub zagrożonych wyłączeniem z użytkowania jest zasadne;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
48.	Oddziaływanie projektu – budowanie potencjału miejsca, po zakończeniu projektu	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w sposób adekwatny wpisuje się w założenia programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>
49.	Podniesienie atrakcyjności oferty turystycznej	<p>Trafność: <i>bardzo wysoka</i>, projekty przyczyniające się do podniesienia atrakcyjności oferty turystycznej są kluczowe dla realizacji celów programu;</p> <p>Obiektywność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium w równym stopniu dotyczy wszystkich wnioskodawców;</p> <p>Zrozumiałość: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest jasne i zrozumiałe;</p> <p>Weryfikowalność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest łatwo weryfikowalne;</p> <p>Użyteczność: <i>bardzo wysoka</i>, kryterium jest kluczowe dla realizacji celów szczegółowych programu;</p>

5. Podsumowanie

Z przeprowadzone analizy wynika, że zasadniczo przyjęty system oceny i wyboru projektów w istniejącym kształcie (kryteria horyzontalne i szczegółowe) **nie stwarza większych problemów** w aspekcie trafności zastosowania danego kryterium, jego obiektywności, zrozumiałości, weryfikowalności oraz użyteczności w kontekście zakładanych celów programu. Zaproponowane kryteria **co do zasady są trafne, czyli zapewniają równy dostęp** wszystkich grup narażonych na dyskryminację, do efektów/produktów zrealizowanych projektów;

Przyjęty system oceny i wyboru wniosków może być oceniany jako efektywny. **Efektywność systemu oceny** i wyboru projektów warunkowana jest przede wszystkim przez

odpowiednie ukształtowanie elementów systemu, tj. w taki sposób, aby żaden element systemu nie mógł być uznany za zbędny. Stosowany w badaniach system oceny spełnia to założenie. Zaproponowane kryteria horyzontalne, bazujące na regulaminach konkursu dają możliwość weryfikacji, czy dany projekt może być przyjęty do dalszej oceny oraz czy na tym etapie klasyfikacji wymogi stawiane wnioskodawcom są obiektywne i zrozumiałe. Kryteria horyzontalne są **zasadniczo łatwe do zweryfikowania** już na etapie analizy dokumentacji aplikacyjnej, aby nie prowadzić do dalszej nieuzasadnionej i nieefektywnej oceny w przypadku ich nie spełnienia. Zasadniczo zastosowanie oceny formalnej w istotnym stopniu zabezpiecza przed dopuszczeniem do oceny merytorycznej wniosków błędnych/niekompletnych, których ocena nie jest zasadna. Zastosowanie odpowiednich kryteriów oceny projektów, pozwala wybrać do współfinansowania takie inwestycje, których realizacja może być uznana za najbardziej korzystna z punktu widzenia osiągnięcia celów Programu (tj. osiągają cele w sposób najbardziej efektywny, skuteczny, trwały i użyteczny).

Zaproponowany system oceny i wyboru projektów nie budzi wątpliwości w obszarze jego bezstronności. Większość zaproponowanych kryteriów uznać należy za **obiektywne**, zarówno dla oceniającego, dla osób aplikujących, jak i potencjalnych beneficjentów realizacji projektu. Kryteria w większości przypadków nie pozwalają oceniającemu na dowolność w prowadzonej ocenie, a aplikującemu na dowolność proponowanych inicjatyw, tj. proponowane inicjatywy mają przyczyniać się do poprawy sytuacji grup narażonych na dyskryminację. Proponowany system oceny jest zatem **skuteczny**, gdyż umożliwia realizację celów programu ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb grup narażonych na dyskryminację. W przypadku niektórych, kryteriów, gdzie pojawiały się elementy mogące zaburzać obiektywność oceny, zalecane jest doprecyzowanie, inaczej uściślenie sposobu opisu kryteriów.

Zrozumiałość kryteriów jest ściśle powiązana z jego mierzalnością. W tym zakresie zdecydowana większość z badanych kryteriów może być uznana za w pełni zrozumiała i klarowna. Niektóre kryteria, zgodnie z przyjętymi sposobami oceny mogły budzić drobne trudności w kontekście weryfikacji.

Kluczową rolę w realizacji celów Programu odgrywają kryteria rankingujące, którym nadano wagi punktowe, które odzwierciedlają specyfikę i **użyteczność** projektów wspieranych w ramach danego działania. Kryteria te odwołują się do wpływu wywieranego na skutek i trwałość realizacji projektu. Kryterium tym nadano optymalne wagi punktowe, które dodatkowo wzmacniają wybór projektów, które w sposób optymalny służą realizacji celów Programu i zaspakajają potrzeby adresatów. W toku prowadzonych analiz zidentyfikowano grupę kryteriów, które w sposób szczególny i specyficzny odpowiadają na postawione pytania

badawcze, tj. takie, kryteria, które w sposób szczególny umożliwią wybór projektów, które zapewnią równy dostęp do efektów/produktów zrealizowanych projektów i przyczynią się do poprawy sytuacji grup narażonych na dyskryminację.

Analizowany system ocen i wyboru projektów zawiera szereg kryteriów, które odnoszą się wprost do kwestii antydyskryminacyjnych. **Zaproponowane kryteria są co do zasady trafne, obiektywne, skuteczne i efektywne. Spełnienie wymogów stawianych we wniosku aplikacyjnych zapewni także użyteczność i trwałość w dostępie do efektów/produktów zrealizowanych projektów w równym stopniu każdej zainteresowanej grupie odbiorców (pytanie badawcze nr 1). Co do zasady nie ma konieczności formułowania dodatkowych kryteriów oceny (pytanie badawcze nr 2). Z punktu widzenia realizacji analizowanych założeń, zaproponowane kryteria są trafne i zapewniają równe szanse dla wszystkich zainteresowanych na każdym etapie realizacji projektu.**